FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

2003

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

92. ÅRGANG

2003

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

Redaktionsudvalg for årgang 2003
Birte Friis
Ketty Johansson
Knud Knudsen
Jens Topholm
Niels Jørn Østergaard

ISSN: 0107-9301

Copyright: Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred

Omslagsillustration: I foråret 1998 var udskiftningen af hovedkloakken i Østerågade godt i gang. Billedet er set fra syd, ud mod Limfjorden. Foto: Aalborg Historiske Museum

Tryk: Bogtrykkeriet Hobro

Indhold

Nogle minder fra min skoletid i Ll. Brøndum og på Bælum Realskole
Af Laugor Jellesen 9

"Vi har os en Majbøg sat, den satte vi om Pinsenat."
Majbøgstraditionen før og nu i Østhimmerland
Af Anders Chr. N. Christensen 19

Guds Legemes Lav – En merkantil, selskabelig
eller religiøs sammenslutning
Af Charlotte Kallesøe Nielsen 43

Østerå – Aalborgs middelalderlige havn
Af Stig Bergmann Møller 57

Den danske dagligdag – for 500 år siden
Af Kirsten Boelskifte 77

En uheldig Rådmand
Af Hans Gjedsted 89

Den miskendte opfinder. Mekanikus C.C. Mortensen
Af Erik Strange Petersen 97

Kør bare videre! – Vi skylder!
Af Ketty Johansson 113

Ét jeg ved, som aldrig dør
Af Ansgar Havbæk Madsen 123

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred
Udarbejdet af Tove Michelsen 147

Nogle bemærkninger til artiklen om Hals Lodseri
(i Fra Himmerland og Kjær Herred 2002)
Af Svend Gram Jensen 159

Meddelelser fra styrelse og redaktion 163

Resultatopgørelse 2003 166

Status pr. 31. december 2002 167

Indledning

Årbogen 2003 indleder med Laugor Jellesens erindringer fra skoletiden i Lille Brøndum Skole og Bælum Realskole i begyndelsen af 1940'erne. Det er en beretning om, hvordan det var at gå i skole og være barn i Østhimmerland i de år, hvor julefesten og fastelavnsfesten var to af skoleårets store begivenheder. I Anders Christensens artikel fortælles historien om de særlige majbøgtraditioner i Østhimmerland. Majbøgtraditionen kendes fra folkelivsberetninger fra 1800-tallet, og traditionen har været i stand til at overleve i dele af Østhimmerland, hvor det stadig i 1990'erne kunne gå voldsomt til under festlighederne, som det fremgår af Anders Christensens artikel.

I de følgende artikler forlægges scenen fra Østhimmerland til Aalborg og omegn. I forbindelse med en renovering af en af de gamle hovedkloakker i Aalborg centrum fik Aalborg Historiske Museum i 1998 mulighed for at foretage en større udgravning. Museumsinspektør Stig Bergmann Møller præsenterer i sin artikel "Østerå – Aalborgs middelalderlige havn" nogle hovedresultater af museets udgravninger vedrørende den gamle åhavn i middelalderen. Kirsten Boelskifte præsenterer i sin artikel om "den danske dagligdag - for 500 år siden" nogle hovedtemaer i udstillingen "Middelalderens menneske", som Aalborg Historiske Museum havde på programmet frem til marts 2003. I Hans Gjedsteds artikel om rådmand Knud Sommer får vi et lidt andet billede af en lidt mindre normal dagligdag i Ellidshøj i 1675. Det er en historie fra enevældens tid, som Hans Gjedsted har fundet frem i de gamle tingbøger, og som fortæller om rådmandens besværligheder med at overholde det 6.bud. "Guds Legemes Lav" i Aalborg er emnet for Charlotte Kallesøe Nielsens artikel. Her diskuteres forskellige opfattelser af, hvordan vi skal opfatte lavet: som et købmandslav, eller som en selskabelig eller religiøs sammenslutning?

Med de næste 3 artikler bevæger vi os op i mere moderne tider. Erik Strange Petersen skriver historien om mekanikus C.C. Mortensen (1839-1922), der i sin samtid både var kendt som opfinder og politiker, men som siden i nogen grad er blevet glemt. Samme skæbne kan ikke siges at være overgået mesterbryder og cirkusdirektør Magnus Bech-Olsen (1866-1932), hvis historie Ketty Johansson fortæller i sin artikel, "Kør bare videre! – vi skylder". Magnus Bech-Olsen erhvervede sig i 1918 en ejendom i Ny Lindholm og blev dermed et fornøjeligt indslag i bylivet i de følgende år, både i Aalborg og Nørresundby. I artiklen "Ét jeg ved, som aldrig dør" har Ansgar Havbæk Madsen sat

sig for at korrigere det billede, der er blevet tegnet af hans tipoldefar, bl.a. i en artikel i denne årbogs årgang 1930-32. Historien udspiller sig omkring Løgsted og Ravnstrup, lidt syd for Løgstør, hvor Christian Vilhelm Bojer (1798-1848) levede og kom af dage under mystiske omstændigheder i 1848.

Tove Michelsen har også til denne årbog udarbejdet en fortegnelse over udvalgt litteratur om Himmerland og Kjær Herred. Endelig bringer vi Svend Gram Jensens kommentarer til artiklen i Årbogen fra 2002 om lodseriet i Hals.

Redaktionen

Nogle minder fra min skoletid i Ll. Brøndum og på Bælum Realskole

Af Laugor Jellesen

Min skolegang startede i Ll. Brøndum skole den 1. april 1940. Lille Brøndum Skole var en to-klasset skole med ca. 20 børn i hver klasse. Klasserne benævnte vi henholdsvis "bette klassen" og "store klassen". I første klasse undervistes 3 årgange sammen. I anden klasse var der 4 årgange. De to klasser havde skiftende skoletid. Første klasse mødte tirsdag, torsdag og lørdag; anden klasse mødte de andre ugedage. Skolegangen var hver anden dag hele året. Om sommeren startede skoledagen klokken syv, om vinteren klokken otte – i de to mørkeste vintermåneder først halvni. Skoledagen var for anden klasse på 6 timer, i første klasse et par timer færre.

I den ene ende af skolebygningen havde læreren, Johannes Jensen, sin lejlighed. I den anden ende lå skolestuen og en lille forgang til støvlerne, træskoene, futskoene og overtøjet. Skolestuen havde store vinduer, der vendte ud mod lærerens have. Skolestuen blev opvarmet med kakkelovn. Ved siden af ovnen stod der en stor brændekasse med låg. I den anden ende af lokalet var der en forhøjning til katederet og tavlen. Ved siden af tavlen hang der billeder af kongeparret, Christian X og dronning Alexandrine, og af kronprinseparret, den senere Frederik IX og dronning Ingrid. Hver ramme var forsynet med en lille krone. Ved sidevæggen ud mod forgangen stod et skab med dobbeltdør. Bag den ene dør opbevaredes byens bibliotek, bag den anden opbevaredes skolemateriellet, skrivehæfter, små skiffertavler, grifler, papir, bøger, penne, penneskafter, blæk og blækhuse. Over tavlen var der plads til Danmarkskortet, Europakortet og kortet over de to halvkugler.

Rundt omkring på væggene hang der nogle anskuelsesbilleder. I slutningen af 1800-tallet indførte man anskuelsesundervisning som fag i den danske underskole. I fagets formålsparagraf hed det bl.a.: "at skærpe barnets opmærksomhed for omgivelserne og ved brug af vægbilleder øve det i at udtale sig om, hvad det har iagttaget".

Jeg mindes ikke, at der blev gennemført egentlig anskuelsesundervisning i min skoletid, men tavlerne udfyldte sin opgave som udsmyk-

ning på smukkeste måde. Rasmus Christiansens billede af landsbyen med skole, kirke, gadekær, bondegård med vindmølle på taget, heste, køer, ged og meget, meget andet var vel en naivistisk fremstilling, men fantastisk velkomponeret og fantastisk udført med omhu for enhver detalje. Poul Steffensens "I en stor by" med det kaotiske gadebillede fra Højbro Plads hang der naturligvis også sammen med Chr. Mønsteds billede af fiskerlivet ved en nordsjællandsk strand og P. Tom-Petersens billede af den danske provinskøbstad – vist Fåborg – med gader, stræder og liv på havnen. Erik Henningsens billede af Gammel Torv i København ikke at forglemme.

Møblerne var tomandsborde med fastsiddende bænk. De var opstillet i tre rækker. Trægulvet i skolestuen var slidt af mange fødder. Loftet var kalket. Væggene malet i en trist grå farve. Skolegården var grusbelagt. Det ene hjørne af pladsen domineredes af et stort træ, hvis krone næsten dækkede halvdelen af pladsen. I det andet hjørne af legepladsen lå skolens toiletter i en bygning, der også rummede lærerens vaskehus samt skolens og lærerens brænderum. Der var tale om gammeldags toiletter uden rindende vand. Et toilet til pigerne, et toilet til drengene og et åbent pissoir med afløbsrende langs rummets tre sider. Foran toiletterne var der et højt plankeværk. Endelig var der på pladsen en bom og nogle ribber. Om sommeren var et par timer om ugen afsat til boldspil, som regel rundbold, men ellers var der ikke egentlig gymnastikundervisning i skolen. Om vinteren var der frivillig gymnastik i forsamlingshuset.

Om sommeren var der flere elever i anden klasse end i vinterhalvåret. Omkring april-maj kom der nogle drenge til byen fra Bælum og Solbjerg. De tjente som hjorddrenge på gårdene. De forlod skolen igen omkring oktober. Betegnelsen hjorddreng blev ikke anvendt på egnen. Man sagde i stedet "flytdreng". En betegnelse, der hentydede til flytningen af kreaturerne et par gange om dagen i den tid, de stod i tøjr på marken.

Skolens kakkelovn var et stort monstrum. Foran den stod der en skærm – eller var det en stor, ydre ovnlåge, der dækkede de andre låger. Her hang vanter og huer til tørring i vinterperioden. Ovnen udspyede en stikkende strålevarme. Det var hyggeligt at samles tæt om ovnen på de kolde vintermorgener, inden morgensangen og morgenbønnen skulle starte. Den gloende varme og de mange børn i skolestuen gjorde, at skolens ruder altid var optøede i de strenge krigsvintre. Derhjemme sad der et tykt ispanser prydet af isblomster på ruderne i fyrrernes barske vintre. Til gengæld var skolens ruder

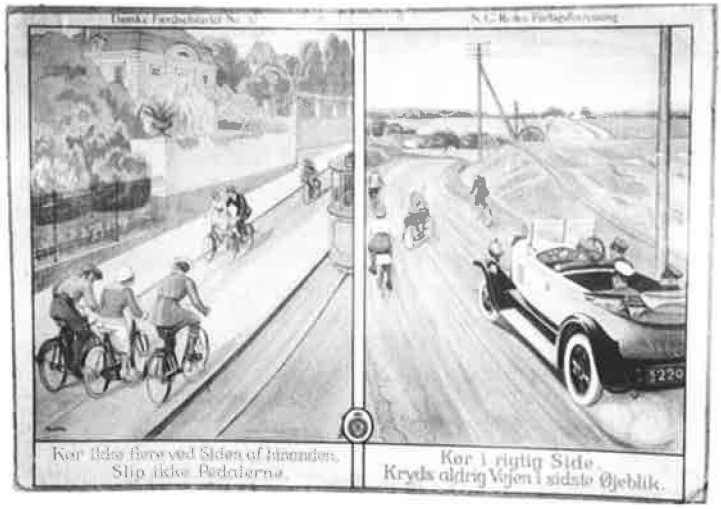

Anskuelsesbillede. *Sundby Samlingerne*

næsten altid duggede. I skolen havde jeg det held at sidde lige ved siden af ovnen i to år. Varmen var dejlig – og desværre også søvndyssende. Fernissen på bagsiden af bænken foran ovnen var krakeleret og fyldt med blærer på grund af varmen.

Min skolestart faldt sammen med den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940. Fra selve besættelsesdagen husker jeg kun, at det var en smuk forårsdag, at vi fra trappestenen fulgte de mange tyske flyvemaskiner, at købmandsparret, Anders og Line, stod sammen med sønnen Ove på den modstående trappesten, og at de voksne ivrigt debatterede og berettede om morgenens og dagens begivenheder andre steder i landet. Under hele besættelsen var trappestenen en udmærket observationspost. Herfra så vi senere, hvordan tyske jagere holdt bombeøvelser over Den Lille Vildmose, og endnu senere i krigen så vi engelske krigsfly komme ind over byen vestfra for kort tid efter at vende tilbage. Krigen satte sig ikke direkte spor i skolens liv. Ud over, at der blev indrettet beskyttelsesrum til skolebørnene i kælderen under et nabohus til skolen, og ud over, at der blev holdt alarmeringsøvelse et par gange om året i skolen, mærkede vi ikke meget til krigen i skolens dagligdag.

Læreren var en stille, velmenende mand. Han var flittig og faglig dygtig. Han var kommet til skolen et par år før, vi flyttede til byen. Han var sikkert glad for sin stilling ved Lille Brøndum Skole. I den periode var arbejdsløsheden blandt folkeskolelærere meget stor.

Side fra »Ole Bole ABC«. Fra original i Sundby Samlingerne

Flytdrengene havde en lang og hård arbejdsdag. Køerne skulle trækkes i kæret, inden skoledagen startede kl. 7. I skolen var der fred og ro til at sidde og halvblunde. På en større gård, hvor der var flere tjenestefolk, kunne flytdrengen risikere at blive alles skydeskive. Nogle af flytdrengene oparbejdede en robusthed, der hjalp dem gennem fortrædelighederne. De måtte selv forsøge at klare lektierne til skolen. De havde ikke far og mor at søge trøst hos, når dagen og vejen drillede.

Jeg var glad for at gå i skole. Det var mine søskende også. Vi havde fordelen af at gå i en lille skole. Skoledagen var overskuelig.

I anledning af Jul. Gjellerups Boghandels og Forlags 100-års jubilæum i 1984 fik jeg tilsendt et eksemplar af "Ole Bole ABC" af Cl. Eskildsen med Robert Storm Petersens uforlignelige illustrationer. Forlaget havde fået foretaget et genoptryk, der lå tæt op af originaludgaven fra 1927. Gaven var et minde fra en svunden tid. I løbet af de 30 år "Ole Bole ABC" blev anvendt i de danske skoler, udkom den i 861.000 eksemplarer. Bogen var hæftet i en solid indbinding. Tænker man på genbrug, må det være mindst et par millioner skolebørn, der har stiftet det første bekendtskab med stave- og læsekunsten gennem denne bog.

Bogen blev naturligvis også benyttet i Lille Brøndum Skole. At bladre i bogen er som at bladre i minder. Naturligvis genkendte jeg straks det første par sider, men jeg genkendte også den side, hvor jeg gik fra at stave til at læse. Pludselig en dag begyndte min sidemand at læse.

Jeg ville naturligvis ikke have siddende på mig, at Bøgh var den eneste på årgangen, der havde fattet, at slutmålet med stavning måske kunne være læsning. Da det lidt efter var min tur til at blive hørt, læste jeg naturligvis også.

For et par år siden genså jeg et eksemplar af Nik. M. Helms Danmarkshistorie. Også denne bog vakte minder. Lærer Jensen var en glimrende fortæller. Åndeløst og stille fulgte vi beretningerne om Odin og Thor, Rolf Krake, Gorm den Gamle, Ansgar og andre. Mon ikke han benyttede Axel Olriks heltesagn ved forberedelsen. Det var ikke kun i første klasse, han fortalte. Senere i anden klasse var det fortællinger fra verdenshistorien. Som frilæsning kunne vi selv læse "Fortællinger af vort Folks Historie" af F.C. Kaalund-Jørgensen, Thorvald Nørlyng, A.G. Andersen og S. Fr. Nørlyng. Yndede bøger i det sidste skoleår var også "Foregangsmænd I-II" af Poul Müller og Jakob V. Pedersen. Undertitlen var "Skildring af berømte Mænd og Kvinder". Nik. M. Helms "Fortællinger af Verdenshistorien" stiftede vi også bekendtskab med.

Johannes Jensen mødte altid velforberedt. Bibelhistorien blev genfortalt på samme medrivende måde. Hertil kom, at han var dygtig til at illustrere historierne med enkle og anskuelige tegninger på tavlen. Geografi havde vist hans særlige interesse. Jeg husker ikke, hvilken grundbog vi brugte i geografitimerne. Byer, floder, bjerge og andet navnestof lærtes naturligvis udenad. Aksel Nielsens tegnehæfter benyttedes også. De var vist en fast bestanddel af undervisningen dengang. Senere har jeg ofte mødt kritik af disse hæfter og den arbejdsform, de indbød til. Som pædagogisk værktøj i en klasse med fire årgange sammen var de sikkert en nødvendighed.

Hvilket regnebogssystem vi brugte, husker jeg ikke. Kun husker jeg, at det selvfølgelig var en timedelt regnebog. Det var vist alle regnebøger i dette tidsrum. Regnetimerne fulgte et fast skema. Først tabel, så hovedregning, så omsætningsøvelser mellem forskellige enheder ved mål og vægt, så gennemgang af nyt stof, så facits på stykkerne fra forrige time, og så til slut måtte vi regne selv. Det sidste gik kvikt. Det gjaldt om at få det overstået i en fart. Blev man ikke færdig, skulle resten regnes hjemme til næste gang. Værst var det næsten, at hver opgaveserie sluttede med et par tekstopgaver.

Læsebogssystemet husker jeg heller ikke, men det har sikkert været "Børnenes danske Læsebog". I hvert fald husker jeg, at visse afsnit var skrevet med "krøllede bogstaver", gotisk skrift eller som det også kaldtes "gammel dansk Skrift".

Grundigt og omhyggeligt blev vi indført i skønskriften. Skrivehæfterne var med fortrykte bogstaver. Med sirlighed og akkuratesse skrev vi side op og side ned med kongepennen dyppet i Rønnings Blæk.

Ved den årlige eksamen kom den samlede skolekommission med præsten i spidsen for at overvære undervisningen. Kommissionen foretog også selv en lille overhøring. Velfriserede og i stiveste puds mødte vi til eksamen. Nervøse var vi vel. Efter et par timer var eksamen overstået. Det var næsten en fridag. Dagen sluttede med slik hos købmanden.

Så vidt jeg husker, blev der ikke afholdt en årlig udflugt i skolen. Det var måske på grund af krigen. Et år var første klasse en tur i Dragsgårds Skov. Et år var anden klasse på cykeltur til Øster Hurup Strand. Disse to ture var ikke reglen, snarere undtagelsen. Jeg kan naturligvis huske forkert. Et teaterbesøg med skolen i Aalborg Teater husker jeg. Vi kørte med Hadsund-Peter. Vi så "Nej" og "Eventyr på Fodrejsen". Togrejsen og spadsereturen gennem Aalborg gjorde vist lige så stort et indtryk som teaterforestillingen.

Skoleårets to store begivenheder var julefesten og fastelavnsfesten. Julefesten var skolen ikke direkte impliceret i. Johannes Jensen lededе fællessangen og læste en fortælling. Julefesten blev afholdt i forsamlingshuset og var arrangeret af husets bestyrelse. Når godteposerne var delt ud, skulle træet ud af salen. Det var en fast tradition, at bestyrelsen med købmanden i spidsen rykkede i den ene ende af træet, mens vi børn rykkede modsat vej i træets anden ende. Det kunne vare adskillinge minutter at få træet ud. Til dansen spillede Jens Jeppesen, spillemanden fra Bælum, på sin harmonika. Før julefesten og fastelavnsfesten blev vi udstyret med mors strengeste formaninger om ikke at tumle rundt på gulvet. Vi skulle opføre os pænt. Vi måtte ikke ødelægge dansen for de andre.

Fastelavn var årets absolutte toppunkt for børnene i Lille Brøndum Skole. Den sidste skoledag før fastelavn gik vi i optog rundt til alle husstande i byen og i omegnen for at samle ind til festen. I spidsen for optoget gik første-fanebærer med skolens store flag, dernæst de to anden-fanebærere, hver med et mindre flag. I selve optoget gik først kongen og dronningen, dernæst kronprinseparret, så prinseparret, og til slut hele følget. Alle var udklædt. De kongelige naturligvis med guldkroner forsynet med lange, røde og hvide bånd af crepepapir. Fornemst af alle var kongeparrets kroner. Takker hele vejen rundt på kronen og mange bånd. Kronprinseparrets kroner havde tre takker, prinseparrets kun en enkelt tak. Rollerne var fordelt forud ved lod-

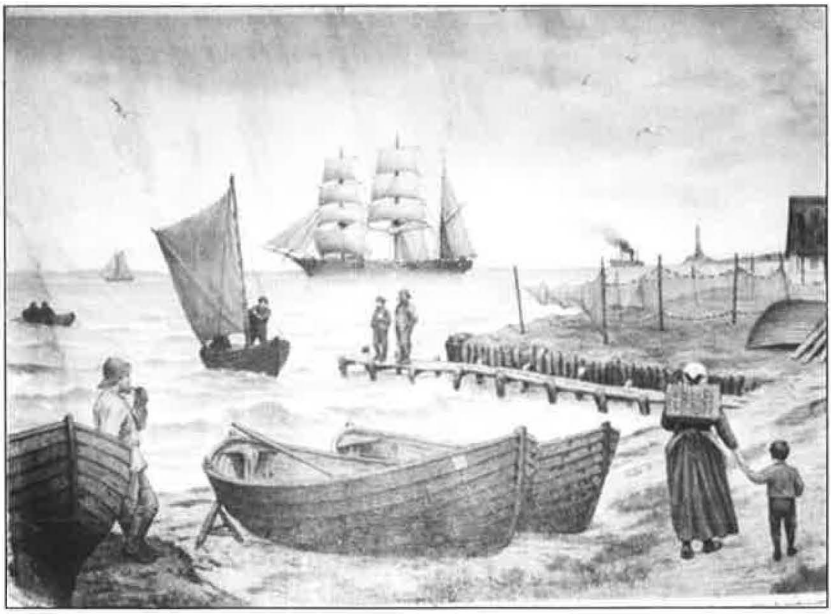

Anskuelsesbillede. *Sundby Samlingerne*

trækning i skolestuen. Det vil sige, pigerne deltog naturligvis ikke i lodtrækningen. De kongelige valgte selv deres udkårne blandt pigerne. Ved lodtrækningen ønskede alle at blive en af de to bajadser. Udklædt i klovnedragt løb bajadserne foran og ved siden af optoget og raslede med hver sin indsamlingsbøsse. Kongen tog sig også af indsamlingen. Takkede nådigst for ethvert bidrag. Ved hver bolig sang vi fastelavnssangen, efterfulgt af et vers eller to af en fædrelandssang. Her er teksten til fastelavnssangen:

I dag går vi for hvermandsdør
og hele byen rundt.
Vi synger for en lille skærv,
falle, ralle, la – en lille skærv
til vores gildelag.

Og penge har vi ingen af,
det kan I nok forstå.
Og høkeren giver ej kredit
falle, ralle, la – giver ej kredit,
og penge må vi ha.

Efter at kongen havde takket for gaven, indbød han den samlede husstand til festen i forsamlingshuset. Festen blev altid holdt fastelavnsmandag. Besøget sluttede med dette sidste vers.

Nu har vi været her længe nok,
og penge har vi få't.
Nu siger vi farvel og tak,
falle, ralle, la – farvel og tak,
og så må vi af sted.

Det blev en lang dag. Det kunne vare adskillige timer at komme rundt til alle boliger. Traditionen tro gik optoget altid ad samme rute, og traditionen tro blev optoget budt på frugt og småkager. I Asmus Jensens gård blev vi bænket i folkestuen og trakteret med hjemmebagte fastelavnsboller og varm hyldebærsaft.

Ved selve festen mødte de kongelige i endnu finere stads. Foruden kronerne bar de nu også en rosenmedaillon fæstnet til brystet. Kongeparret naturligvis den største og flotteste. Rundt om i hjemmene havde der været travlt med at få udstyret i orden. Som regel var det de samme personer, der hjalp til år efter år. Mens de voksne sad bænket langs væggen i salen, ventede vi børn i forstuen, indtil alle var på plads. Så skred processionen ind i salen. Efter et par runder kunne tøndeslagningen begynde. Nu kåredes en kattekonge og en kattedronning. Til slut var der dans til Jens Jeppesens en-mands orkester. Under dansen samledes de voksne til kaffebord i værtens private stuer.

December var den store slagte-måned. Så kom "Mølle Peter" og hans medhjælper. Dagen igennem genlød byen af svinenes dødsskrig. Drengene fulgte med fra gård til gård og betragtede sceneriet. Svineblæren ville vi gerne have. Tørret og oppustet var den en speciel bold eller ballon. Endelig kunne den bruges nytårsaften. Ved at gnide på den kunne der frembringes en rumlende lyd. Nytårsaften i Lille Brøndum forløb vist for børnene som i andre landsbyer på egnen. Havelåger og trillebøre blev gemt. Der blev "skudt" med karbiddåser. Et lille stykke karbid blev lagt i en tom malerdåse med et lille hul i bunden. Inden låget blev sat på dåsen, blev der spyttet på karbidstykket. Den antændelige luftart, der udvikledes, strømmede ud af hullet. En fod på dåsen. En tændstik til hullet. Der lød et knald, og låget fløj et langt stykke gennem luften. En anden måde at frembringe et nytårsbrag på skete ved hjælp af en nøgle. Svovlet fra nogle tændstikker blev trykket ned i den hule nøgle. Et søm blev stukket ind i svovlet. Sømmet

var bundet fast med en snor til nøgleringen. Når søm og nøgle blev slynget ind mod en mur, kunne der frembringes et knald. Undertiden var eksplosionen så kraftig, at nøglen revnede, og små metaldele blev spredt.

Før sommerferien i 1946 var jeg til optagelsesprøve på Bælum Realskole. Det må have været i juni måned. Johannes Jensen havde rettet henvendelse til mor og far. Læreren mente, at jeg nok kunne klare en realeksamen. Der var ellers ikke nogen tradition for, at eleverne fra Lille Brøndum Skole fortsatte i realskolen.

Bælum Realskole havde til huse i lejede lokaler på Bælum Højskole. Oprindelig havde realskolen været en privat skole. Skolen var blevet drevet i tilknytning til højskolen. Under denne tilknytning var der ikke eksamensret til skolen. Undervisningen foregik i Bælum, men eksaminationen fandt sted i København.
Under krigen blev skolen overtaget som fællesskole af en række kommuner i Østhimmerland. Efter den kommunale overtagelse var skolen blevet eksamensberettiget. Realskole var egentlig en misvisende betegnelse. Skolen førte op til "Almindelig Forberedelseseksamen".

I begyndelsen af halvtredserne ophørte skolesamarbejdet mellem kommunerne i Østhimmerland. Der blev opført en ny folkeskole i Bælum. Realafdelingen indgik herefter som en naturlig overbygning på denne skole. Bælum Højskole blev nedlagt. I dag er bygningerne i brug som efterskole. Under navnet Østhimmerlands Ungdomsskole kom de gamle bygninger til ny ære og værdighed. Skolens grundplan er bevaret uændret, men der er i årenes løb foretaget en del tilbygninger til ungdomsskolen. Bebyggelsen i Bælum by har også bredt sig. I min skoletid var der ingen huse i nærheden af højskolen. I dag er der et villakvarter tæt ved skolen. Den smukke beliggenhed ved Bælum Nørreskov og Møllen er dog ikke spoleret.

Optagelsesprøven forløb vist tilfredsstillende. Kort tid efter fik jeg besked på, at jeg kunne starte i anden klasse efter sommerferien. Jeg kunne altså springe første klasse over. Uddannelsen var ellers fireårig. Efter aftale med skolen fik jeg lov til at vente med at begynde til den 1.oktober, da jeg havde plads som flytdreng i Ll. Brøndum – jeg havde den samme plads i fire somre.

Min debut og den første tid på realskolen var absolut ikke nogen succes. Der var allerede forløbet to måneder af skoleåret, da jeg startede. Manglende forkundskaber i sprog og matematik var flere gange ved at få mig til at opgive. Specielt tysk og engelsk var slemt, men matematikken var også en plage.

Når jeg tænker tilbage på mine første oplevelser med matematikken, er det utroligt, at netop dette fag skulle blive min levevej gennem mange år. Min første karakterbog på realskolen var ringe. Den næste lidt bedre. I foråret 1947 begyndte det at se lidt lysere ud. Ved skolen var der fire lærere, skolelederen medregnet. Lederen hed J. C. Pedersen. Han underviste i matematik og idræt. Idrætsundervisningen var vist en slags venstrehåndsarbejde. Vi spillede fodbold i et par timer om ugen. Der var to mandlige lærere mere ved skolen, Georg Christensen og Jørgen Kristensen. Til daglig blev de altid omtalt som "Tykke" og "Tynde". Det var absolut ikke øgenavne. De kendte deres kælenavne. De kunne selv bruge navnene i omtalen af hinanden. Begge lærere var meget afholdte af eleverne. Vi så op til dem begge. "Tykke" var en festlig underviser i fysik, kemi, geografi og skrivning. Hans humor kunne være grov, men sjovt var det. "Tynde" var en fremragende underviser. Hans undervisning var grundig. Han tog hensyn til alle i sin gennemgang. Han underviste i dansk, historie og biologi. Faget biologi gik vist lidt på skift mellem "Tykke" og "Tynde". Den fjerde lærer ved skolen var en bestemt dame. Hun hed frk. Jensen. Hun underviste i sprog. Der var orden og disciplin i hendes timer. Hun var dygtig og grundig. Vi mødte altid velforberedte til hendes timer. Der var også ro og orden i de andre timer, men hos "Tykke" og "Tynde" kunne der være festligt og afslappende. Skolelederen havde vi stor respekt for.

Tiden på Bælum Realskole mindes jeg med glæde. Jeg glædede mig dagligt til at komme i skole. Jeg nød alt det nye, jeg lærte. Samværet i frikvarterne var hyggeligt. Diskussionerne var ofte heftige. Jeg husker specielt debatterne op til Danmarks tilslutning til Nato. Naturligvis var jeg arg modstander. Min modstand gjorde nu ikke indtryk på mine klassekammerater. I en debat i klassen skulle jeg fremlægge kommunisternes syn på tilslutningen til den nordatlantiske forsvarspagt. Med skam at melde blev mit indlæg mødt med munterhed og afbrydelser. Det var en fiasko af rang. Jeg var grebet af sagen og forivrede mig i mine udtalelser.

Jeg bestod alm. forberedelseseksamen i 1949.

Skolen i Ll. Brøndum er for længst nedlagt. I nogle år i 1950'erne var den forskole for Bælum Skole. Jeg kender ikke det nøjagtige årstal for nedlæggelsen, men det må være sket omkring 1957.

Laugor Jellesen
Forhenværende, nu pensioneret
seminarielektor i Ranum.

"Vi har os en Majbøg sat, den satte vi om Pinsenat"

Majbøgstraditionen før og nu i Østhimmerland.

Af Anders Chr. N. Christensen

Majbøgstraditionen i 1800tallet og begyndelsen af 1900tallet.

Da optegnere i slutningen af 1800tallet og begyndelsen af 1900tallet nedskrev de første folkelivsberetninger om majbøgstraditionen, blev skikken registreret i hele det østlige Himmerland samt tre steder i det nordvestlige Himmerland. Det var i området mellem Limfjorden mod nord og Mariager Fjord, hvor de sydligste byer var Helberskov, Skelund, Glerup og Rostrup. Mod vest var området afgrænset af den vestlige del af Rold Skov med byerne Ravnkilde og Årestrup og derfra af en lige linie mod nord til Ålborg.

Forberedelser, pyntning og opsætning af majbøg

Ungdommen i Østhimmerland gik altid med en stor forventning til pinselørdag. Det var for dem en særlig aften og nat i året, hvor mange fandt deres udkårne for livet.

Det gjaldt for hyrdedrengene om at få kreaturerne hjem så tidligt som muligt. Den sidste blev kaldt "Natteravnen"[1] og blev drillet af de andre drenge. Den, der fik køerne sidst ud pinsemorgen, var "Pinsegris". Pigerne skyndte sig også med at få malkningen overstået så tidligt som muligt pinseaften for at kunne mødes med byens øvrige karle og piger.[2]

Majbøgen bestod af en eller flere granstammer, som karlene havde klargjort til pyntning; tit genbrugtes de samme stammer år for år. I Gl. Skørping hjalp smedens sønner med at samle majbøgen, der bestod af to granstammer, medens andre karle og piger drog til skovs for at hente løv.[3] Almindeligvis anvendtes bøge- eller birkeløv, men det kunne også være enebærris, porse eller andet. Løvet, som majbøgen var pyntet med, kaldtes "mej" eller "maj", og det er sikkert derfra majbøgen har fået sit navn og ikke fra måneden maj. Når løvet var hentet, var det pigernes opgave at få fat i blomster, vilde primula, guldregn, eller hvad pigerne måtte tage i de hjemlige haver, "Syrener, Bonderoser og Pinseliljer."[1]

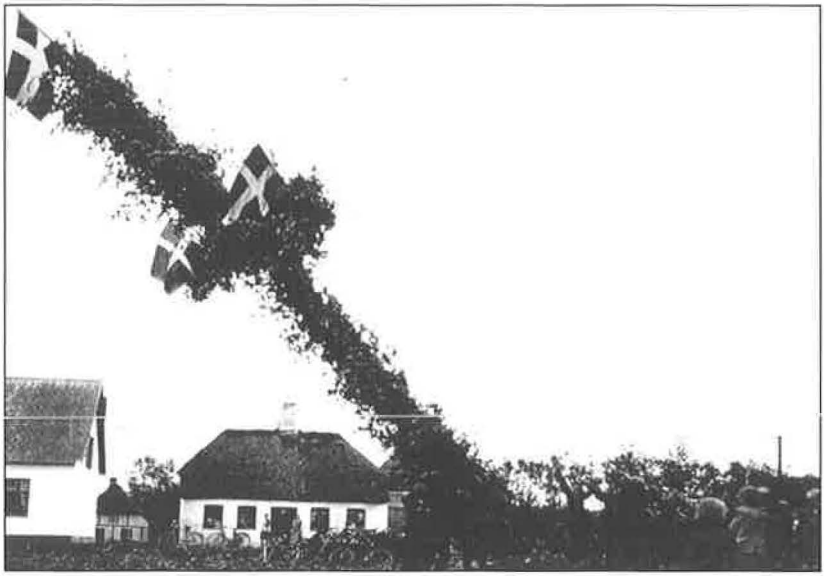

Majbøgen rejses pinseaften 1931 i Gammel Skørping. Bemærk den høje majbøg, der må rejses ved hjælp af tove. Majbøgen er korsformet helt uden kranse, men med flag i toppen. *Foto: Kai Uldall*

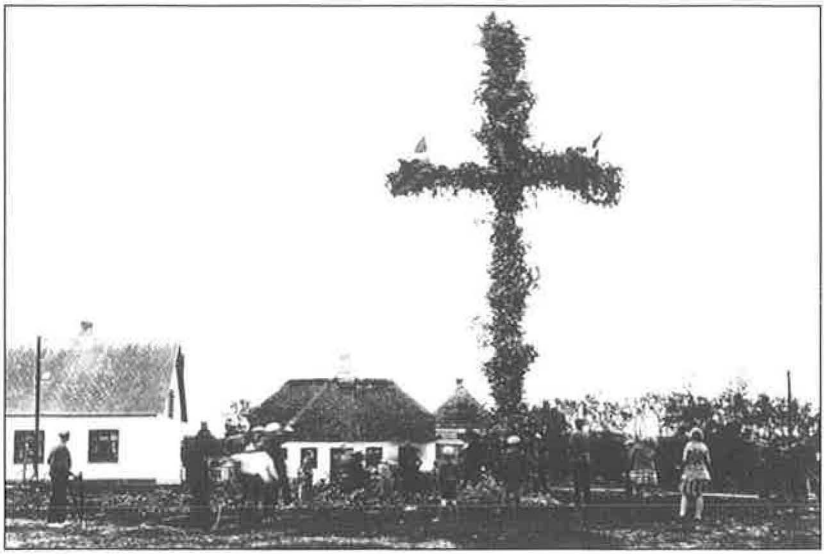

Majbøgen er rejst pinseaften 1931 i Gammel Skørping. Bemærk, hvor høj majbøgen er i forhold til de mennesker, der står neden for majbøgen. *Foto: Kaj Uldall*

I mange landsbyer var der en skarp kønsopdeling, når majbøgen skulle pyntes. Flere steder var det kun karlene, der pyntede majbøgen med løv, som blev fastgjort med snor, reb, eller sime (reb fremstillet af langhalm).[1] Imedens havde pigerne travlt med at binde kranse af løv og blomster.

Når majbøgen var færdig, blev den rejst under stor festlighed. Et dybt hul var gravet. Både unge og gamle var tilstede, når den skulle rejses med "opsang og stor hallov".[4] Det blev derefter fejret med øl og brændevin.

Dansen ved majbøgen

Når majbøgen var rejst, blev pladsen ryddet, så dansen kunne begynde i det fri til violin- eller harmonikamusik. Enkelte steder foregik dansen udelukkende til sang.[3] Oftest sad spillemanden nærmest majbøgen, men i Skelund var der lavet et specielt spillemandssæde ved majbøgens nederste del. Selve dansen foregik på den bare jord, men i Mou havde de et dansegulv af træ, som blev brugt år efter år.[5] Inden dansen begyndte, blev der nogle steder sunget versene fra den gamle majvise, der begynder: "Nu har vi en Majbøg sat".[3]

I Gl. Skørping blev dansen omkring majbøgen indledt med en runddans om træet, hvorefter dansen blev almindelig.[3] De almindelige danse i Lyngby omkring 1880 var: "Polka (Fynsk Polka), Kæpdans (dansedes af to personer med to kæppe), 8 Mandsdans, Spring Dansen, Svejtrit, Langcie, Den Toppede Høne, Bondepigen, Trojka, 4 Kantet Sløjfe, Kvadrille, Bette Met, Vestenom, Den Spids Hamborg, Den Bette Hamborg, og Den Røde Lue".[6]

Der var et specielt liv over en sådan pinsefest i det fri, der varede hele natten. Karlene dansede i skjorteærmer, og medens de pustede ud imellem numrene, tog de en slurk af "ølkousen", og brændevinsflasken gik rundt fra mund til mund, imedens andre sang rytmen til dansen.[6]

I mange byer blev der danset to nætter, og få steder var det tre nætter i træk. Dansen foregik som regel i det fri, men enkelte steder blev den flyttet ind i løbet af natten, medens der andre steder først blev danset i hus natten mellem pinsedag og anden pinsedag.[4][6]

Vagt ved majbøgen og nedtagning

Majbøgen skulle vogtes, medens nogle af byens unge i smug skulle forsøge, om de kunne røve en af nabobyernes; lykkedes det, var der stor jubel. Det skete kun sjældent, da der altid var en vagt ved

majbøgen, som hurtigt kunne hente forstærkning. Lykkedes det at indhente tyvene, vankede der prygl.[1] Mange gange kunne slagsmålene være så voldsomme, at det blev til politisag med efterfølgende retsforhør.[8] For at forhindre, at nabobyerne skulle tage majbøgen, indsmurtes den nederste del af stangen med tjære, og i Årestrup havde vagten et skarpladt gevær.[9]

Lykkedes det at stjæle en majbøg, var der stor jubel. Og for at få majbøgen tilbage måtte der gives brændevin eller penge i løsesum, som kunne omsættes til brændevin og mad.[9] [10]

Majbøgen stod gerne til Sankt Hans. Løvet, majbøgen havde været pyntet med, blev taget af og brændt på Sankt Hans-blusset, mens selve træet og rebet blev opbevaret til næste år.[1] Andre steder stod majbøgen kun i otte dage og blev taget ned næstkommende lørdag efter pinse. Det må have været en undtagelse i Støvring, da majbøgen endnu stod "Staffensdaw" (2. juledag) 1890, som var den aften, byens unge lavede løjer. Da blev alle byens "hjulbøre" sat i pyramide omkring majbøgen.[11]

Majbøgens form og udsmykning

Oprindelig var majbøgen et rigtigt træ, hentet med hjem fra skoven og pyntet med kranse. I de ældste optegnelser fra Himmerland var det herremanden, der gav majbøgen: "Det var en slank bøg med en skjön krone, der var ombehængt med krandse".[12] Også dette har været almindeligt kendt i mange andre egne af Danmark, og traditionen synes at kunne føres langt tilbage i tiden.

I 1800tallet var det ikke længere et rigtigt træ, men træstammer, der blev pyntet med løv. På det tidspunkt havde man store problemer med at få fat i en træstamme, der var høj nok. Derfor blev majbøgen mange gange sammenføjet af flere stykker træ. I Kjølby mellem Nibe og Løgstør var den samlet af flere stykker, og nederst var "et stort træ, dernæst kom en læssestang og aller øverst en stenlægte. Disse stykker var samlede med jernringe".[13]

Majbøgen kunne i ældre tid også have flere tværstænger som på et skib. I Torup blev "smaa Tværstænger fæstet på pyntet med små Flag og Kranse."[1] Også kransene var der flere af i sidste halvdel af 1800tallet. Omring 1870 var der otte til 12 kranse på majbøgen i Lyngby.[6] Kransene var også anbragt på forskellig vis, og det fortælles, at "disse Kranse var ulige store og anbragt på Grantræet med en passende indbyrdes Afstand saaledes at den mindste Krans var foroven og den største forneden. Hele Træet fik saaledes et kegleagtigt Udseende."[14]

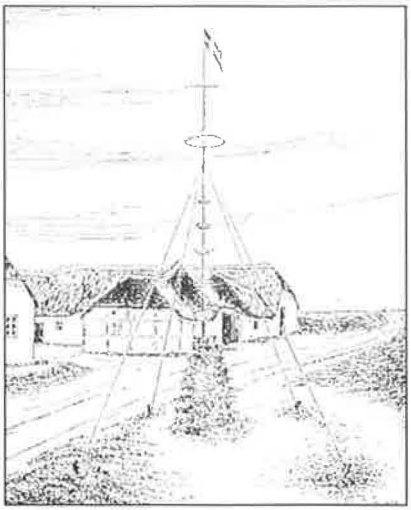

I Årestrup stod den sidste majbøg ved Lars Rebilds østre længe i 1879. Kransene var placeret således, at den mindste krans var foroven og den største forneden, og aller øverst hang en større krans. Den nederste del af majbøgen fik derved et kegleagtigt udseende. Tegning efter erindring af Thedor Johansen 1933

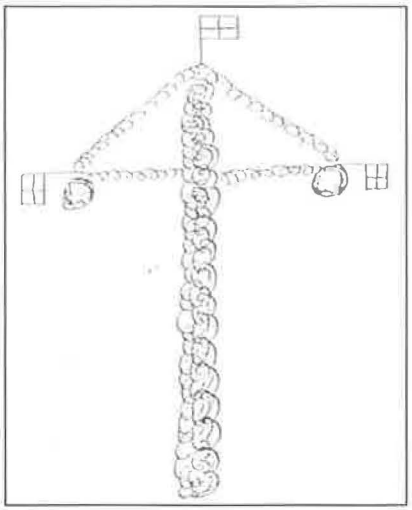

I Mou var majbøgen i 1889 korsformet med to kranse og flag, som vi kender det i dag. Den skulle have været 30 alen høj (ca. 18,9 meter). Tegningen er tilsendt statsskovrider Poul Lorenzen i 1930. Nu Dansk Folkemindesamling DFS 1906/3 Eftkl A.67. s. 20

Majbøgen helt uden kranse, en mast der var pyntet med løv og med flag i toppen, var især almindelig i byerne ude ved Kattegat, men der findes også eksempler inde i landet.[15]

Den korsformede majbøg, som er den dominerende form i dag, har været kendt siden slutningen af 1800tallet. Majbøgen var i 1890 i Visborg "en høj stang med en tværstang sømmet på omtrent på midten. Den blev pyntet med grønne bøgegrene og kranse."[16]

Den korsformede majbøg havde dengang flere kranse på hver arm. I Gl. Skørping omkring 1870-80 var majbøgen korsformet: "Armene havde Flag i Spidsen, og der var ophængt flere Kranse på hver Arm, ligeledes paa Stangens øverste Del".[17]

I en anden optegnelse fra samme tid i Gl. Skørping fortælles, at der i korsets kryds var anbragt en tom flaske, som deltagerne skød til måls efter, før de skiltes næste dags morgen. Fænomenet kendes fra andre

dele i Europa og fra rejsegilder i Nørrejylland, hvor en flaske blev anbragt i en vandret krans, som håndværkerne efter tur skød til måls efter.[3]

Ride Sommer i By

Traditionen at ride sommer i by er der ingen i Østhimmerland, der i dag erindrer. Sidst fandt det sted i Skelund i 1879, når der ses bort fra enkelte forsøg på at genoplive skikken.[5]

Ridningen foregik om søndagen, hvor karlene mødte ens pyntede i hvide skjorter med rødt skærf. I skaren var én særlig flot pyntet, med høj hat, mange farvede bånd og perler. Han var "Sommer", majkonge, og én anden var "Vinter", bajads (klovn), som også blev kaldt "Askefis". Han var lige så ilde klædt, som "Sommer" var flot klædt, i gammeldags tøj med maske for ansigtet, og med sig havde han en pose med aske, som han for spøg kastede i hovedet på alle, der nærmede sig.[3] [18]

Ridningen foregik på den måde, at rytterne red parvis i stor orden rundt til alle gårdene; de red op på linie foran stuehusbygningen og sang Majvisen og modtog gaver i form af madvarer og penge, alt sammen til at holde fest for.[5] Imedens skulle "Vinter" bajadsen lave så mange løjer som muligt. Bajadsen kunne gøre de særeste ting: sidde baglæns på hesten, løbe ind i husene, lave løjer og slå koldbøtter til morskab.[19] I Als var det altid "Tømmer Niels", der var bajads. Han kunne stå på hoved på en "Kjeld-Stolpe" (en stolpe i brøndrammen).[20]

Turen rundt til alle sognets husstande kunne være lang; den varede gerne fra tidlig morgen til aften sent. De fleste steder red rytterne kun rundt pinsedag. Men i Mou varede ridningen i tre dage; her red karlene rundt i de omliggende byer, Storvorde, Romdrup, Klarup, Sejlflod, Dokkedal og mange flere. Når rytterne kom hjem til aften, blev der festet og danset ved majbøgen. Pengegaverne, der var indsamlet, blev brugt til indkøb af kaffe, kage, øl, brændevin, punch og vin, og maden, de havde modtaget, blev fortæret ved pinsefesten.[19]

I Gunderup har de gået sommer i by. Skikken synes at have foregået på samme måde som til hest, blot har et gående optog ikke kunnet aflægge besøg over store afstande.

Majvisen

"Den gamle majvise" eller "Den verdslige majvise" har i Danmark kun været bevaret i mundtlig tradition i Himmerland, men findes yderligere i Skåne, Halland og Blekinge. I Himmerland er "Den gamle majvise" aldrig blevet fortrængt af "Den nye majvise" eller "Den kristelige majvise", som ikke er så ny endda, da den er digtet af Peder Jensen Roskilde i begyndelsen af 1600tallet, og det ældste bevarede tryk er fra 1646. Den ny fortrængte den gamle, først på Sjælland, senere på de andre øer og i Jylland, men den gamle har overlevet i den østlige del af Himmerland.[21] Men efterhånden som skikken med at ride sommer i by forsvandt, forsvandt også "Den gamle majvise", som ikke havde nogen funktion længere.

"Den gamle majvise" blev indsendt i to versioner til tidsskriftet "Skattegraveren" (1884-1890). Den ene optegnet af Louise Hansen fra Hurup i Østhimmerland efter Mikkel Skrædder i Mou, og den anden optegnet af Karl Hjort efter den kendte billedhugger Anders Bundgaards far træskomand Jens Kristensen fra Ersted. Den førstnævnte har 26 vers og den anden 15 vers.[19] [22] På opfordring fra arkivar H. Grüner-Nielsen, Dansk Folkemindesamling, indrykkede statsskovrider Poul Lorenzen en efterlysning i foråret 1930 i Ålborg Amtstidende efter folk, der endnu kunne huske noget af den gamle "Majvisen".[23] Det gav resultat ud over det forventede, da ikke mindre end 27 informanter indsendte forskellige brudstykker af visen. Bedst var bidragene fra byerne længst mod øst, Skelund, Als, Hurup, Mou og Dokkedal, hvor der længst har været redet sommer i by.

Her bringes "Den gamle majvise" efter træskomand Jens Kristensen, Ersted, optegnet af Karl Hjort ca. 1887.

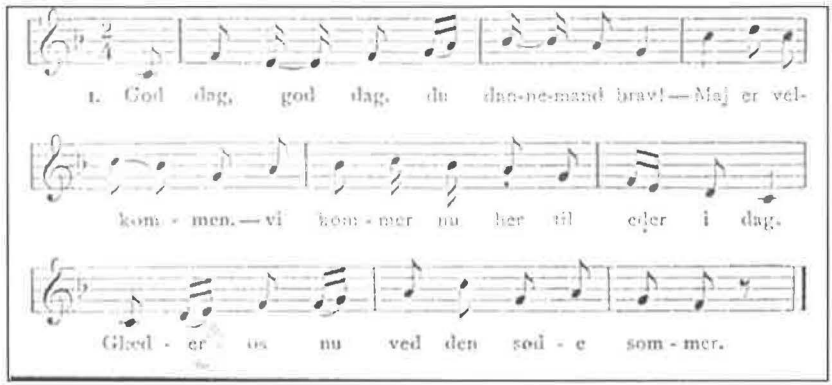

God dag, god dag, du danemand brav!
Maj er velkommen. –
Vi kommer nu her til eder i dag
- Glæder os nu ved den søde sommer.-
Sommer har vi med os her,
vinteren er os ikke så nær.

Sommeren har vi i vor sæk,
vinteren ligger i röddenbæk. (Rødding bæk)

Vi haver os en majbøg sat,
og den satte vi om pinsenat.

Og den satte vi med god forlov,
for den var groet i vor husbonds skov.

Og den satte vi så fast i jord,
som den skulde stå i femten år.

Og den satte vi så höjt i sky,
den glæder dem alle udi vor by.

Vor husbond er en dannemand fin,
han giver os penge til brændevin.

Vor piger de er som en rosensblomm',
de gi'r os et par skilling udaf deres lomm'.

Vor spillemand må I ej forglemm',
fordi han slider op sin stræng.

Dersom de fik en skænk, sang de:

Nu skal I have så mange tak,
som himmelen er med stjærner besat.

Nu rejser vi alle udaf jeres gård,
vi kommer ej mere i dette år.

Men til den mand, der intet ville give dem, sang de derimod:

Og hvem som haver og intet gi'r,
gid Fanden han støde dem op og ni'r!

Og læg jer så ned, I dovne kropp,
til lopper og lus de æder jer op.

Vor piger de er som en rosensblomm',
de sidder i en lort og kan ingen steder komm'.[22]

Majbøgen i nyere tid

Den nye indsamling

I mange ældre optegnelser er majbøgstraditionen beskrevet som en uddøende skik. Traditionen er også forsvundet i den nordligste del af Østhimmerland mod Limfjorden, men i den midterste del af Østhimmerland lever traditionen videre på bedste vis.

Samfundet har selvfølgelig ændret sig meget, siden optegnelserne og erindringerne om majbøgstraditionerne i 1800tallet og begyndelsen af 1900tallet blev nedskrevet. I landsbyerne findes der langt færre unge, få er nu beskæftiget med landbruget, og de gamle ungdomslag er forsvundet for lang tid siden. Trods disse forandringer har man i Østhimmerland fortsat med at sætte majbøg op til pinse, dog i en ændret og tilpasset form, der passer til vor tid.

I 1982 forsøgte jeg sammen med museumsleder Niels Jørn Østergaard at registrere majbøgens udbredelse i Østhimmerland. Vi besøgte 15 landsbyer, der havde majbøg. I tre tilfælde var majbøgen blevet stjålet i løbet af natten.[24]

I 1986 foretog jeg den første systematiske registrering. På denne tur besøgte jeg 43 byer for at fastlægge skikkens yderområder. Der var majbøg i 22 byer, hvoraf de fire var stjålet i nattens løb.[25]

1990 var der majbøg i 20 byer, hvoraf de tre havde mistet deres i løbet af natten. I Hellum blev den dog hentet tilbage natten løb.[26]

18 byer havde majbøg i 1994, og i to byer var den forsvundet i nattens løb.[27] I 2003 var der rejst majbøge 16 steder, og kun i Rebild forsvandt majbøgen i løbet af aftenen. I alt 31 byer har indenfor de sidste godt 20 år haft majbøg.[28]

Korsformet majbøg i Glerup 1994. Snorene, der forbinder korsets top og arme, er pyntet med løv og blomster. Foto: Anders Chr. N. Christensen 1994

I dag er traditionen afgrænset af Lindenborg Å mod nord, hvor de nordligste byer er Kongerslev og Blænstrup, af Rold skov mod vest, og de sydligste byer er Lille Arden, Astrup, Tisted, Glerup, Skelund og Helberskov.

De forskellige festtyper

I Østhimmerland har de pinsefester, hvor der opsættes majbøg, udviklet sig forskelligt. Der er store offentlige arrangementer, som i nogle tilfælde annonceres i aviserne og har karakter af folkefest, hvortil der kommer folk fra de mindre omliggende byer. Ved de fester er der offentligt bal. Majbøgen rejses mellem kl. 17 og kl. 22, og pyntningen samt rejsningen organiseres af både unge og ældre.

Desuden er der mindre private arrangementer i de mindre byer, hvor majbøgen først bliver rejst om morgenen mellem kl. fire og kl. otte, og hvor den indtil da ligger skjult og klar et sted i nærheden af det sted, hvor festen holdes. Disse arrangementer kan yderligere opdeles i to grupper: Den ene, hvor det kun er den voksne ungdom, der organiserer festen, pynter majbøgen og fester natten igennem i en garage, et værksted eller lignende, og hvor majbøgen imedens ligger

Der plukkes løv til majbøgen i Korup 1990. Foto: Anders Chr. N. Christensen, 1990

tæt ved lokalet, hvor festen holdes, så den er nem at vogte. Den anden form bruges især, hvis byen er så lille, at både unge og gamle må hjælpe hinanden for at være nok om at pynte og rejse majbøgen. Er de for få i byen til at forsvare majbøgen, gemmes den natten igennem på et sikkert sted indtil pinsemorgen.

Folkefester

Generelt er der sket en vis udvikling i majbøgsfesterne fra at være små fester til at blive store folkefester. Til disse fester kommer der folk fra byer, der ikke har majbøgstradition, og folk fra mindre nabobyer, der tidligere har haft traditionen. Efterhånden som de unge bliver færre til at forsvare majbøgen, er de blevet trætte af det store arbejde, som efter nogle få timers resulterer i, at en af nabobyerne løber med majbøgen. Derfor tager ungdommen fra Fræer til Gl. Skørping og holder pinsefest dér. De to byer har ellers tidligere kæmpet bravt mod hinanden for at stjæle nabobyens majbøg. I 1982 var der majbøg i Fræer, men den blev også det år taget i løbet af aftenen.[24] Fire år senere var der ingen majbøg i Fræer. Kun børnene havde sat en lille majbøg, der var ca. to – tre meter høj. Den voksne ungdom var taget til Gl. Skørping for at feste.[25] I 1994 havde folkene i Fræer igen rejst en majbøg og sat et skilt op, at alle var velkomne, men pinsemorgen var kun skiltet og en knækket stub fra majbøgen tilbage.[27]

Det samme har været tilfældet i flere af småbyerne: I Smidie blev majbøgen altid taget af de unge fra de større omliggende byer, Bælum, Solbjerg og Kongerslev. Det blev ungdommen træt af. Derfor har der ikke siden 1920 været rejst majbøg der. I Askildrup var de også for få til at forsvare majbøgen, så traditionen hørte op i 1970. En ung mand

fik smadret ansigtet, og brillerne blev slået itu på asfalten.[26] I 1990erne forsøgte en familie, der kom fra Solbjerg, igen at genoplive traditionen i Askildrup. De havde så majbøg indtil 1998, hvor en af deltagerne fra byen fik slået seks tænder ud af overmunden. Sagen endte i retten og kom til at koste 40.000 kr. for manden, der havde forvoldt skaden. De unge fra Askildrup tager nu til Blænstrup, hvor der også afholdes teltbal.[28]

Majbøgstraditionen har udviklet sig til at blive folkefester, således i Gl. Skørping, St. Brøndum, Blænstrup, Terndrup og flere andre byer. I Gl. Skørping bliver der lejet stort dansetelt med orkester, der spiller op til dans om aftenen og ud på natten. I 1986 var der opstillet boder, hvor der kunne købes pølser, is, øl og sodavand. Til festen kom der mange fra de omliggende byer, især fra Skørping (stationsbyen).[25]

I St. Brøndum er det borgerforeningen, der står bag arrangementet. Det blev annonceret i Skørping Ugeblad:

MAJBØG
i
St. Brøndum
LØRDAG DEN 17. MAJ
ca. kl. 17.30: Majstangen rejses på torvet.
Opvisning af folkedansere.
Kl. 20.00: Fest i forsamlingshuset
(Medbring madkurv)
Gratis adgang. **Borgerforeningen**

I mange år kappedes man i St. Brøndum med de andre byer om at rejse den højeste majbøg, og de har da også haft den højeste majbøg i en årrække. Nu er majbøgen så høj, at den må rejses ved hjælp af en kran. I 1986 var majbøgen 18 meter fra jorden til toppen og var placeret i nogle nedgravede kloakrør.[25] I Blænstrup er majbøgen også blevet så stor, at den må rejses med kran.[27]

I de fleste byer er majbøgen placeret på en central plads i byen, tit i nærheden af forsamlingshuset; det er den i St. Brøndum, og i 2003 var majbøgen i Korup også flyttet hen til forsamlingshuset. I Astrup står majbøgen altid på pladsen i nærheden af kroen, hvor den er let at vogte, og hvor det er let at hente forstærkning. I 1986 var der stadig unge mennesker på kroen kl. 6.30, og en af de unge fortalte, at de havde været i gang i 24 timer, og der havde været omkring 100 mennesker til bal på kroen.[25]

Majbøgen rejses ved hjælp af kran i Blænstrup 1990. Foto: Anders Chr. N. Christensen

Festen i Rebild

Spillemandsmuseet i Rebild arrangerer også en traditionel østhimmerlandsk pinsefest. Her er det ikke Rebilds lokale befolkning, der deltager, men dansere og spillemandsinteresserede fra et meget stort område. I 1980erne og begyndelsen af 1990erne kom der mange fra de større byer Ålborg, Århus og København. Museet annoncerer i Skørping Ugeblad, at festen starter kl. 15 med, at deltagerne går i skoven for at hente bøgegrene, hvorefter majbøgen pyntes. Der danses kl. 20 i det fri om majbøgen, og forsættes til et stykke tid ud på natten i museets sal.[25]

De små byers fest

Der er en række mindre byer, hvor majbøgen først rejses ud på morgenstunden. Den bliver pyntet om aftenen og så gemt til morgenstunden. Det har to grunde: Enten er der for få til at forsvare majbøgen, eller de unge tager til bal i en af de nærmeste større byer.

I 1986 fortalte en dreng i Hellum, at hvis der var en majbøg i Torup, ville den først blive rejst om morgenen, da de der var alt for få til at vogte den.[25] I Helberskov bliver den først rejst kl. 4 om morgenen, når de unge kommer hjem fra bal. I 1986 var der ikke mange unge, og der var kun tre gårde i byen, der drev landbrug. I 1930erne og 1940erne var der mere end 30 karle i byen.[30] En ung landmand i Helberskov var i tvivl, om der ville blive nogen majbøg, da flere unge var taget i sommerhus.[29] Så ville det være første gang i mands minde, med undtagelse af krigsårene, hvor der var udgangsforbud, at der ikke ville være rejst en majbøg her.[30] Pinsemorgen var der en majbøg på "bjerget" i

Helberskov, og det har der været alle de følgende år.[25] Hadsund Egns Museum har siden 1990erne fulgt skikken i Helberskov.

I dag er der en række byer, hvor ungdommen eller unge og ældre i byerne organiserer opsætningen om morgenen, nemlig i Tisted, Korup, Glerup, Helberskov, Solbjerg, Lille Brøndum med flere. I Solbjerg blev majbøgen i 1986 rejst kl. 5 om morgenen, og i Lille Brøndum blev den i 1982 rejst kl 8.30, og her havde man gemt den under en lastvogn natten igennem. Men i 1986 må nabobyerne have fundet ud af, hvor den var gemt, for der blev ingen majbøg rejst i Lille Brøndum. Hullet til majbøgen var gravet og blev ved med at være tomt denne pinse.

Endelig er der de landsbyer, der er så små, at der er tale om en samling gårde. Her er der naturligvis ikke nok unge til at organisere pyntning og opsætning af en majbøg. Derfor er familierne nødt til at gå sammen for at hente løv og pynte majbøgen. Det har været tilfældet i Møldrup og Rav. I 1982 blev majbøgen i Møldrup rejst kl. 6.20, og siden da har ingen af byerne haft majbøg.[24] [25] [26]

Private fester

Gennem de seneste år har nye festtyper udviklet sig. Nogle steder spiser deltagerne sammen og fester natten igennem i et værksted, en garage eller lignende. I Korup havde de gjort det siden 1981. Før den tid havde de om aftenen gemt majbøgen, imedens byens unge var til bal i en af de omliggende byer. I en årrække har folk fra Korup festet sammen i et værksted, spist og danset til båndmusik og, som en af deltagerne udtrykte det, "haft det skide skægt".[31] I 1986 var der 50 til spisning plus dem, der senere kom fra bal ud på natten. I 1994 kneb det med tilslutningen, men i 2003 var majbøgen rejst ved forsamlingshuset, og mon ikke festen har været holdt der.[27]

I Glerup holdtes festen i 1986 på lignende måde i et lokale tæt ved det sted, hvor majbøgen blev pyntet. Majbøgen sattes i Glerup op kl. fem om morgenen, inden havde nogle unge været rundt i byen med en tromme.[26] I Korup rejstes den kl. seks om morgenen, og kl. 8.30 mødte deltagerne igen til fælles kaffebord med rundstykker på fortovet i Korup over for majbøgen.[27]

Tendensen i de mindre byer er i løbet af 1980erne og 1990erne gået fra, at det var ungdommen mellem 14 og 25 år, der deltog, til, at deltagerne bliver ældre og ældre. Størstedelen er nu mere end 20 år, og nu deltager både gifte og ældre, hvilket var utænkeligt tidligere. Deltagerne kommer heller ikke mere fra deres respektive byer. Hvis der

ikke kom folk ude fra til f.eks. Korup og Glerup, ville de være alt for få til at forsvare majbøgen. I Korup deltog der i 1986 folk fra Hobro, Brønderslev, Brovst og Ålestrup, men også fra nabobyerne Skelund og Tisted. I Tisted havde de også majbøg i 1986, men en deltager derfra havde været karl på en gård i Korup og følte sig mere knyttet til de unge dér end til dem fra hans egen by.

Pinselørdag rejser mange unge hjem til deres hjemby for at deltage i festen natten igennem. Den dag er for nogle næsten lige så vigtig som julen. Pinsen ser alle frem til for at møde jævnaldrende venner, julen fejres i højere grad sammen med familien.[31]

Forsvare og rane majbøgen

Der gøres alt muligt for at forhindre, at andre stjæler byens majbøg. I Helberskov er der fra gammel tid sat et kors i bunden af majbøgen, så den var svær at ruske op. Skulle den tages, måtte den enten graves op eller saves over.[30] En ældre meddeler, født i Als, har i sin ungdom været med til at save majbøgen over i Helberskov. Det lykkedes dog ikke at få den med til Als, for inden da havde helberskov'erne fået så meget forstærkning, at karlene fra Als måtte flygte ud af byen.[15]

I Gl. Skørping har de et lignende kors i bunden af majbøgen, og det hul, der graves til den, er korsformet med en diameter på ca. tre meter. Det hul, der bliver gravet, er ca. halvanden meter dybt, og korsarmene er knap en meter brede.[32]

For at forhindre, at den bliver stjålet, kan der sættes ståltråd, armeringsstål eller pigtråd om den nederste del af majbøgen. I Terndrup var majbøgens nederste del omvundet med pigtråd i 1982, og i 1986 var der i Astrup sat armeringsstål i majbøgens nederste del. Det var gjort, fordi de året før var udsat for at få majbøgen oversavet af en motorsav, en måde, som bliver mere og mere almindelig, og som går lynhurtigt. Inden der kom folk til, var den savet ned og anbragt på taget af en bil og kørt væk.[24] [26]

I St. Brøndum var man også udsat for at få majbøgen nedsavet. Det kom i avisen, da man ikke i årevis havde været udsat for at få ødelagt eller stjålet majbøgen i St. Brøndum. Majbøgen stod midt i byen, var 18 meter høj og ville kunne forvolde ulykke på mennesker og huse ved nedsavningen. I dette tilfælde skete der dog ikke noget.[33]

Folkene i Korup fortalte, at det bliver mere og mere besværligt at tage en majbøg. Efterhånden er de godt bevogtede, og mange steder er de blevet så store, at de næsten ikke er til at transportere. I stedet for at tage hele majbøgen med, tager de undertiden kun kranse og flag:

"Det er ligesom for at bevise at vi har været på besøg, så når vi kommer hjem, binder vi deres kranse neden under vore egne".[11] Det var derfor, der var dobbelte kranse på Korups majbøg i 1982. Hvis de unge er så heldige at få fat i en majbøg, bliver den placeret ved siden af byens egen. Så heldige har de i Korup kun været én gang inden for de sidste årtier. Da havde de fået fat i majbøgen fra Glerup, så pinsemorgen stod der to. Skulle de være så uheldig at miste majbøgen, må man hurtigst muligt prøve at få den bragt tilbage igen. I Korup har de været nødt til at hente majbøgen tilbage fra Tisted, Veddum og Solbjerg. Kun i ét år i mands minde blev majbøgen ikke rejst i Korup. Imedens de unge var til bal og troede, at majbøgen var gemt et forsvarligt sted, blev den fundet af andre og savet i småstykker, "lige til at putte i fyret".[31]

Sammenstød og slagsmål ved majbøgen

Bliver majbøgen beskadiget, må den straks repareres. I Korup var de så uheldige i 1985 at få majbøgen knækket, da nogen fra nabobyerne forsøgte at stjæle den, men alligevel måtte opgive at transportere den væk. Derfor blev majbøgen lappet sammen om morgenen.[11]

I Solbjerg var majbøgen i 1982 delvis ødelagt. Det må være sket ved et forsøg på at erobre den. Pinsemorgen stod der en majbøg der havde været knækket, og som var holdt sammen af et stykke træ, der var slået på den ene side; men Solbjerg havde da en majbøg, selvom den var noget maltrakteret og hældede slemt til den ene side.[24]

Det kan give voldsomme sammenstød, når en by forsøger at røve en majbøg i en af nabobyerne, eller når byen forsvarer sin egen. Rygtet vil vide, at der altid er øget beredskab på Terndrup sygehus pinsenat for at lappe ofrene sammen efter nattens kampe om majbøgen. Det er dog kun rygter. I virkeligheden har der aldrig været flere på vagt end normalt på det østhimmerlandske hospital. "Men vi har da af og til fået festdeltagere ind, der havde fået nogle ordentlige øretæver," smågriner sygehusets tidligere overlæge.[34]

I Korup fortalte ungdommen i 1986, at de i de sidste tre til fire år ikke havde haft så hårrejsende slagsmål, men at det for 10-15 år siden var slemt. Det var så slemt, at der i forbindelse med et slagsmål omkring majbøgen blev slået en mand ihjel fra St. Brøndum.[31] I 1989 blev majfesten i Gl. Skørping forsidestof på alle landes aviser. To mænd havde lagt arm, taberen havde udbrudt: "Du er død om en time". Han tog hjem og hentede en riffel og troppede op uden for ølteltet og sigtede mod vinderen. Skuddet lød, projektilet borede sig gennem kroppen på vinderen, for til sidst at suse ud gennem ryggen

og ramme en anden mand i panden. Mirakuløs overlevede de begge.[35] Året efter forsøgte arrangørerne i Gl. Skørping at holde en mindre fest end tidligere.[36]

St. Brøndum skal have en af de stolteste majbøgstraditioner i Østhimmerland, og det skal være en af de værste byer at komme ind i. Kører man ind i byen pinselørdag, skal man helst kende nogen eller hurtigst muligt køre igennem byen.

Førhen var det altid unge fra St. Brøndum, der kom til Korup i lastbiler.[31] I en lang årrække har det også været dem, der hvert år erobrede majbøgen på spillemandsmuseet i Rebild, som var et let offer, fordi gæsterne der sjældent er parat til at lægge sig i slagsmål. Derfor har majbøgen kun et enkelt år i museets historie fået lov til at stå til næste dags morgen. Selv når den har været pyntet på et metalrør, der var fastgjort i beton, blev den blevet brækket af og kørt bort. Et år var der én af spillemændene, der for at forsvare majbøgen brækkede en arm, og en anden ældre mand blev slået ned, da han blandede sig i slagsmålet.[33] De unge i Korup har været udsat for, at der har været slagsmål med kæppe, og når de kom ind i en fremmed by, blev der slået med kæppe på deres biler.

Et år var der også en fra Korup, der var så uheldig at få brækket en arm, og en anden fik armen voldsomt i klemme i en bildør i Glerup, da de hurtigst muligt skulle væk. Fyren nåede ikke at komme helt ind i bilen, før døren smækkede.

Korups ungdom var engang så heldige at få en majbøg på taget af en personvogn i Glerup, men da de kørte, sprang der to mand fra Glerup op på taget af bilen og holdt fast, indtil de kom til Korup, en strækning på godt fire kilometer.

I 1986 havde Korups ungdom fortalt, at de i de sidste tre – fire år ikke havde været udsat for voldsomme slagsmål, men det blev de i løbet af denne pinsenat. Ålborg Stiftstidende bragte denne notits tirsdag d. 20. maj 1986: "Slagsmålet omkring majstang. Korup: Den gamle tradition med at rejse majstang i pinsen udviklede sig til et større slagsmål i Korup. Ifølge de gamle skikke skal nabobyernes unge forsøge at stjæle majstangen. Det forsøgte en gruppe unge fra Kongerslev også, men denne gang endte legen med at blive alvor. En af de involverede mistede adskillige tænder i det store slagsmål."[37]

Majbøgens form og udsmykning.

Indtil for godt 40 år siden var der bevaret to ret forskellige majbøgstyper. Den korsformede med en krans på hver arm, som kendes i dag,

og én, der kun bestod af en mast uden tværstang og kranse. Den sidstnævnte type forsvandt i Als og Helberskov omkring 1960, hvor de nu også har en korsformet majbøg.[15] [30]

Selv om majbøgen nu er korsformet i Østhimmerland, er der alligevel store forskelle på de enkelte byers majbøg.

Højden varierer fra 1,5 meter til 18 meter, fra små majbøge, der er pyntet af børn, til de meget store, som det kræver mange mand at rejse, og til de højeste i Blænstrup og St. Brøndum, der er så store, at de må rejses med kran.[24]

De fleste byer er tro over for deres majbøgs form og proportioner, andre byer kappes om at få den så høj som muligt. Selvom majbøgene for uvedkommende ser ens ud, vil en østhimmerlænding fra en by med majbøg altid kunne genkende majbøgen fra hans eller hendes hjemby. I Korup er de meget tro over for proportionerne. Der bliver målene på majbøgen delt op i tredjedele. Der skal være 2/3 fra jorden til korset, og 1/3 derfra og til toppen. Hver af korsets arme skal måle 1/3 af majbøgens højde. Det vil sige, at hvis majbøgen er ni meter høj, skal der være seks meter fra jorden til korsets midte, tre meter derfra til toppen, og hver arm skal være tre meter. "Det er ikke noget, vi måler, men vi synes der skal være "perspektiver i det"".[31]

Det andet, der gør majbøgene forskellige, er, om der er pyntet med blomster eller ej, om der er flag, og hvordan de er anbragt. På nogle er der anvendt en snor, der som regel er pyntet med løv, der går fra korsets arme til korsets top.

Majbøgen er klar til at blive rejst i Helberskov. Bemærk, at majbøgen er en lige mast uden tværstang og kranse. Foto: Kaj Uldall 21.5.1953

Af de 15 registrerede majbøge i 1982 var ca. halvdelen pyntet med blomster. Tendensen gennem de seneste år har dog været, at flere og flere byer pynter med blomster.

I de fleste byer findes der ingen kønsopdeling, når majbøgen skal bindes og pyntes, men i Glerup oplevede jeg i 1986, at det var pigernes opgave at lægge sidste hånd på arbejdet. Alle mændene trak sig tilbage, medens pigerne alene pyntede med blomster, det samme var også tilfældet i Korup i 1990. I Glerup var det i øvrigt morsomt at se, at en af tilskuerne, en gift kvinde, der tidligere havde været med, ikke kunne lade være med at hjælpe de unge piger. Halvdelen af pigerne blev dog demonstrativt siddende, da mændene sagde, at nu var det deres tur.[25]

En lignende kønsopdeling findes i Gl. Skørping. Her er det pigerne, der binder kransene til majbøgen.[38] I 1990 og 1994 var det også i Korup pigerne, der bandt kransene. Det er åbenbart en gammel tradition, der kendes fra ældre optegnelser, og som har overlevet i de nævnte byer.

Knap halvdelen af byerne havde flag på majbøgen i 1980erne og 1990erne. I 1982 havde syv flag, og otte var uden. I 1986 var der igen syv majbøge med flag og 12 uden. Den samme tendens var i 1990, hvor også godt halvdelen af majbøgene var uden flag. – Flagene kan være lidt forskelligt anbragt. Oftest er der anbragt tre flag, et på hver af korsets arme og et i toppen, men der kan også være anbragt to i korsets midte. Begge kombinationer var anvendt i Korup i 1982. Det

Den sidste pyntning af majbøgen i Glerup i 1986. Det er her kun pigerne, der pynter majbøgen med blomster.

Foto: Anders Chr. N. Christensen

var flag, der var "lånt" (stjålet) fra en af nabobyernes majbøg. – Endelig kan flagene være anbragt midt på korsets arme og hænge ned derfra som i Bælum i 1986.[24] [25]

De fleste majbøge har en snor fra korsets arme til dets top, der er pyntet med løv. Det havde i 1982 11 ud af 15, og i 1986 12 ud af 19. - I Siem havde de i 1982 og 1986 en mellemform, hvor snorene ikke var pyntet, men i 1990 var der bundet løv på snoren. I Rebild havde de i 1986 typen, hvor der ikke er bundet løv på snorene.[24] [25] [26]

Den mest enkle form er korset med de to kranse. I 1982 var der fire og i 1986 fem af denne type. Det var især karakteristisk for de vestlige byer af det østhimmerlandske område, hvor der er majbøgstradition. Den enkleste af alle har heller ingen kranse. Det var tilfældet i Torup 1982, og majbøgen i Hellum i 1986 havde heller ingen kranse, men det år havde de et juletræ i toppen.

Løvet, majbøgen er pyntet med, er almindeligvis bøgeløv, dog kan dele af majbøgen være bundet af blodbøg. I Bælum har kransene i mange år været bundet af blodbøg.

I Helberskov har man siden 1994 haft ophængt en ølflaske i midten af hver krans, som deres specielle variation. Det kendes fra kranse ved rejsegilder, men skikken stammer næppe derfra.

Eftertiden vil ikke være i tvivl, hvis man ser et fotografi af majbøgen fra Kongerslev: de har siden 1986 malet et skilt, som er fastgjort på majbøgen, med byens navn og samt årstal.[25]

Den korsformede majbøg i Siem. På den er der en snor fra korsets top til dets arme, som ikke pyntes med løv. I snorenes ender hænger kransene frit.

Foto: Hanne Søholt Foged 1982

Afslutning

En af årsagerne til, at skikken har overlevet i Østhimmerland, kan være, at mange gårde stadig trods udskiftningen ligger inde i landsbyerne. Endvidere, at egnen heller aldrig været stærkt præget af religiøse retninger som f.eks. Indre Mission eller Grundtvigianismen. Kun i byerne Als og Helberskov har der været en stærk afholdsbevægelse, men i dag har den kun en mindre betydning.

Selvom majbøgen har udviklet sig gennem tiden og blevet mere ensartet i Østhimmerland, er der alligevel plads til byernes egne variationer. Hver by har sine stolte traditioner for, hvordan majbøgen skal se ud, men alligevel sker der små forandringer år for år. Landsbysamfundet har også i de sidste 50 år ændret sig kolossalt, fra at størstedelen af ungdommen i landsbyerne var beskæftiget ved landbrug, til nu, hvor der kun er få fuldtids landmænd. Nu er de unge nødt til at rejse til de større byer for at finde beskæftigelse. Denne udvikling er sket samtidig med, at festtraditionerne knyttet til majbøgen har ændret sig fra at være lukkede fester udelukkende for landsbyens unge til at være en fest, hvor alle i byen er velkomne, både unge og gamle. Pinsefesten er også en fest, landsbyernes unge vender hjem til for at møde gamle venner. Endelig er der de byer, hvor festerne har udviklet sig til folkefester med langt over 100 deltagere, hvor deltagerne også kommer fra de omliggende byer.

For udenforstående kan det virke stærkt at opleve, høre eller læse om de voldsomme slagsmål og det drikkeri, der hører sammen med skikken. Men jeg er overbevist om, at var slagsmålene og drikkeriet der ikke, var der heller ingen majbøg. Det centrale ved festen er, at der er tale om en "vågenat", hvor det er vigtigt at være oppe sammen til daggry for at forsvare sin egen majbøg og for at forsøge tage nabobyernes. Det er de elementer, der har gjort, at traditionen har overlevet til i dag i en tilpasset form. Alt dette har skabt sammenhold, der har givet fælles oplevelser for livet.

Anders Chr. N. Christensen
Mag.art. i folkloristik

* I noter er Dansk Folkemindesamling angivet som DFS

Noter

1. DFS 1906/43. Fester. Egne erindringer af lærerhustru Laura Vestergaard, f. Uhrenholt Funder Bakke pr. Silkeborg. Nedskrevet i 1959, da meddeleren var 58 år, var født i Hellum.
2. DFS 1906/45 B IV Fester. Afskrifter. Majfester og 1906/3: Poul Lorenzen, 1929-30. Optegnet af forpagter Vagner Henriksen, Mosskovgaard, født i Hellum 1897.
3. DFS 1906/45 B IV Fester. Afskrifter. Majfester og 1906/3: Poul Lorenzen, 1929-30. Erindringer fra Gl. Skørping, ca. 1890, efter Slagter S.P. Sørensen, Skørping.
4. Kristensen, E.T: Gamle folks erindringer om det jyske almueliv. Tillægsb. IV, Århus 1900. s. 20
5. DFS 1906/45 B IV Fester. Afskrifter. Pinse og 1906/3: Poul Lorenzen. Eft .A. 67 s. 18. og s. 10 nr 15. Erindring fra Skelund efter husmand Lars Nielsen, Skelund Mark, f. 1855.
6. DFS 1906/45 Fester. Optegnet af Agnes J. Sørensen, Arden i 1945 efter den 87 årige Ane Olsen, som var født i Lyngby.
7. DFS 1906/45 B IV Fester. Afskrifter. Majfester og 1906/3: Poul Lorenzen, 1929-30. Eft. 67 s 24 nr. 23. Optegnet af Birgitte Gug, Katrinesminde pr. Hadsund. Faderen var fra Fræer.
8. DFS 1906/45 B IV Fester. Afskrifter. Majfester og 1906/3: Poul Lorenzen, 1929-30. Eft. 67. s 23. Optegnet af billedhugger A.J. Bundgaard, f. i Ersted i 1864.
9. Kristensen, E. T: Gamle folks erindringer om det jyske almueliv. Tillægsb. IV, Århus 1900. s. 10
10. Skattegraveren, Et tidsskrift, udgivet af "Dansk samfund til indsamling af folkeminder", ved E. T. Kristensen. III nr. 271. Optegnet i Als af Louise Hansen, Hurup.
11. DFS 1906/45 III Fester. Afskrifter. Pinse. Optegnet af Poul Lorenzen, 1929-30. Eft. 67 s 21. Efter Skovkasserer Hans Mosbæk, f. 1859 i Støvring. Erindring fra Gl. Skørping
12. Kristensen, E.T: Gamle folks erindringer om det jyske almueliv. IV. Kolding 1891-93. s. 17, nr. 32, optegnet efter Peder Svane, Hornum.
13. Kristensen, E.T: Gamle folks erindringer om det jyske almueliv. IV. Kolding 1891-93. s. 18, nr. 37, optegnet efter Thomas Nörgaard, Næsborg.

14. DFS 1906/45B IV. Majfester. Fra 1906/35 Fr. Knudsen bl. 368. Optegnet af N.J Mikkelsen, fra Komdrup i Østhimmerland. Han var elev på Statens Gymnastikinstitut i 1922.
15. DFS mgt. GD 1986/38. Samtale med tidligere murer og spillemand Kristen Frederiksen, Als, født 1905.
16. DFS 1906/43 Fester. Bidrag... Erindring af L.K. Elling Højskolelærling på Askov Højskole i 1899. Meddeleren var født i Visborg. Optegnet til H.F. Feilberg.
17. DFS 1906/45 III Fester. Afskrifter. Pinse. Optegnet af Poul Lorenzen, 1929-30. Eft. 67 s 21. Efter Skovkasserer Hans Mosbæk, f. 1859 i Støvring. Erindring fra Gl. Skørping.
18. DFS 1906/45 III Fester. Afskrifter. Pinse og trykt i "Jyske Saml." IV. S. 235-36. Optegnet i Rebstrup i N. Tranders.
19. Skattegraveren. Et tidsskrift, udgivet af "Dansk samfund til indsamling af folkeminder" Nr. 20, den 15. Oktober 1886, nr. 757. Opskrevet af Lovise Hansen, Hurup, efter en gammel mand, der bliver kaldt Kristian Skrædder fra Mou.
20. DFS 1906/45 B IV Fester. Udklip og 1906/3 Poul Lorenzen, 1929-30. Eft. 67 s. 24. og s. 30 efter spillemand og gårdejer Jens Frederiksen.
21. Schørring, Nils: Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang. København 1950.
22. Skattegraveren. Et tidsskrift, udgivet af "Dansk samfund til indsamling af folkeminder" Nr. 15, den 1. August 1887, nr. 29. Efter Jens Kristensen, Ersted, optegnet af Karl Hjort.
23. Ålborg Amtstid. 1. 9. 1930: Poul Lorenzen: Den gamle Maivise eller Sommer i By Visen.
24. Egne dagbogsoptegnelser fra Østhimmerland 30.5. 1982.
25. Egne dagbogsoptegnelser fra Østhimmerland 14-15.5. 1986
26. Egne dagbogsoptegnelser fra Østhimmerland 2-3.6. 1990
27. Egne dagbogsoptegnelser fra Østhimmerland 21.-22.5. 1994
28. Egne dagbogsoptegnelser fra Østhimmerland 8.5. 2003
29. Samtale den 17.5 1986 med Jørn Lybech, Helberskov, f. 1961 og opvokset samme sted. Samt en udfyldt spørgeliste vedrørende majbøg-skikken.
30. DFS mgt. GD 1986/37 gdm. Kristian Vedsted Olsen, Helberskov, f. samme sted i 1921.
31. DFS mgt. GD 1986/39 Samtale med Jens Justesen, Hobro f. 1952 og opvokset i Korup og Bjarne Buus Nielsen, Korup, som er født og opvokset samme sted.

32. Foto og egen iagttagelse.
33. Meddelt af Museumsleder Niels Jørn Østergaard, Spillemandsmuseet, Rebild.
34. Ålborg Stiftstidende d. 2.6. 1990: "Dans og kamp om majstangen".
35. Ud & Se, DSB, December 2001. Anne Mette Futtrup: Kampen om bøgen. s. 49.
36. Samtale med gårdejer Niels Bundgaard, Gl. Skørping. Født og opvokset i Gl. Skørping.
37. Ålborg Stiftstidende 26. 5. 1986: Slagsmål omkring majstang.
38. Samtale med højskolelærer Arne Døssing, Bækkedalsvej, Gl. Skørping.

Guds Legemes Lav – En merkantil, selskabelig eller religiøs sammenslutning?

Af Charlotte Kallesøe Nielsen

Det tidligste vidnesbyrd, vi har om Guds Legemes Lav, er et brev fra 1425. Af brevet fremgår det, at en mand ved navn Lavrids Bosen pantsatte gods til Guds Legemes Lav i Aalborg, også kaldet for Papegøjelavet.[1] De to navne er hver forbundet med forskellige associationer. Guds Legeme henleder tankerne på kristendommen, og udenlandske sammenslutninger med samme navn er da også blevet karakteriseret som religiøse broderskaber.[2] Det mindre formelle navn, Papegøjelav, henviser til en selskabelige tradition med at skyde til måls efter en kunstig papegøje.

Trods et omfattende kildemateriale som består af Guds Legemes Lavs regnskaber, medlemslister og bestemmelser, kaldet skrå, står lavets formål stadig til diskussion. Nogle historikere har lagt vægt på det merkantile; således har håndværks- og industrihistorikeren Camillus Nyrop karakteriseret Guds Legemes Lav som en handelsmæssig sammenslutning, et købmandsgilde. Andre, for eksempel lokalhistorikeren Carl Klitgaard, har fremhævet de sociale og selskabelige sider af lavet. Senest har Lars Bisgaard (i 2001) argumenteret for en religiøs tolkning. Det er disse synspunkter, der vil blive taget op til diskussion i denne artikel, hvor jeg først vil skitsere forholdet mellem gilder og lav, dernæst fremlægge forskellige bud på Guds Legemes Lavs formål og diskutere dem i forhold til kilderne.

Gilder og lav

Der hersker en vis forvirring omkring kategorisering af gilder og lav, ikke mindst fordi samtiden brugte betegnelserne i flæng. I eftertiden har historikere dog valgt at skelne mellem købmandsgilder og håndværkslav. Når jeg på de følgende sider vælger at bruge betegnelsen lav, er det udelukkende fordi, det er den term, som primært anvendes i de middelalderlige i kilder.

Gilderne, der er ældre end lavene, var centreret i købstæderne. I modsætning til bondesamfundet boede der i byerne mange enkeltpersoner, og gilderne blev en samlende institution, hvor medlemmer-

ne hjalp hinanden, sådan som slægten gjorde det på landet. Gilderne støttede sine medlemmer i kritiske situationer såsom retssager, fattigdom og sygdom. Ved medlemmers død sørgede gilderne for begravelser og sjælemesser. Ud over at virke understøttende var gilderne også ramme om mange sociale aktiviteter, og medlemskab gav ofte stor prestige. Nogle gilder var tæt knyttet til byens råd, og der er eksempler på, at disse to instanser er blevet blandet sammen. Det var ikke usædvanligt, at medlemmerne samledes i gildehuset for at drøfte byens interesser.

Lavene, der som sagt opstod senere, var langt mere specialiserede end gilderne. Der var tale om sammenslutninger af håndværkere inden for de enkelte fag, for eksempel skomagere, smede og bagere. Lavenes formål var at kontrollere markedet med hensyn til løn, optagelse af svende samt prisfastsættelse på de færdige produkter. I lighed med gilderne ydede lavene også sine medlemmer social støtte i kritiske situationer.[3]

Guds Legemes Lavs medlemmer og det merkantile aspekt

Camillus Nyrop har stor betydning for den viden, vi i dag har om de middelalderlige gilder og lav. Fra 1895 til 1904 samlede han alle relevante kilder i det store tobindsværk Danmarks Gilder- og Lavsskråer fra Middelalderen. Kilderne vedrørende Guds Legemes Lav fylder næsten 100 sider og indbefatter skråen, medlemslister og regnskaber. I Danmarks Gilder- og Lavsskråer fra Middelalderen kategoriserede Nyrop Guds Legemes Lav som et købmandsgilde. Grunden til denne kategorisering synes umiddelbart at være skråens bestemmelse om kun at optage købmænd som medlemmer.[4]

Undersøges middelalderens lovgivning rummer denne bestemmelse flere oplysninger. For at kunne blive købmand, var borgerskab således en nødvendighed. Ifølge 1300-tallets lovgivning var borgerskab en erhvervet status, som sikrede holderen ret til handel og disponering af ejendom, men i 1400-tallets købstadslovgivning var fast bopæl i byen blevet et krav til borgerne. Vedtagelsen om kun at optage købmænd betød dermed, at Guds Legemes Lav alene var åbent for borgere, og at bønder ingen adgang havde.[5]

I senmiddelalderen blomstrede handelen i store dele af Europa, og Limfjordsområdet kom til at danne ramme om en livlig handel med fisk, korn, stude og heste. I fiskeperioden strømmede folk til de nordjyske fiskelejer for at fiske, salte og handle, og Aalborg, Viborg (Hjarbæk), Nykøbing, Lemvig, Thisted, Løgstør og Nibe nød godt heraf.

Kongemagten søgte især at styrke Aalborgs position, og i Christian den 1.'s privilegier til Aalborg år 1449 blev Thisted, Løgstør og Nibe erklæret for ulovlige havne. Det betød, at folk måtte ind til Aalborg for at få afsat deres varer. Især Nibe, som hvert år til pinse afholdt et stort handelsmarked, havde været en hård konkurrent, men med Christian den 1.'s privilegium blev pinsemarkedet overført til Aalborg. I 1462 blev Aalborg yderligere tilgodeset, idet byen fik råderet over det område, som lå mindre end 4 mil væk. Ingen købmænd måtte handle i dette område men skulle søge ind til Aalborg by for at få solgt deres varer.[6]

Handelen trak fremmede købmænd til Aalborg og mange af dem søgte om optagelse i Guds Legemes Lav. En del medlemsnavne henviser således til nordeuropæiske handelsbyer, blandt andet Brugge, Flensborg, Hanover, Helsingør, København, Lübeck, Malmø, Mecklenburg, Odense, Rostock, Skagen og Westfalen. Den tyske historiker Ernst Baasch lavede i 1921 en undersøgelse af Gottorp og Plønregnskaberne, hvor han påviste, at 40 hanseatiske købmænd fra regnskaberne var medlemmer af Guds Legemes Lav i Aalborg. En anden indikation af den nære handelsforbindelse var det særlige Aalborgfarerkompagni i Lübeck.[7] Købmændene samarbejdede på tværs af byerne, og det var ikke unaturligt, at et danskejet skib sejlede med udenlandske varer. Eksempelvis sejlede et skib tilhørende Guds Legemes Lav medlemmet Michil Smedh i 1494 med varer tilhørende borgere i Lübeck.[8]

Fiskeri og handel i Limfjordsområdet spillede således en vigtig rolle for Guds Legemes Lav, men flere forhold indikerer, at handel ikke kan have være den eneste forklaring på Guds Legemes Lavs popularitet. I det følgende vil jeg argumentere for, at lavet ikke nøjedes med at optage købmænd men også optog medlemmer fra andre befolkningsgrupper, deriblandt adelige.

I middelalderen var adelen inddelt i riddere og væbnere. Riddertitlen kunne kun opnås gennem et ridderslag fra kongen, og ofte blev det tildelt rige og politisk magtfulde folk. I medlemslisterne for Guds Legemes Lav er der opskrevet 14 riddere og 45 væbnere. Af de i alt 59 adelige medlemmer i Guds Legemes Lav har flere af dem siddet i Danmarks Rigsråd og 10 besat posten som lensmand i Aalborg. Men trods rigdom og politisk indflydelse havde adelen ikke lov til at drive ubegrænset handel.[9]

Af Christian den 1.'s forordninger for Nordjylland år 1466 fremgår det, at gejstlige og adelige er fri for at betale afgifter af handelsvarer,

så længe der er tale om varer "til gårds og bods behov". De adelige og gejstlige måtte altså ikke drive egentligt købmandskab men kun afsætte deres egen produktion og købe ind til eget forbrug. Kongemagten havde dog ofte vanskeligheder med at kontrollere, at privilegierne blev overholdt, og der findes talrige eksempler på adelig handel.

En af de mest fremtrædende adelsslægter i Guds Legemes Lav er Gyldenstjerne. Den tæller blandt andet biskoppen i Børglum Gert Pedersen, ridderne Hinrik Knutsøn, Per Erichsøn, Knut Henrichsen og Mourits Nielsen af Aagård. Af et brev fra Rådet i Aalborg til Lübeck år 1459 fremgår det, at rigsrådsmedlem Knud Henriksen ejede et skib, og at en lybækker ved navn Hans Rikkordes havde lastet det med 6 læster og 3 tønder malt. En læst svarer til 2000 kilogram, så Knud Henriksen har haft temmelig meget malt at laste i sit skib. Lybækkeren Hans Rikkordes er med stor sandsynlighed identisk med Guds Legemes Lav medlemmet Hans Rickardes, som er opført år 1459. Et andet eksempel på adelig handel er Mourits Nielsen, som ejede Gyldenstjernes store hovedgård Aagård i Nordjylland. I 1477 indtrådte Mourits Nielsen i Rigsrådet, og fra 1480 til 1494 fungerede han som lensmand i Aalborg. I 1489, 1494 og 1502 fragtede Mourits Nielsen korn på eget skib til Tyskland.[10]

En anden befolkningsgruppe i Guds Legemes Lav var håndværkerne. I skråen for Guds Legemes Lav står der skrevet, at håndværkere ikke må være medlemmer, men medlemslisterne antyder, at bestemmelsen ikke er blevet overholdt. I middelalderen var det normalt at navngive folk efter deres erhverv, og mange medlemmer af Guds Legemes Lav har håndværksrelaterede navne, blandt andet Bager, Buntmager, Fisker, Glarmester, Grydestøber, Murmester, Skibbygger, Skomager, Skrædder, Slagter og Smed. De håndværksrelaterede navne blev tildelt mennesker, alt efter hvilket erhverv den enkelte besad, men kunne med tiden ændre karakter og blive til slægtsnavne. Guds Legemes Lav havde dog så mange medlemmer med håndværksrelaterede navne, at det er svært at tro, at de alle skulle være slægtsnavne. Endvidere optog Guds Legemes Lav i 1534 to medlemmer ved navn Jacob guldsmetswend og Lassz guldsmetswend, og som navnene indikerer, var de stadig i lære som guldsmede.[11]

I medlemslisterne findes der også mange medlemmer med herkomstnavne, for eksempel Nis Ibsøn Fønbo, Lambrett Sywick van Lubeck, Pitter Flensborigh og Marten Swensøn i Giøl. Er herkomstnavne sammensat med en præposition, for eksempel af, i, på eller

ved, antages det, at personen stadig er bosat i det pågældende område. Danske navne holdt nemlig kun præpositionskonstruktionen så længe, der var tale om en aktuel lokalisering. Således kan man med rimelig sikkerhed fastslå, at medlemmet Knwt Fynbo aff Kiøpmenhaffn havde sine rødder på Fyn men var bosat i København.[12] Mange medlemmer har præpositionskonstruerede herkomstnavne, som henviser til Aalborgs lokalområde. Som eksempler kan jeg nævne Hals, Næsborg og Gjøl, der i middelalderen ikke var andet end små fiskerlejer. Disse medlemmer boede på landet, var bønder og havde ikke ret til at handle udover på den ugentlig torvedag i Aalborg.[13]

Guds Legemes Lav optog så forskellige folk som købmænd, håndværkere, bønder, adelige og gejstlige, men hvad kan så forskellige mennesker have haft tilfælles? Nyrop fokuserede på handelen, da han skulle rubricere lavet, men den brogede medlemsskare indikerer, at Guds Legemes Lav også må have haft andre ting at byde på. Det kunne for eksempel være fester og sociale sammenkomster, som jeg vil behandle nærmere i næste afsnit.

Til gavn og fornøjelse

Carl Klitgaard, der har beskæftiget sig indgående med Aalborgs historie, fastslår i bogen Det broderlige skydelav i Aalborg 1431-1931, at Guds Legemes Lav havde to formål. Det første formål var at gavne, hvilket er traditionelt for mange gilder. Man gavnede blandt andet ved at yde hjælp til de fattige, begrave sine medlemmer og bede bønner for de døde. Det andet formål var ifølge Klitgaard at fornøje gennem fester og sociale sammenkomster. Det er ikke så underligt, at Klitgaard nævner fornøjelse som det andet formål, idet en stor del af vedtægterne handler om, hvorledes diverse fester skulle forløbe.[14]

Udover forskellige hverdagsarrangementer samledes gildemedlemmerne fem gange årligt til lavdrik. Den første lavdrik blev afviklet på hellig tre kongers dag. Den dag mødtes medlemmerne for at fastlægge datoen for fastelavn samt for at beslutte, hvorvidt man skulle brygge fastelavnsøllet eller købe det. Fastelavn var den vigtigste lavdrik, og ved den lejlighed var medlemmerne samlet i en hel uge. To medlemmer blev ved lodtrækning udvalgt til at skulle forestille sommer og vinter, for fastelavn var ikke alene en kristen fest men også en markering af forårets komme. Til fastelavn blev der endvidere danset til lyden af piber og trommer, og de som nægtede at danse blev pålagt bøder. Mangel på kvinder til dansen ligger muligvis til grund for en vedtagelse fra 1590. Her blev det besluttet at pålægge medlemmer

bøder, hvis de holdt den kvindelige del af familien hjemme til fastelavn.

Til Sankt Voldborgs lavdrik den 1. maj blev der valgt en majgreve, som hvert år skiftede mellem at være tysk og dansk. Majgreven fik en krans om hovedet, som han skulle danse rundt med i en lund, hvis nærmere placering desværre ikke kendes. Det var ikke en gratis fornøjelse at blive valgt til majgreve. Tog man imod æren, kostede det 2 tønder tysk øl til lavet samt penge til spillemænd, og nægtede den udvalgte at være majgreve, blev han pålagt bøder.

Til pinse blev der skudt med armbrøst mod en kunstig papegøje, som var opsat på en stage. Den, der skød papegøjen, kaldtes for papegøjekonge og fik lagt en kæde med en sølvpapegøje om halsen. Denne skydetradition er grunden til, at Guds Legemes Lav til tider kaldes for papegøjelavet.

Den femte gildedrik fandt sted på Guds Legemes dag. Her blev årets regnskab gjort op, og medlemmerne valgte nye skaffere. Skaffernes arbejde bestod i at ordne regnskabet, oplæse lavets skrå og gøre medlemmerne opmærksomme på, når det var tid til at drage hjem. På grund af den tyske indflydelse skulle den ene skaffer være tysk og den anden dansk.[15]

Takket være de udførlige beskrivelser af lavdrikken ved vi meget om Guds Legemes Lavs sociale sammenkomster. Alligevel er der blandt historikere uenighed om formålet med lavdrikken. Klitgaard konstaterer i bogen Det broderlige skydeselskab i Aalborg 1431 - 1931, at Guds Legemes Lav optog medlemmer fra alle samfundsklasser, og han kobler tilgang af medlemmer fra andre nordeuropæiske byer med lavets store anseelse og lysten til at deltage i fester.[16] I bogen De glemte altre. Gildernes religiøse rolle i senmiddelalderens Danmark fra 2001 argumenterer Lars Bisgaard derimod for en religiøs tolkning af Guds Legemes Lavs sociale sammenkomster. Han mener ikke, der var tale om drikkeorgier, hvor medlemmerne drak sig fra sans og samling men fremfører, at medlemmerne kun smagte på øllet.[17] Ved at fremme glæde og fred i det jordiske liv skabte medlemmerne nemlig fred og glæde for de døde i Himmelen.[18]

Enten har medlemmerne ikke overholdt reglerne, eller også havde sammenkomsterne ikke nogen videre religiøs betydning, for meget tyder på, at medlemmerne ikke altid er gået ædruelige hjem. Til fastelavn år 1553 blev der for eksempel drukket mere end 96 tønder tysk øl, og skråen antyder flere steder, at lavet har haft problemer med dårlig opførsel. Blandt andet fastslår skråen, at medlemmerne ikke må

slå eller drage kniv mod hinanden, og i 1463 blev der indført bøder til de medlemmer, som tissede inde i gildehuset.[19]

Religionens betydning

Bisgaard sætter ikke kun spørgsmålstegn ved lavdrikkens formål men ved hele hensigten med Guds Legemes Lav. Han mener, at Guds Legemes Lav burde rubriceres under gilder med særligt religiøse opgaver og begrunder det med en lighed mellem Guds Legemes Lav og de udenlandske religiøse broderskaber kaldet Cristi Corpus. Ud over lavets navn er nogle af lighederne, at Guds Legemes Lavs medlemmer ikke var fastsat efter noget erhverv men tilhørte byens mest betydningsfulde borgere. Guds Legemes Lav havde eget alter i Budolfi kirke, hvortil hørte en stor monstrans, som er et helligt skrin. Monstransen spillede en vigtig rolle i de udenlandske Cristi Corpus, da man bar den forrest i de religiøse processioner gennem byerne. Sådanne processioner kunne finde sted på helligdage eller i forbindelse med begravelser.[20]

Medlemmer af Guds Legemes Lav havde deres alter i Budolfi Kirke. Foto viser Algade set mod øst, ved Adelgades udmunding.
Foto: Aalborg Stadsarkiv

Fra Guds Legemes Lavs skrå kendes ingen bestemmelser omkring processioner eller begravelser. Men i regnskabet fra 1466 omtales begravelsesvedtagelser for et medlem med håndværkernavnet Gødik Skredher. Når han døde, skulle lavsmedlemmerne følge ham højtideligt til graven og ofre for ham, "som ther til bør". Ligeledes fremgår det af regnskabet fra 1548, at medlemmerne skulle bøde en tønde dansk øl og 4 skilling i bøssen, hvis de ikke fulgte den gamle sædvane med at følge afdøde medlemmer til deres lejersted.[21] Selvom der er tale om en gammel sædvane, er det første gang den nævnes på skrift. Noget kunne derfor tyde på, at der var uskrevne regler eller tradition for, hvorledes man tog afsked med de døde medlemmer.

Guds Legemes Lav har lighedspunkter med de udenlandske Christi Corpus broderskaber, og indledningen til skrået har da også sit fokus på religion. Det fremføres, at "intet er bedre end at øve omgang i gode mænds samfund og selv blive så". Medlemmerne skulle bede for deres og afdøde medlemmers sjæle i det håb, at Gud i sin nåde ville berige dem med glæde og salighed. Det gode fællesskab i lavet kom således både de døde og levende medlemmer til gode. Ud over sjælebønner forpligtigede medlemmerne af Guds Legemes Lav sig til at følge skråens paragraffer, og blev disse ikke overholdt, ville man benytte sig af straffebøder. Af skråen fremgår kirkens banlysning som den hårdeste straf. En banlysning betød, at det pågældende medlem ikke måtte komme i kirken og dermed ikke kunne opnå Guds nåde, og navnlig det sidste var en alvorlig sag.[22]

Guds Legemes Lav optog mange medlemmer af den gejstlige stand lige fra højtstående biskopper til præster og munke. Jævnfør skråens indledning er det måske ikke så mærkeligt, for de gejstlige repræsenterede netop det gode og ærbare liv, som Guds Legemes Lav søgte at fremme i fællesskabet. Men der er intet i kilderne som peger i retning af, at de gejstlige medlemmer spillede nogen særlig religiøs rolle i lavet.

I regnskaberne for Guds Legemes Lav findes der således kun tre aftaler med gejstlige medlemmer. Herre Kort, Herre Andres Annerssøn og Aalborg skoles rektor Dominus Laurencius Johannis fungerede som kapellaner for Guds Legemes Lav. En munk ved navn Brodher Hans vthaff Helskenør lovede i 1511 at læse en ugentligt messe for lavets brødre. Endelig fremgår det af regnskaberne fra 1455, at Guds Legemes Lav havde lavet aftaler med to gejstlige medlemmer om at holde ugentlige messer. Aftalen fra 1455 indebar modydelser i form af gratis deltagelse i gildedrikken og havde karakter af en særligt indgået aftale.[23]

De gejstlige medlemmers motivation for at søge om optagelse i Guds Legemes Lav behøvede ikke nødvendigvis at bunde i det religiøse. Flere højtstående gejstlige medlemmer ejede skibe og drev handel, og for dem kan motivationen have været muligheden for at mødes med andre handelsmænd. Af et dokument fra 1442 erfarer vi, at Børglums biskop Gert Pedersen, der var søn af adelsmanden Peder Nielsen Gyldenstjerne, havde mistet et skib. Af samme dokument fremgår det, at skibet havde været lastet med en anden mands gods. Den anden mand var biskoppens onkel, Erik Nielssøn, og også han var medlem af Guds Legemes Lav.[24] Et andet eksempel er den senere biskop af Børglum Jeep Friis, der ligesom sin forgænger Gert Pederesen drev handel. Omkring 1460 fik Jeep Friis beslaglagt 2 læster Aalborgsild,[25] og samme år blev han medlem af Rigsrådet. Desuden blev han i 1475 valgt til at være den ny lensmand på Aalborghus, og han var meddommer på det kongelige retterting i vigtige sager. Jeep Friis var et godt eksempel på den tids biskopper, som ofte var mere optaget af verdslige opgaver end af gejstlige pligter.[26]

Det er vanskeligt at afgøre, hvor stor betydning religion havde for Guds Legemes Lav, for selvom der ikke gøres så meget ud af at beskrive de religiøse traditioner, er det ikke ensbetydende med, at de ikke eksisterede. For eksempel nævnte skråen intet om begravelse af medlemmerne, men af regnskaberne fremgik det implicit, at medlemmerne havde regler i den sammenhæng.

Bisgaards sammenligning mellem Guds Legemes Lav og de udenlandske Christi Corpus broderskaber er interessant, men han har dog svært ved at bevise, at Guds Legemes Lav skulle være et religiøst broderskab. Dertil kommer, at Guds Legemes Lav overlevede Reformationen og katolicismens fald. Langt de fleste religiøse sammenslutninger fik ved Reformationen inddraget deres formuer og blev opløst, hvorimod de faglige og selskabelige sammenslutninger overlevede.

Guds Legemes Lav - en merkantil, selskabelig eller religiøs sammenslutning?

I middelalderen spillede religion en stor rolle. De ting man ikke umiddelbart kunne forklare blev tillagt en religiøs betydning og store ulykker, eksempelvis byldepest, gjorde kun folk endnu mere troende. Kristendommen var et naturligt grundlag i middelaldermenneskets hverdag, og man kan derfor spørge, om det overhovedet var muligt at danne et gilde eller lav uden det kristne grundlag? Mange gilder og lav havde kristne traditioner og var opkaldt efter en kristen figur, blandt

»Købmandslavet« (fra 1863 »Handelsforeningen«) ejede Kompagnihuset, det gamle gildehus fra 1463 på hjørnet af Østeraa og Bispensgade. Det nye Kompagnihus, der blev opført i 1889 er her set fra Nytorv, til venstre »Svalegården«. *Foto: Aalborg Stadsarkiv*

andet Sankt Anna, Sankt Birgitta og Jomfru Maria (Vor Frue), men det betød ikke, at de alle nødvendigvis havde et religiøst formål.

Handel spillede en vigtig rolle for Guds Legemes Lav. Mange udenlandske købmænd kom til Aalborg for at handle og meldte sig samtidig ind i Guds Legemes Lav, hvor de mødtes med lokale købmænd. Skråen fastslog, at kun købmænd måtte være medlemmer, men Guds Legemes Lav optog også adelige, gejstlige, håndværkere og bønder. Selvom der er eksempler på adelig og gejstlig handel, er det utænkeligt, at alle disse medlemmer skulle have bedrevet handel, og der må derfor have været andre motiverende faktorer. Disse kunne meget vel være de sociale sammenkomster og den prestige det gav, at være medlem af Guds Legemes Lav.

Selvom Guds Legemes Lav har optaget medlemmer fra mange forskellige befolkningsgrupper, var det ikke alle og enhver, der kunne optages i lavet. Det har været mennesker med ekstra penge på lommen, for det kostede penge at blive medlem og deltage i lavdrikken. Desuden kostede det tid; tænk bare på fastelavnsdrikken, som varede en hel uge. Guds Legemes Lav har været en eksklusiv sammenslutning, for mennesker med ekstra midler.

Sammenfattende betyder det, at det middelalderlige Guds Legemes Lav indeholdt såvel merkantile aspekter som selskabelige og religiøse. Det var først lang tid senere, at Guds Legemes Lav ændrede struktur, hvilket betød, at selskabelige og handelsmæssige interesser blev adskilt.

Selskabsklubben Enigheden og Det Broderlige Skydeselskab

I det 17. århundrede aftog sildefangsten i Limfjordsområdet og Aalborgs handel stagnerede. De mange udenlandske købmænd kom ikke længere til byen, og det betød, at Guds Legemes Lav stille og roligt sygnede hen. I 1627 ophørte papegøjeskydningen, og snart ophørte også traditionen med at fejre forskellige mærkedage. I 1651 blev Guds Legemes Lav omdøbt til Kompagni, og i 1680 blev det reorganiseret som købmandslav med nye vedtægter. Dette hjalp dog ikke på den stagnerende handel.

I slutningen af det 18. århundrede begyndte handelen på ny at blomstre i Danmark, og det betød blandt andet nyt liv til foreninger. Købmandslavet fra 1680 gav liv til oprettelsen af to selskabelige sammenslutninger; en selskabsklub og et skydelav. Den selskabelige klub blev oprettet i det gamle lavhus omkring 1790 og fik navnet Enigheden. Selvom klubben havde fokus på selskabeligheder var den forbeholdt købmænd, officerer og embedsmænd. Håndværkere havde ingen adgang.

Det broderlige Skydeselskab foran Skydepavillonen 1923.
Foto: Aalborg Stadsarkiv

Skydelavet var derimod åbent for alle befolkningsgrupper. Ideen med at genoplive den gamle skydetradition blev første gang nævnt på købmandslavets generalforsamling i 1799, og tre år senere blev skydelavet en realitet. Ved oprettelsen valgte købmandslavet at overrække den sølvpapegøje, som papegøjekongen tidligere fik om halsen, til skydelavet. Men kun fra 1805 kendes der en fulgekonge, ellers var papegøjen udskiftet med en skydeskive. Skydelavet ændrede navn et par gange. I 1840 blev det omdøbt til Det Broderlige Skyttelav, og efter næringsfrihedsloven i 1857 fik det i 1861 navnet Det Broderlige Skydeselskab.[27]

Fra at have været en sammenslutning med flere formål blev det middelalderlige Guds Legemes Lav således splittet op i tre selvstændige instanser med hver deres formål. Hermed ophører historikernes uenighed. Købmandslavet fra 1680 var udelukkende en handelsmæssig sammenslutning, hvorimod Enigheden og Det Broderlige Skydeselskab tog sig af fornøjelser.

Charlotte Kallesøe Nielsen
Historiestuderende ved Århus Universitet

Noter

1 Gammeldanske diplomer, A (1424 – 1430) s. 55 f.
2 Diskussionen om de udenlandske Guds Legemes (Christi Corpus) broderskaber findes i Miri Rubins bog Christi Corpus. The Eucharist in the Late Medieval Culture, Cambridge 1991.
3 Helge Søgaard, opslag "gilde" og "lav" i Kulturhistorisk leksikon for Nordisk Middelalder. Og Grethe Jacobsen, "Kvinder og mænd i senmiddelalderens bysamfund". Danmark i Senmiddelalderen, red. Per Ingesman og Jens Viliam Jensen, Århus 1994, s. 232.
4 C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskråer fra Middelalderen. København 1895-1904, bind 1, s. 613 – 706.
5 Grethe Jacobsen, "Kvinder og mænd i senmiddelalderens bysamfund". Danmark i Senmiddelalderen, red. Per Ingesman og Jens Viliam Jensen, Århus 1994, s. 236 f..
6 Poul Enemark, "Limfjordshandel". Kulturhistorisk leksikon for Nordisk Middelalder, bind 10, spalte 571 til 576.
7 Ernst Baasch, "Zur Geschichte der lübeckischen Aalborgfarht". Zeitschrift der Verenins für lübeckische Geschihchte und Altertumskunde, bind XXI 1921. Jfr. Poul Enemark, "Limfjordshandel". Kulturhistorisk leksikon for Nordisk Middelalder, bind 10, spalte 571 til 576.

8 Poul Enemark, "Skinnhandel". Kulturhistorisk leksikon for Nordisk Middelalder, bind 15, spalte 525 til 529 og C. Nyrop, Danmarks Gilde-..., op. cit., s. 679.
9 Troels Dahlerup, De fire stænder, 1400-1500 (Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bind 6) Kbh. 1989, s. 137.
10 Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis... nr. 6459 og 9589. Grethe Ilsøe, "Dansk herremandshandel med hansekøbmændene" i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, København 1966, s. 314 f.
11 C. Nyrop, Danmarks Gilde-..., op. cit., s. 700
12 C. Nyrop, Danmarks Gilde-..., op. cit., s. 686.
13 Poul Enemark, Studier i toldregnskaber i begyndelsen af det 16. Århundrede. Med særligt henblik på dansk okseeksport, Århus 1971, bind 1, s. 275 f.
14 C. Klitgaard, Det broderlige Skydeselskab i Aalborg 1431 – 1931. Aalborg 1931, s. 12.
15 C. Nyrop, Danmarks Gilde-..., op. cit., s. 617 ff.
16 C. Klitgaard, Det broderlige Skydeselskab i Aalborg 1431 – 1931. Aalborg 1931, s. 14 f.
17 Lars Bisgaard, De glemte altre. Gildernes religiøse rolle i senmiddelalderens Danmark, Odense 2001, op. cit., s. 95 og C. Nyrop, Danmarks Gilde-..., op. cit., s. 621 f.
18 Lars Bisgaard, De glemte altre..., op. cit., s. 84 f. Bisgards bog er et generelt oversigtsværk, men i denne sammenhæng fremfører han Guds Legemes Lav som eksempel.
18 C. Nyrop, Danmarks Gilde-..., op. cit., s. 619 og s. 626.
20 L. Bisgaard, De glemte altre..., s.77 f.
21 C. Nyrop, Danmarks Gilde-..., op. cit., s. 631 og Danske Margasin, 3. række, bind 1, s. 97f.
22 C. Nyrop, Danmarks Gilde-..., op. cit., s. 616 f. og Troels Dahlerup, De fire stænder, 1400-1500, Kbh. 1989, s. 264 f.
23 C. Nyrop, Danmarks Gilde-..., op. cit., s. 627, 654 og 703.
24 Jens E. Olesen, Rigsråd. Kongemagt. Union. 1434 – 1449. Århus 1980, s. 193 f.
25 Grethe Ilsøe, "Dansk herremandshandel...", op.cit., s. 320.
26 A. H. Nielsen og E. Tauber, Personal-historiske notitser om embeds- og bestillingsmænd i Aalborg i fortid og nutid, Aalborg 1879-1880, s. 10. og Dansk biblografisk leksikon bind 5 s. 423.
27 C. Klitgaard, Det broderlige Skydeselskab i Aalborg 1431 – 1931. Aalborg 1931, s. 18 ff.

Østerå
- Aalborgs middelalderlige havn

Af Stig Bergmann Møller

Indledning

Aalborg Historiske Museum fik i 1998 lejlighed til at foretage en større udgravning i og ved Østerå - Aalborgs middelalderlige havn. Museets undersøgelse, der er den første, mere omfattende udgravning i åhavnen, gav et godt indtryk af havnens udvikling i denne periode[1].

Udgravningen, der var foranlediget af Aalborg kommunes ønske om at forny en af byens hovedkloakker i Østerågade, gav et væld af informationer ikke alene om åhavnen, men også om bebyggelsen langs denne. I det følgende skal der på grundlag af ældre kilder fortælles om Østerå, og der skal gives en præsentation af de udgravningsresultater fra 1998, som vedrører selve åen og havnen.

Landskabet og åen

I det østlige Limfjordsområde var overfarten mellem Himmerland og Vendsyssel generet af brede strandenge. Mod vest var der et godt overfartssted ved Aggersund, og mod øst fandtes der en god overgang ved de tre fremskudte kridtøer: Tranders og Hasseris syd for fjorden samt Sundby nord for fjorden.

Op mod Hasseris kridtøens østside var der i stenalderhavet blevet aflejret en lerbanke. Med tiden havde landhævninger og havsænkninger medført, at banken kom til at ligge 3-4 meter over dagligt vande. De fremskudte kridtplateauer betød, at fjorden var smal, og takket være lerbanken kunne de rejsende her bedre undgå de brede strandenge. Østerå på sydsiden og Lindholm Å på nordsiden af fjorden ydede gode, naturlige havne, som man kunne ankre op i.

På denne lave lerbanke, hvor trafikken mellem de to landsdele krydsede vandvejen gennem Limfjorden, opstod en markedsplads i begyndelsen af 900-tallet. Markedspladsen udviklede sig i første halvdel af 1000-tallet til byen Aalborg[2].

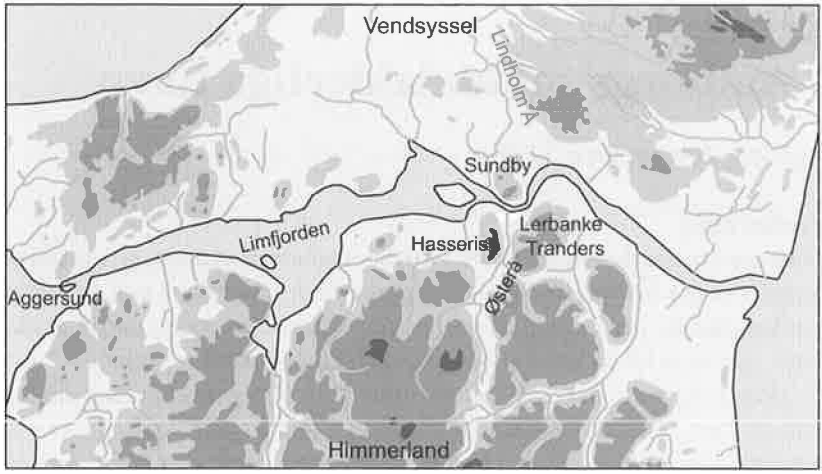

Fig. 2. Landskabet omkring den østlige Limfjord.
Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

Østerå har sit udspring ved vandskellet mellem Ellidshøj og Mjels i Himmerland. Åen afvander store arealer syd for Aalborg, og på dens vej ud mod Limfjorden øges vandmængden fra flere vandløb. Åen har sit udløb mellem de to kridtøer ved Hasseris og Tranders. Tidligere har man ment, at Østerå oprindeligt løb øst om lerbanken, og at forløbet direkte gennem banken skulle være et resultat af en gennemgravning, foretaget senest omkring 1000. Det menneskeskabte åløb skulle sikre den unge by gode havneforhold og vand til voldgravene[3].

Arkæologiske holdepunkter for denne opfattelse har dog aldrig kunnet fremskaffes. Under 1998-udgravningen i Østerå blev der derimod gjort iagttagelser af de naturlige lagforhold i det gamle åleje, som sandsynliggjorde, at åen altid har løbet i en naturlig sænkning i lerbanken. Derved har den uhindret kunnet løbe fra syd til nord, direkte ud i Limfjorden[4].

Vesterå, Lilleå og Østergravens Å

Vesterå var i høj- og senmiddelalderen en del af Aalborgs befæstning mod vest, og den fungerede rimeligvis samtidig som et bagløb til Kjærs Mølle, der var beliggende syd for byen. Åen er antagelig ikke naturlig, men er opstået ved en opstemning i middelalderen ved nævnte mølle.

Lilleå udgjorde i samme tidsrum Aalborgs østre voldgrav. Åen er uden tvivl en gravet rende, men ved anlæggelse af renden har man

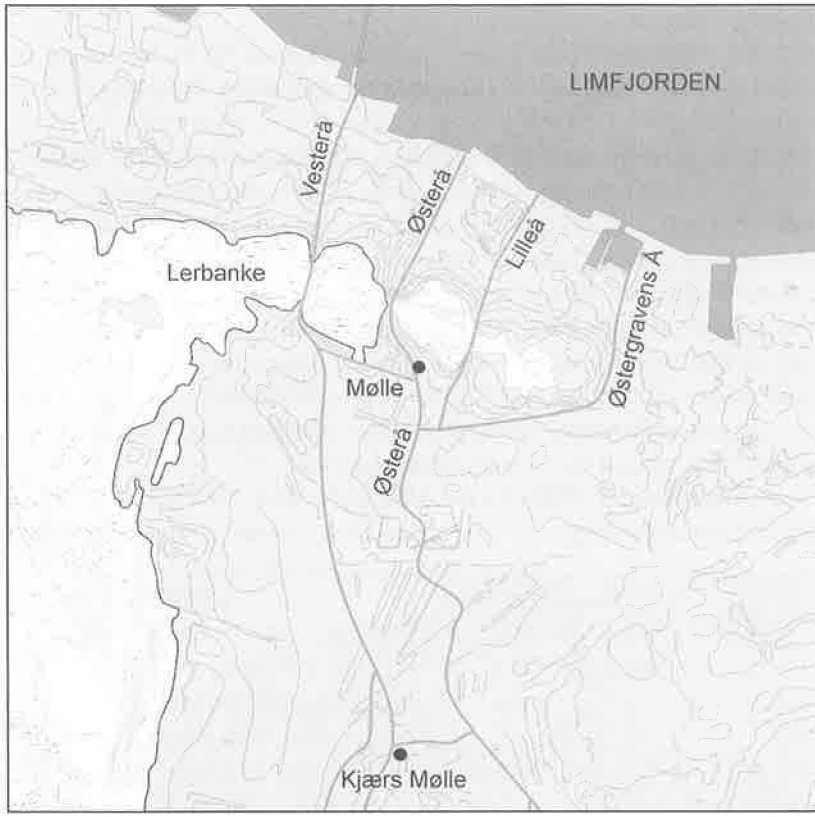

Fig. 3. Åer og vandløb ved Aalborg.
Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

dog udnyttet et markant, naturligt fald i terrænet. Lilleå blev én enkelt gang i middelalderen omtalt som å; ellers omtaltes den og Vesterå kun som en del af byens grave.

Østergravens Å blev først anlagt efter middelalderen i forbindelse med en udvidelse af bybefæstningen mod øst.

Af de nævnte tre åer har alene Vesterå haft en havnefunktion. Åens anvendelse som havn i middelalderen er ikke særligt godt belyst, men sandsynligvis spillede den kun en meget underordnet rolle som sådan. Først i 1507 kan ordet havn i det hele taget sættes i forbindelse med Vesterå, og det er udelukkende i senmiddelalderen, at den nordligste del af åen, nord for den såkaldte Skageport, fungerede som havn. I 1661 bestemte kongen dog, at både Østerå og Vesterå kunne benyttes som færgehavn for overfarten til Nørresundby og Vendsyssel[5].

Havnen i Østerå

Omkring 1070 skrev den tyske gejstlige Adam af Bremen, at man fra Aalborg sejlede til Norge[6]. Denne korte oplysning vidner om byens tidlige deltagelse i søfarten til vore nabolande, men selve havnen i Aalborg er først nævnt i 1449[7]. Østerå må dog allerede have fungeret som havn for de folk, der i begyndelsen af 900-tallet oprettede en markedsplads ved åen. Her kunne skibe og både lægge ind i læ for vindenes luner ude på fjorden, og her kunne varer blive losset og lastet.

Hvor langt, man kunne sejle op i Østerå, er endnu svært at afgøre med sikkerhed. Dér, hvor Algade i dag krydser Boulevarden, lå tidligere en bro med navnet Ladebro. Forledet lade- (med betydningen at laste) peger på, at man har kunnet sejle i hvert fald op til det sted i åen, og tilsyneladende var dette endnu i begyndelsen af 1500-tallet muligt, men sikkert kun med mindre fartøjer.

I et tingsvidne fra 1528 omtales »den gyde, som Otto Banner spærrede ved Ladebro« (fig. 5). En række borgere får i dette dokument

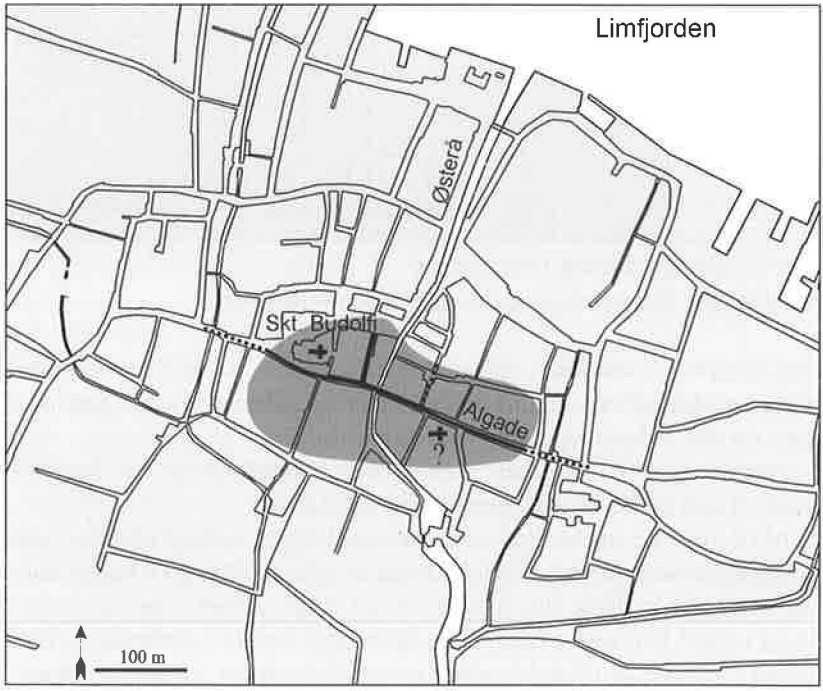

Fig. 4. Aalborgs formodede udstrækning i 1000-tallet. Datidens kystlinie lå umiddelbart nord for byområdet.
Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

bekræftet, at omtalte gyde havde været Aalborg bys rette hærstræde og frit slæberum i 60 år[8]. Gyden var beliggende langs østsiden af Østerå, op til Ladebro, og ordet slæberum skal sandsynligvis forstås som »slæbested« i betydningen trækvej. Det vil sige en gyde, der er blevet brugt, når mænd eller heste skulle trække mindre både og pramme op i åen til købmandshusene ved Ladebro[9]. Gyden blev i øvrigt nedlagt inden 1591[10].

Om åhavnens fysiske udformning i 900- og 1000-tallet er der praktisk talt ingen viden. Det er mest sandsynligt, at skibene i denne periode enten ankrede op i åen eller blev trukket op på åbredderne. Egentlige bolværker, hvor skibene kunne lægge til, har næppe eksisteret. Men udgravningen i 1998 viste, at byggeriet af bolværker langs Østerås bredder i hvert fald er begyndt i 1200-tallet. Den tiltagende handel med dagligvarer medførte et behov for større skibe[11], og i havnene medførte de større skibe et behov for regulære havnefronter[12].

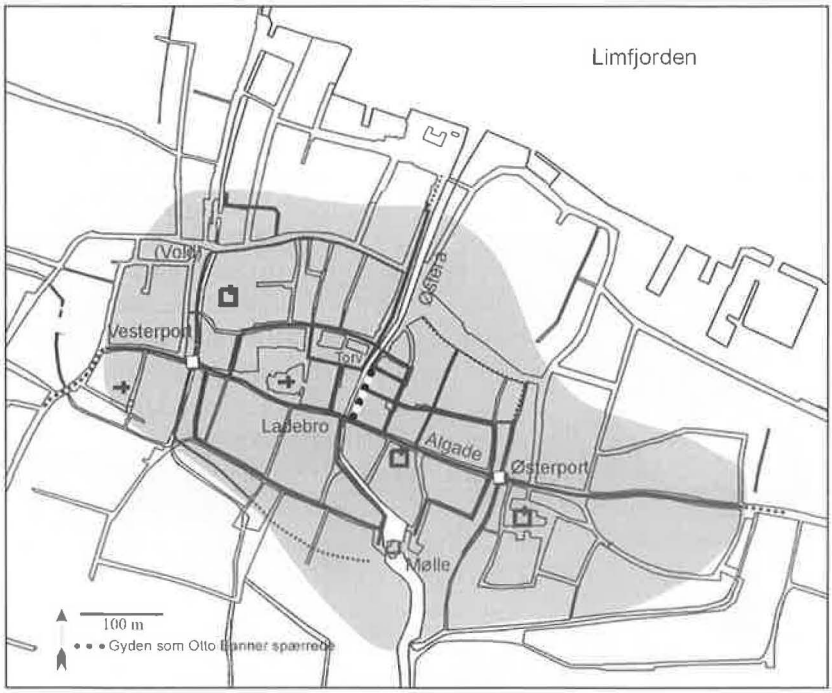

Fig. 5. Aalborgs formodede udstrækning omkring 1530. Datidens kystlinie lå umiddelbart nord for byområdet.
Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

Fra 1200-tallet kom søfarten til de nordtyske byer i Hanseforbundet til at spille en stadig større rolle for Aalborg. Byen blev en vigtig udskibningshavn for landbrugsvarer og fisk. Ud over heste og stude, der via Hærvejen blev drevet ned til de nordtyske markeder, udgjorde smør, fedt, huder og skind en stor del af eksporten. Korn og mel blev afsat til især Bergen i Norge, mens sild fra Limfjordsfiskeriet i store mængder blev udskibet til Nordtyskland[13].

I senmiddelalderen trak en del af handlen i havnen ud mod åmundingen[14], og åhavnens betydning synes delvist at aftage. Årsagen hertil lå utvivlsomt i skibenes tiltagende størrelse og dybgang. Åhavnen var simpelthen blevet for lille til at modtage de større fartøjer[15].

Både, pramme og mindre skibe anløb dog stadig i stort tal Østerå. Disse fartøjer må i det hele taget have været et markant indslag i Aalborgs havnemiljø, da de sørgede for transporten af varer og mennesker til og fra de skibe, der var for store til at anløbe åhavnen. Disse skibe måtte i stedet ankre op på reden og lade deres varer omlaste til de mindre fartøjer.

Prospektet af Aalborg fra 1677 i Peder Hansen Resens »Atlas Danicus« viser flere skibe på Limfjorden. Ud for Østerås munding (fig. 6, 20) ses en kåg, og midt ude på fjorden er en bojert på vej mod færgebroen

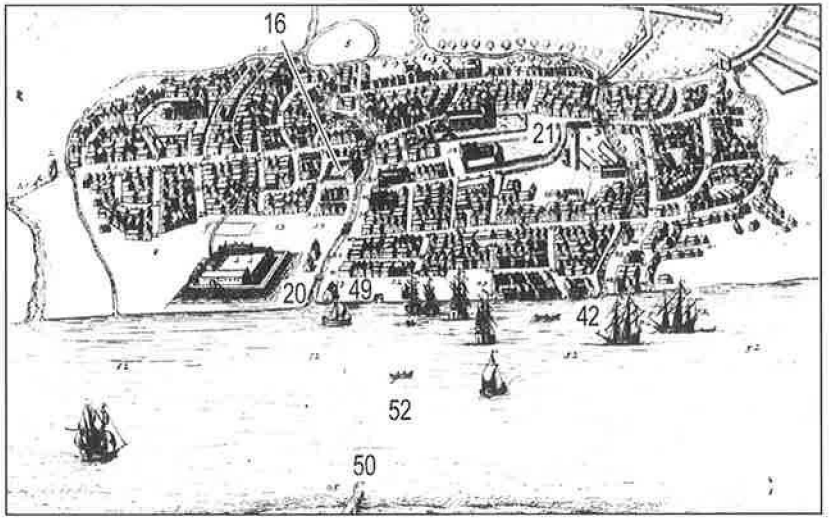

Fig. 6. Prospekt af Aalborg 1677. Fra Resens Atlas. Udvalgte numre: 16: Mogens Willumsøns residens. 20: Østerå. 21: Algade. 42: Vesterå. 49: Bryggen. 50: Færgebroen ved Nørresundby. 52: Limfjorden.

Fig. 7. Den nordligste del af Østerå omkring 1865. Fotografi af Heinrich Tønnies.

ved Nørresundby (fig. 6, 50). Flere, store skibe - fløjter, galeoner og pinasser - har ankret op på reden ud for byens brygge (fig. 6, 49). De må åbenbart have en for stor dybgang til, at de kan anløbe denne. Man må forestille sig, at de mindre både, der også ses på prospektet, er blevet brugt i transporten af varer og mennesker. Prospektet illustrerer således ganske godt havneforholdene efter middelalderen.

Centralt i prospektet ser man Østerå. Til venstre for denne ses blandt andet Lilleå, også kaldet Peder Barkes Å, som forsynede voldgravene omkring det eftermiddelalderlige Aalborghus med vand. Ude til højre i billedet løber Vesterå (fig. 6, 42). Man aner flere broer over Østerå; blandt andet den vigtige Ladebro, beliggende hvor hovedgaden Algade (fig. 6, 21) krydser åen. I middelalderen fandtes foruden Ladebro også Lillebro og Hestebro[16]. Hvorvidt en eller flere af broerne var oplukkelige, vides ikke, men under alle omstændigheder satte de en grænse for hvor store skibe, der kunne gå op i åhavnen.

Den kendte Aalborg-fotograf Heinrich Tønnies tog omkring 1865 ovenstående fotografi af den nordligste del af Østerå. I åen ligger der mange såkaldte krejlerkåge og mindre både. På kajen og i en af kåge-

ne ses nogle af de varer, som kågene sejlede med: lertøj, blandt andet jydepotter. I baggrunden aner man Limfjorden.

Kågene var blandt de sidste fartøjer, der kunne benytte Østerå som havn. Disse og andre mindre skibe, der ikke stak så dybt, blev i stor udstrækning benyttet til sejlads på Limfjorden, da fjorden mange steder var ganske lavvandet, og da disse skibe ofte var de eneste fartøjer, der kunne gå ind til ladepladserne i de lavvandede vige rundt om fjorden.

Tønnies' fotografi viser faktisk åhavnen i sin sidste fase, inden åen blev overdækket. Overdækningen fandt sted fra 1872 til 1897. Åen blev ledt øst om midtbyen, og det gamle åleje blev erstattet af en muret og støbt, overdækket kloakkanal. Åhavnens tid var endegyldigt forbi[17].

Udgravningen i Østerå, 1998

Udgravningen var som tidligere nævnt foranlediget af Aalborg kommunes ønske om at forny en af byens hovedkloakker: det overdækkede Østerå-forløb. På strækningen mellem Lille Kongensgade i nord og Gammeltorv i syd fulgte udskiftningen det gamle forløb, og museets arkæologer var stort set henvist til kun at undersøge kloaknedgravningens sider og bund. Her fremkom der blandt andet flere mere eller mindre overbevisende stræk af bolværker og bolværkspæle.

Mellem Gammeltorv i nord og Algade i syd valgte kommunen derimod at anlægge et nyt kloakforløb i midten af Østerågade, da den gamle murede kloakkanal, som fig. 8 viser, praktisk talt lå halvvejs inde under de stående huse mod vest. Dette betød, at store mængder kulturjord fra middelalderen og nyere tid skulle fjernes, og på denne strækning fik arkæologerne for alvor travlt. Her blev der udgravet flere bolværker, huse, gader og andre anlæg[18].

Inden resultaterne fra udgravningen præsenteres, er der måske grund til at erindre, hvordan et bolværk typisk er konstrueret. Bolværket fra Trig Lane i London fra omkring 1350 (fig. 9) er bygget af lodrette stolper og vandrette planker. De lodrette stolper er placeret i en fodrem, og bag fronten er bolværket sikret mod udskridning ved såkaldte ankre. Den øverste del af Trig Lane bolværket er ikke bevaret, men typisk vil et bolværk øverst være afsluttet med en langsgående toprem. Andre former for konstruktioner kendes dog også.

I Østerågade blev der ofte kun fundet nedbankede rækker af pæle; det vandrette tømmer var i mange tilfælde fjernet eller ødelagt ved

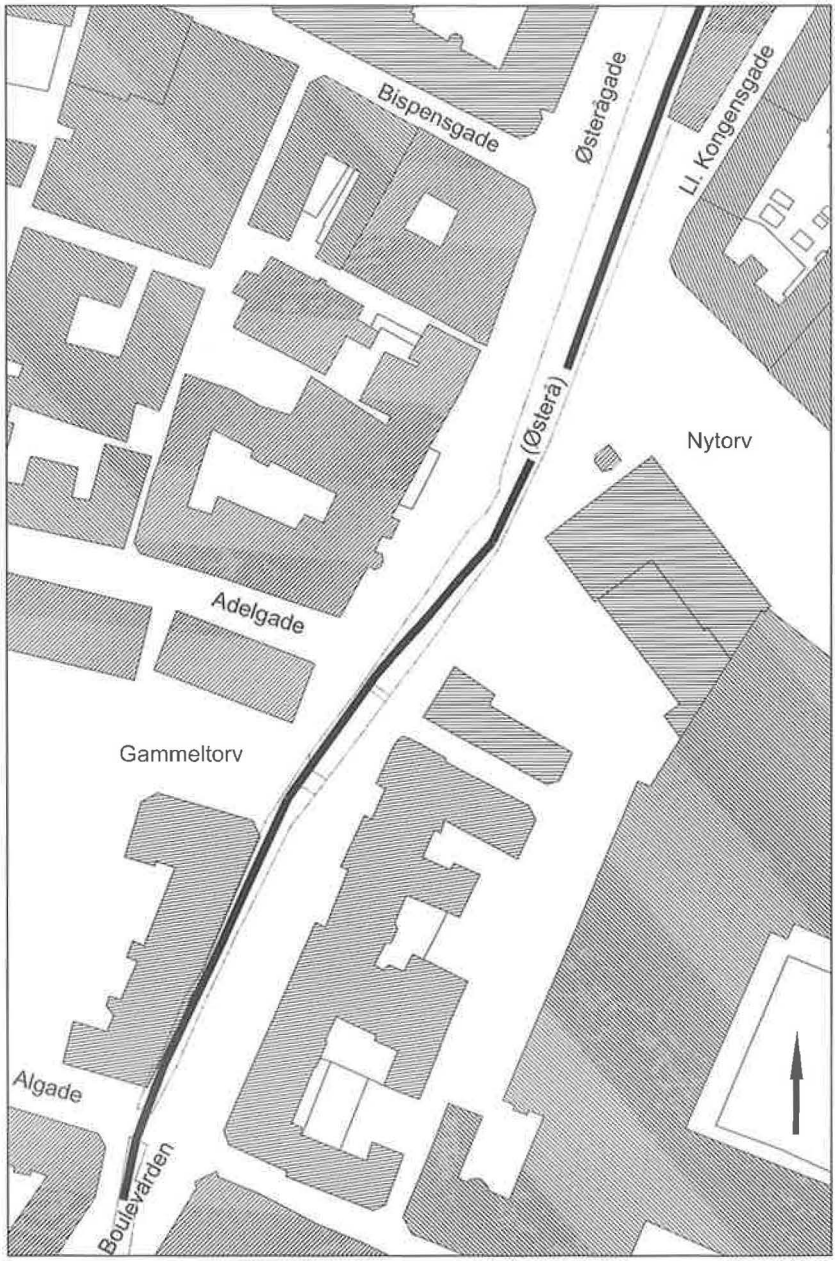

Fig. 8. Kloakkanalen i Østerågade, som den forløb inden udskiftningen i 1998.
Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

senere anlægsarbejder. Sådanne pælerækker er givetvis ikke altid udtryk for et bolværk, og i flere tilfælde var der snarere tale om fundamenteringspæle til huse.

Ved 1998-udgravningen i Østerå blev der i øvrigt ikke påvist nogen ankre til bolværksfronter eller spor efter sådanne. Måske skyldes det til dels, at udgravningen ikke rigtig »kom bag om fronterne«. En anden forklaring kan være, at åhavnens bolværker var lavet med pullerter, som skibene fortøjede ved. Ankre kunne således muligvis undværes, da skibene ved fortøjning kun ville belaste et par pullerter[19].

Det er ikke meningen her at give en total opremsning af de fundne bolværker, men i stedet vil et par fundkomplekser, der illustrerer udviklingen i åhavnen, blive fremhævet. Det skal nævnes, at årstallene ved flere af de udgravede anlæg (fig. 10) skyldes dendrokronolo-

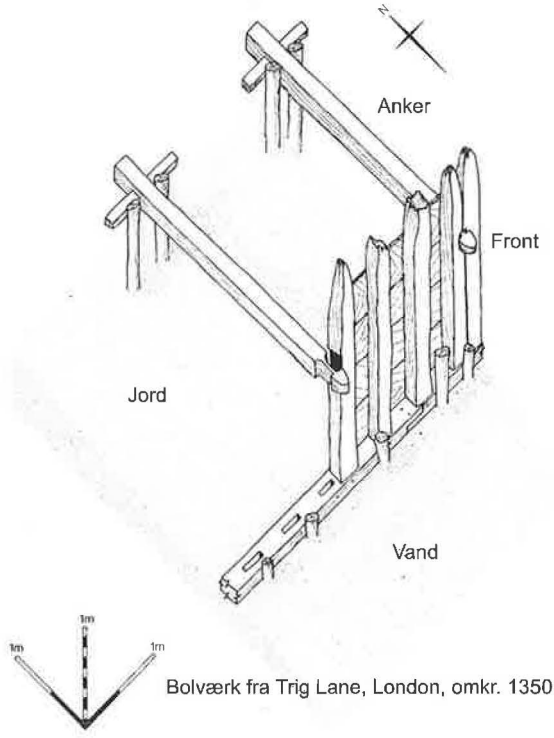

Fig. 9. Et bolværk fra Trig Lane i London, omkring 1350. Efter Milne 1982, med tilføjelser.

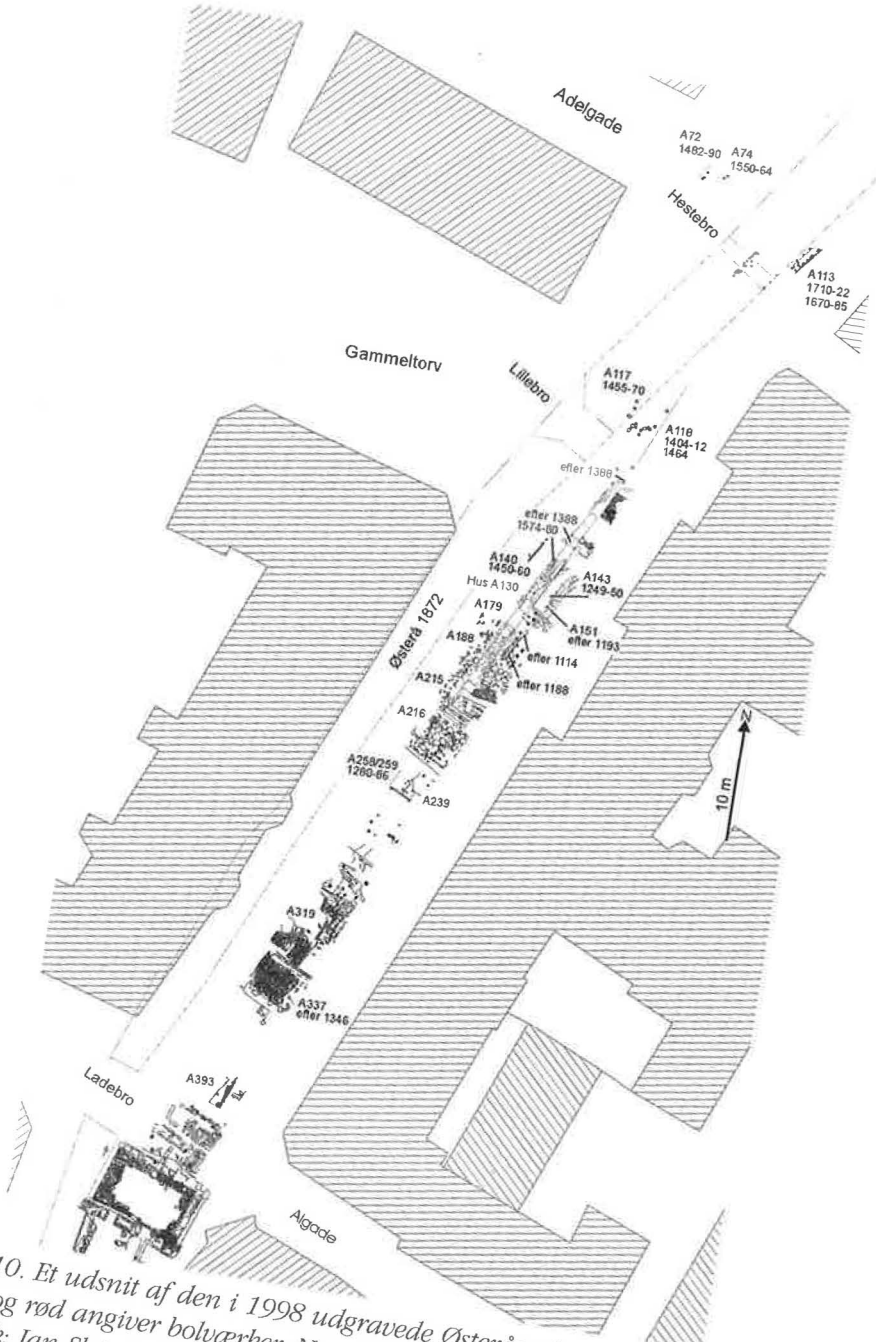

Fig. 10. Et udsnit af den i 1998 udgravede Østerågade. Blå angiver hus, og rød angiver bolværker. Nuværende huse er skraverede. Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

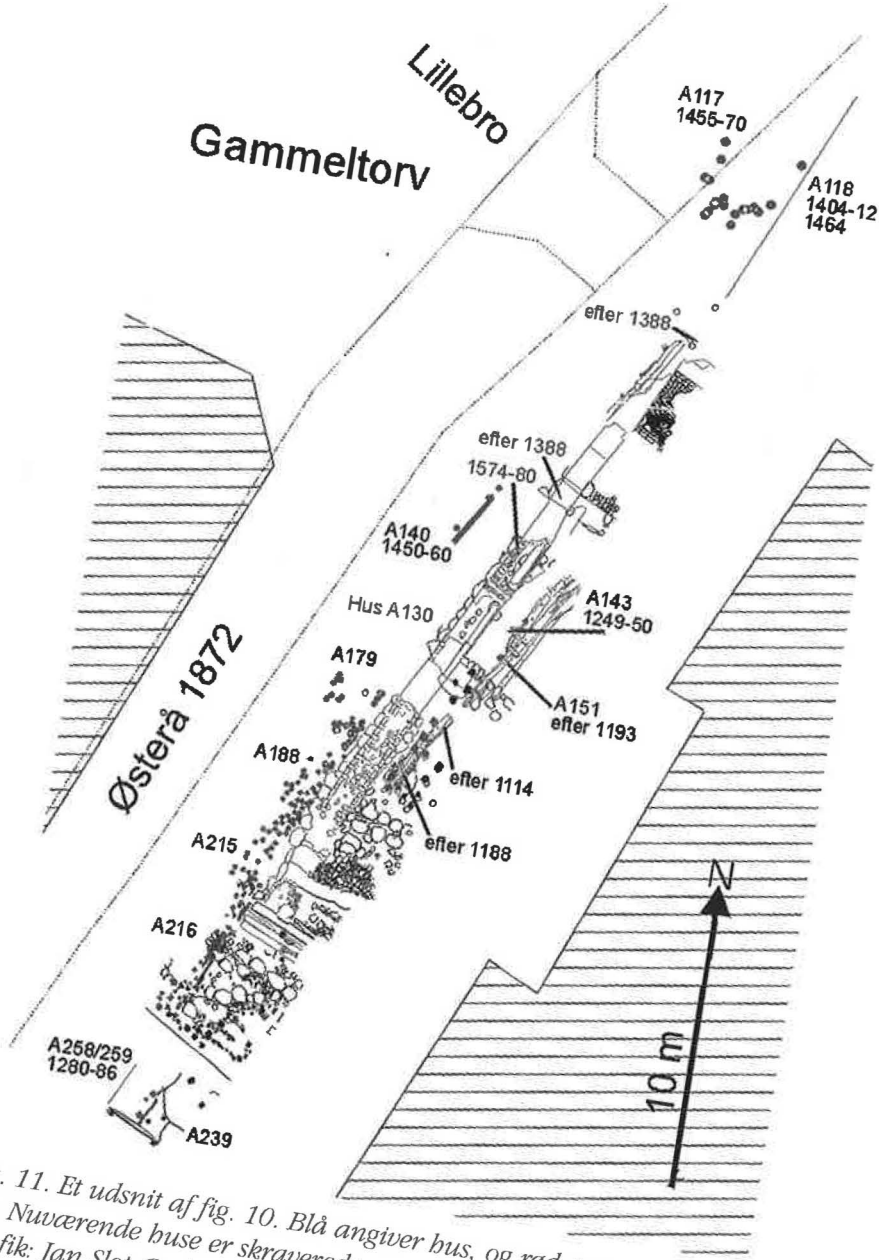

Fig. 11. Et udsnit af fig. 10. Blå angiver hus, og rød angiver bolværker. Nuværende huse er skraverede.
Grafik: Jan Slot-Carlsen, Aalborg Historiske Museum.

giske dateringer (årringsdateringer af egetræ) foretaget af Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser. Denne afdeling modtog i alt 92 træskiver af eg fra udgravningen; heraf var 51 prøver fra bolværker eller anlæg relateret til bolværker. Af de 51 prøver blev 24 dateret[20].

Umiddelbart syd for Gammeltorv udgravede museets arkæologer et bolværk, der var lavet af en genbrugt skibsside og andre genbrugte skibsdele såsom bordplanker og en mindre stævn (A151, fig. 11). Skibstømmeret blev dateret til henholdsvis efter 1114, efter 1188 og efter 1193[21].

Mens skibssiden fungerede som bolværk, blev den holdt på plads af nedrammede stolper (A143, fig. 11). De var placeret på ydersiden af bordplankerne, det vil sige ud mod Østerå. Senere tiders jordtryk havde næsten trykket bolværket helt fladt, men oprindeligt sikrede de nedrammede stolper, at skibssiden stod lodret. Siden var ikke fæstnet til stolperne, men stod blot op ad disse. Én af stolperne blev dendrokronologisk dateret til vinteren 1249-50[22]. På det tidspunkt blev træet altså fældet, og bolværk A143/A151 blev sandsynligvis anlagt kort tid derefter.

Langs en del af bolværkets østside, ind mod land, og ganske tæt op ad dette blev der iagttaget en risfletning, som utvivlsomt har tjent til yderligere at fastholde jordmasserne mod øst.

Østerås dybde og bredde i vikingetid og middelalder er for nuværende dårligt kendt. Spørgsmålet om vanddybder er endnu ikke taget op til behandling, og åens bredde i disse perioder er kun sparsomt belyst. Bebyggelsens placering på hver side af åen angiver ganske vist en maksimal bredde for denne, men kun samtidige åbredder eller bolværker kan naturligvis give et mere præcist mål for åens bredde.

Fra anden halvdel af 1400-tallet er der dog kendskab til to nogenlunde samtidige bolværker på henholdsvis vest- og østsiden af åen. De er beliggende ud for Gammeltorv og Adelgade, og de kan med nogen usikkerhed angive en bredde. Der er tale om bolværk A72 på vestsiden af åen, dendrokronologisk dateret til 1482-90, og bolværk A117 på østsiden, dendrokronologisk dateret til 1455-70[24] (fig. 10). De peger på, at Østerå på dette sted og tidspunkt var knap 12 meter bred. I 1872 var åen på samme sted knap 6 meter bred, mens den ved Ladebro i syd var cirka 3 meter bred og ved Lille Kongensgade i nord knap 10 meter bred.

Ikke overraskende blev Østerå med tiden smallere, og dette må blandt andet skyldes hensynet til de stadigt større skibe, der kom i brug i løbet af middelalderen[25]. De har krævet større vanddybder i

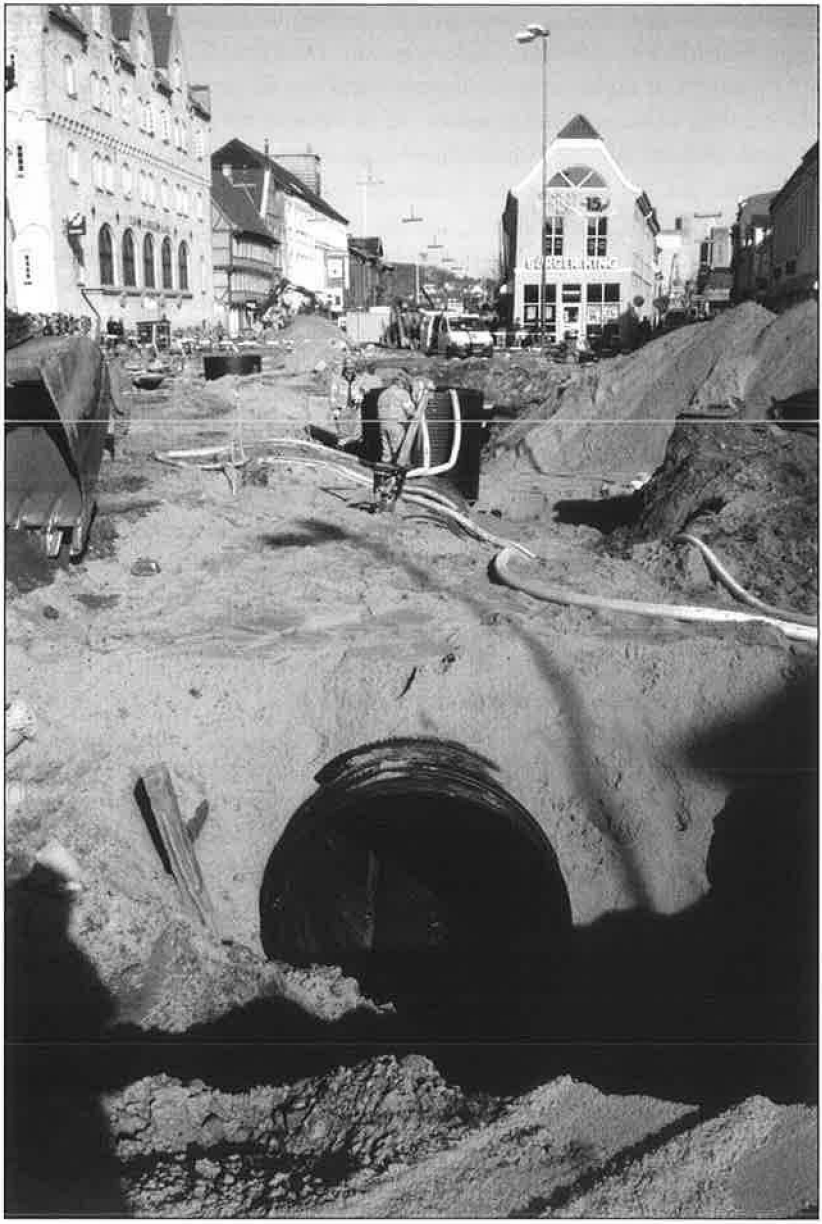

Fig. 1. I foråret 1998 var udskiftningen af hovedkloakken i Østerågade godt i gang. I forgrunden anes et af de nye kloakrør. Billedet er set fra syd, ud mod Limfjorden.
Foto: Aalborg Historiske Museum.

åhavnen, og nye bolværker blev derfor som regel bygget lidt længere ud i åen, hvor denne var dybere.

Bag de nye havnefronter fyldte man op med jord og affald fra byens husholdninger. Som en sidegevinst skabte udflytningen af bolværker således samtidig mere plads til den enkelte grundejer. Efterhånden som åhavnens betydning aftog, må det dog anses for givet, at interessen for at bygge ud i åen mere skyldtes ønsket om at øge grundenes areal end om at sikre tilstrækkelige vanddybder til skibene. »Sidegevinsten« blev altså med tiden vigtigere end selve havnefunktionen. Som et velunderbygget eksempel på udflytningen af bolværker kan fremdrages fundkomplekset omkring den genbrugte skibsside.

Umiddelbart nord for den udgravede del af bolværket blev der ifølge to dendrokronologiske dateringer efter 1388[26] opført et cirka 7 meter bredt, teglstensbygget gavlhus (fig. 11, hus A130). Dette betyder efter al sandsynlighed, at det her omtalte bolværk ikke længere var i brug på tidspunktet for husets opførelse. Da gavlhuset blev bygget, må et nyt bolværk have eksisteret længere ude i åen, mod vest. Et godt eksempel på dette er bolværk A140, der stammer fra 1450-60[27]. Bolværket ligger knap 4 meter vest for bolværk A143/A151 fra 1249-50, og her får man et indtryk af udbygningstakten i åhavnen - selvom de to bolværker ikke direkte har afløst hinanden.

Gavlhuset blev i øvrigt kraftigt forlænget mod syd imellem 1574-80[28] og kom til at ligge med langsiden mod Østerå (fig. 11). Ganske vist er detaljerne i Resens prospekter ikke altid troværdige, men huset optræder faktisk på prospektet af Aalborg fra 1677 som amtsforvalter og viceborgmester Mogens Willumsøns residens (fig. 6, 16).

Hvem stod bag byggeriet af bolværkerne ?

Bygning af fælles bolværker var i nogle byer et anliggende, som bystyrerne tog initiativ til. Om det samme var tilfældet i Aalborg, ved man meget lidt om. Én kilde fra 1441 kan dog antyde, at anlæggelse og vedligeholdelse af bolværker var den enkelte grundejers ansvar. Dette år får Gødeke Skrædder, som boede på østsiden af Østerå, et pålæg fra bystyret om ikke at bygge sit bolværk længere ud i åen[29].

Ønskede en grundejer at sætte et nyt bolværk, kunne dette naturligvis skyldes, at det gamle var nedslidt. Årsagen kunne også være, at området foran det gamle bolværk var blevet for lavvandet grundet tilsanding og dynd. Grundejeren kunne ved at flytte bolværket længere ud i åen sikre, at de fartøjer, der anløb åhavnen, stadig kunne lægge

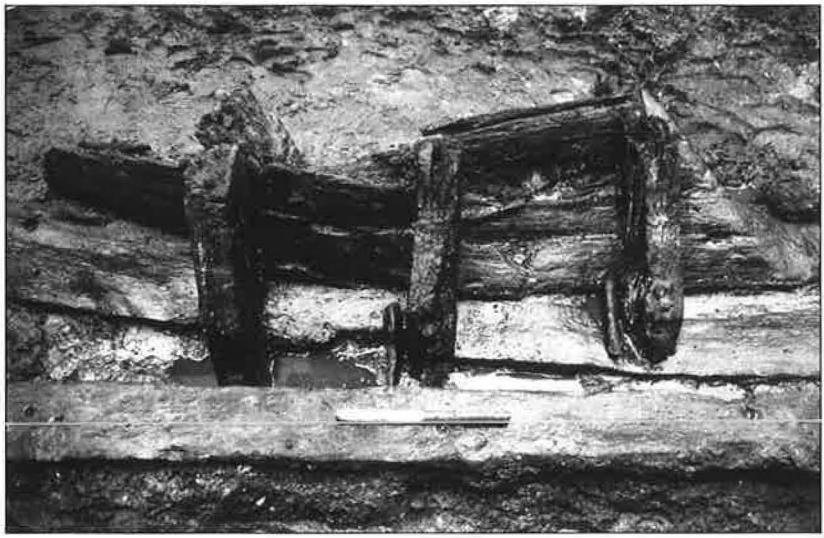

Fig. 12. Den genbrugte skibsside stammede formentlig fra et mindre skib og bestod af flere, klinklagte bordplanker og enkelte spanter. De 25 cm brede og 2-3 cm tykke planker var tilsyneladende spejlkløvede. I dem blev der fundet såvel klinknagler af jern som trænagler, og som kalfatringsmateriale var der anvendt uld[23].
Foto: Aalborg Historiske Museum.

til ved hans front. Samtidig fik han som beskrevet ovenfor øget grundens areal.

Til gengæld er det ikke svært at forestille sig, at et fremskudt bolværk må have været til gene for især de borgere, der boede syd for det. Det fremskudte bolværk og opfyldningen bagved dette har blokeret for vandets frie gennemstrømning med det resultat, at der foran disse borgeres bolværker er blevet aflejret ekstra meget sand og dynd.

Det har derfor været i alles interesse at opretholde en så lige bolværksfront som muligt, og det er ganske givet i det lys, man skal se bystyrets pålæg til Gødeke Skrædder.

Anvendelsen i 1249-50 af den ovenfor nævnte skibsside til byggeri af et bolværk giver ikke indtryk af et stort, koordineret projekt, men tyder snarere på, at bolværksbyggeri i middelalderens Aalborg, som antydet af kilden fra 1441, var et privat anliggende. Ifølge Valdemar Atterdags privilegium til Aalborg fra 1342 kunne byens borgmestre og råd, når det var nødvendigt, pålægge borgerne at lægge og vedlige-

holde byens gader[30]. Måske har det også stået i bystyrets magt at kunne pålægge grundejerne langs Østerå (og de andre åer) at bygge og vedligeholde bolværker ?

Først i 1556 påtog bystyret sig i øvrigt at anlægge bolværker langs Østerå. Udgifterne til disse arbejder blev betalt med de såkaldte bropenge, som magistraten opkrævede af de skibe, der anløb havnen[31].

Afslutning

Udgravningen i Østerå i 1998 blev gennemført under til tider vanskelige arbejdsforhold, men anstrengelserne viste sig heldigvis at være umagen værd, da der fremkom helt ny viden om åhavnen. Det blev sandsynliggjort, at åen altid har løbet i en naturlig sænkning i lerbanken, og det blev fastslået, at byggeriet af bolværker langs Østerå i hvert fald begyndte i 1200-tallet. Det blev også dokumenteret, at åen i løbet af og efter middelalderen blev smallere. Ved at sammenholde resultater fra udgravningen med historiske kilder kunne det endvidere påvises, at anlæggelse og vedligeholdelse af bolværker i middelalderens Aalborg formodentlig var den enkelte grundejers ansvar[32].

Stig Bergmann Møller
Inspektør ved Aalborg Historiske Museum

Fig. 13. Bolværket fra 1249-50 overlejres af gavlhusets forlængelse fra 1574-80. I baggrunden ses den nye kloak. Billedet er set fra sydøst. Foto: Aalborg Historiske Museum.

Noter

1. For ældre undersøgelser, se: Johansen et al. 1992, s. 161-64 og ÅHM j.nr. 1548: Fund af slæbested og bolværker, antagelig fra senmiddelalder.
2. Johansen et al. 1992, s. 19-23, 149-50, 153-55, 219-21, 315; Møller 2000, s. 13-20, 23.
3. Johansen et al. 1992, s. 109-10, 150-52, 158-61.
4. ÅHM j.nr. 3803: Anlæg A144-150, især A146 og A149; se også ÅHM j.nr. 3929: Beretning 3929 R02.
5. Wulff 1891-93, s. 385: 11/4 1661; Johansen et al. 1992, s. 110, 159-60, 164, 172.
6. Johansen et al. 1992, s. 115.
7. Kroman 1951-61, bd. II, s. 276-78.
8. RA Ålborg Tillæg 1528 10/2; Johansen et al. 1992, s. 203-04.
9. Ordbog 1966ff, bd. 20, sp. 650: Slæbested (jvf. -sti, -vej): gang langs kanal og lign. for personer, der slæber fartøjer (pramme) afsted; trækvej.
10. Johansen et al. 1992, s. 204.
11. Bill et al. 1997, s. 75-80, 111-15, 146, 155-65.
12. I øvrigt havde Slesvig som havn for transithandlen mellem Østersøen og Nordsøen allerede i perioden ca. 1087 til 1239 regulære havneanlæg i form af skibsbroer - Bill et al. 1997, s. 118. Formentlig anlægges der i Ribe før 1200 en havnefront på den vestlige side af Ribe Å, fra omkring 1450 benævnt Skibbroen - Nielsen 1985, s. 43; Andersen 1997, s. 37.
13. Johansen et al. 1992, bl.a. s. 124-25.
14. Johansen et al. 1992, s. 131, 215. I øvrigt er Aalborgs søfart fra senmiddelalder til nutid behandlet i Holm 1999.
15. Bill et al. 1997, s. 221 berører dette forhold generelt.
16. Johansen et al. 1992, s. 197.
17. Petersen 1997, s. 9-10.
18. Udgravningen fandt sted fra 21/1 til 24/7 1998 med følgende deltagere: cand. mag. Solveig Nielsen, museumsassistent Bente Springborg, studerende Mette H. Jensen, Christian V. Jensen og Morten Søvsø samt museets landmåler Jan Slot-Carlsen, der alle takkes for deres store indsats. Aalborg Kommune takkes samtidig for det gode samarbejde.
19. En pullert er en samling af svære træstolper brugt i bolværker til fortøjning af skibe.
20. Daly 2000.

21. Daly 2000: ÅHM j.nr. 3803: A175-X200: efter 1114; A177-X209: efter 1188; A151-X163: efter 1193.
22. Daly 2000: ÅHM j.nr. 3803: A143-X187: vinteren 1249-50.
23. ÅHM j.nr. 3803 A151 og 3803 R08: Rapport fra Nationalmuseets Marinarkæologiske Undersøgelser.
24. Daly 2000: ÅHM j.nr. 3803: A72-X68: 1482-90; A117-X117: 1455-70.
25. Jvf. note 11.
26. Daly 2000: ÅHM j.nr. 3803: A138-X124: efter 1388; A138-X136 (sammenhørende med X124): efter 1351.
27. Daly 2000: ÅHM j.nr. 3803: A140-X141: 1450-60.
28. Daly 2000: ÅHM j.nr. 3803: A138-X144-145: 1574-80.
29. Rep 1, III, 7168; Johansen et al. 1992, s. 161.
30. Kroman 1951-61, bd. II, s. 273; Johansen et al. 1992, s. 211.
31. Klitgaard 1931, s. 31-33; Tvede-Jensen og Poulsen 1988, s. 19-20, 31; Johansen et al. 1992, s. 161.
32. Denne artikel har baggrund i et indlæg afholdt på et "Bolværks-symposium" på Næstved Museum 24. maj 2002.

Litteratur

Andersen, L.: Dæmningen over Ribe Å. By, marsk og geest 9. Ribe 1997, s. 32-38.

Bill, J., B. Poulsen, F. Rieck og O. Ventegodt: Dansk søfarts historie 1 - indtil 1588. Fra stammebåd til skib. Århus 1997.

Holm, P.: Aalborg og Søfarten - gennem 500 år. Aalborgbogen 1999.

Johansen, E., B. M. Knudsen og J. Kock: Aalborgs Historie 1. Fra Aalborgs fødsel til Grevens Fejde 1534. Aalborg 1992.

Klitgaard, C.: Aalborg Købmænd gennem 500 Aar. Aalborg 1931.

Kroman, E. (udg. af): Danmarks gamle købstadslovgivning I-IV. 1951-61.

Lassen, Th. W. (udg. af): Resens Atlas: Aalborg Stift. Købstæder, herreder og sogne. Peder Hansen Resen: Atlas Danicus VI, a: Aalborg Stift. Sæby Museum 1982.

Milne, G. og C. Milne: Medieval waterfront development at Trig Lane, London. An account of the excavations at Trig Lane, London, 1974-6 and related research. Special paper no. 5. London and Middlesex archaeological Society 1982.

Møller, S. B. - med bidrag af N. Lynnerup og L. Mollerup: Aalborg gråbrødrekloster. Marked, by og kloster. Aalborgbogen 2000.

Nielsen, I.: Middelalderbyen Ribe. Århus 1985.

Ordbog over det danske Sprog, udg. af det danske Sprog- og

Litteraturselskab. 2. oplag. København 1966ff.
Petersen, V.: Gadeliv i Aalborg - i åløbenes tid. Aalborg-bogen 1997.
Rep: Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis.
Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte. 1, I-IV, udg, v. Kr. Erslev, 1894-1912. 2, I-IX, udg. v. W. Christensen 1928-39.
Tvede-Jensen, L. og G. Poulsen: Aalborgs Historie 2. Aalborg under krise og højkonjunktur fra 1534 til 1680. Aalborg 1988.
Wulff, D. H.: Bidrag til Aalborg Bys Historie, s. 379-448. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. 2. Række. III Bind. Udgivet af det jydske historisk-topografiske Selskab. Aalborg 1891-93.

Andre kilder

Aalborg Historiske Museum:
J.nr. 1548: Udgravning Østerågade 1, 1909/1952.
J.nr. 3803: Udgravning i Østerå (Østerågade), 1998.
J.nr. 3929: Udgravning Østerågade 10, 1998.
Daly, A.: Dendrokronologisk undersøgelse af tømmer fra Østerå, Aalborg. Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser: NNU rapport nr. 25. 2000.
RA: Rigsarkivet. Den benyttede kilde er registreret ved forarbejdet til Vejledende arkivregistraturer XVIII, udgivet ved Thelma Jexlev i 1977. Kilden stammer fra samlingen: Ålborg Tillæg.

Den danske dagligdag – for 500 år siden

Af Kirsten Boelskifte

I perioden september 2002 til marts 2003 var udstillingen "Middelalderens menneske" i Aalborg Historiske Museums forvaring. Udstillingen er en vandreudstilling fra Ribe Museum og stammer fra 1999, hvor der var middelalderår i Danmark. Selve begrebet "middelalderår" havde til formål at skabe oplysning omkring middelalderen. Dette af flere årsager, men især for at gøre op med fordommen om "Den mørke middelalder" og trække den støvede middelalder ud i lyset.

Udstillingen havde til formål, at fortælle om middelaldermenneskenes liv fra fødsel til død, og da det er lidt af en mundfuld, var der blevet trukket nogle hovedemner frem, hvilket jeg vil komme ind på i det efterfølgende.

Middelalderen er betegnelsen for perioden mellem oldtiden og renæssancen, og har den oprindelige betydning "mellemperioden". Perioden fik dette navn af 1600-tallets humanister, der mente at renæssancen var tiden for oldtidens kulturelle genfødsel. Periodemæssigt kan middelalderen afgrænses til perioden fra 312, hvor kejser Konstantin den Store konverterede til kristendommen og frem til Martin Luthers opgør med afladshandel i 1517. Jeg vil i denne artikel lægge fokus på den danske middelalder og koncentrere mig om perioden omkring 1050, hvor katolske institutioner i stigende grad blev opført i Danmark, og frem til 1536, hvor reformationen slog igennem i Danmark.[1]

Middelalderens verdensbillede var indrettet således, at alt kunne forklares ud fra Biblen, i hvilken Gud havde åbenbaret den endegyldige sandhed. Gud havde desuden givet hvert menneske én bestemt plads i samfundet og ligeledes indtog de enkelte samfundsgrupper deres plads i helheden. Fælles for alle var, at man tilhørte de troendes samfund. Hvilket i øvrigt gjaldt de levende såvel som de døde. Derudover troede middelalderens menneske på, at historien var givet på forhånd, både fortidens og fremtidens. Det vil sige, at man var overbevist om, at verdens begyndelse startede med Guds skabelse af jorden og at den ville ende ved dommedag, en begivenhed ligeledes fastlagt af Gud.[2]

Når man taler om middelalderen og forsøger at forstå dens livssyn er det vigtigt, at man holder den katolske tro og frygten for Gud in

Væg fra udstillingen, med kranier fra mænd, kvinder og børn. De mange kranier var et markant træk ved udstillingen.

Foto: Kirsten Boelskifte

mente, idet man dengang troede at alt skete af en årsag, som beroede på Guds vilje og således adskiller sig fra nutidens "oplyste" menneske.

Den ægteskabelige pligt!

Førend der kan være tale om fødsel, er kønslig omgang et "nødvendigt onde". Sådan var det også i middelalderen! Dog var der adskillige forholdsregler man måtte tage, inden man, så at sige, kunne "kaste sig ud i det". Først og fremmest skulle man være gift, og derefter var det desuden vigtigt at man kun havde omgang med sin ægtefælle. Det var en regel udstedt fra kirkens side, og det var især for at sikre kvindens plads i ægteskabet, idet hun dermed ville stige i hierarkiet. En dansk ærkebisp udtrykte det således: "Ej skal hun døje en Trælkvindes Kaar, hun endmindre bør herske, Men som en Hjælper og Fælle skal stå ved sin Ægtemands Side"[4]. Derudover var der nogle kirkebestemte regler for hvordan og hvornår, den seksuelle akt måtte finde sted. Eksempelvis måtte den ikke foregå på de dage, hvor man ifølge kirken gerne skulle være aktiv i anden henseende. Ligeledes måtte det ikke være, når kvinden enten menstruerede eller kort tid efter en fød-

Kalkmaleri, der illustrerer skærsilden og samtidig giver et indtryk af den gudsfrygt, der prægede middelalderen.

Foto: Kirsten Boelskifte

sel, eftersom kvinden i så tilfælde ikke var "ren". Men hvis disse og langt flere overvejelser var gjort, kunne den ægteskabelige pligt meget vel udføres.

Man ved imidlertid ikke nøjagtigt, hvornår kvinder i middelalderen blev kønsmodne, men 12-14 år er blevet anført som et plausibelt tidspunkt for menstruationsstart. Menstruationstidspunktet er afhængigt af det udviklingsmæssige stadium, som pigekroppen befinder sig på, og derudover kræver det en vis mængde kropsfedt. Ud fra sådanne overvejelser om legemshøjden og levevilkår i middelalderen er 12-14 år blevet fastlagt som starttidspunktet. Dette skal imidlertid ikke forstås som alderen for førstegangsfødende, da der gerne går yderligere et par år før kvinderne bliver kønsmodne.[5]

Undersøgelser af skeletter viser en højere dødelighed for kvinder i alderen 20-25 år, end for mænd. Dette kan eventuelt forklares med den store risiko forbundet med graviditet og fødsel i middelalderens Danmark. Endvidere kan det indikere, at gennemsnitsalderen for førstegangsfødende ikke lå i 16-20 års alderen, som man kunne forvente, men muligvis noget senere.

I middelalderens Danmark formodes det, at ca. halvdelen af befolk-

ningen var børn eller unge. Trods dette, var det sandsynligvis kun hvert andet barn der nåede at blive voksent.

Det er imidlertid vanskeligt at sige meget om børnenes tarv i middelalderen, men ud fra de grave man har fundet, indeholdende børn, kan man se at de blev gravlagt som voksne.[7]

Middelaldersamfundet var grundlæggende patriarkalsk. Alle var medlem af en husstand, og det var kun det mandlige husstandsoverhoved, der havde ret til at optræde udadtil. Han var dog som oftest underlagt en godsejers husbondmyndighed.

Enker kunne også blive husstandsoverhoveder, men hvis de ville optræde på Tinge, skulle de vælge sig en mandlig værge, som de skulle lægge deres hånd på, når vigtige ting foregik. Dette som tegn på, at værgen disponerede for dem. Et eksempel på denne forordning så man blandt andet ved Margrethe den første, der var formynder for sin umyndige søn.

Juridisk set var man barn til man fyldte 15 år. Derefter kunne man optræde på Tinge og varetage handelsrelationer. Dog krævede Jyske Lov i enkelte tilfælde, at man skulle være fyldt 18 år.[8]

Billedet viser skelet af spædbarn, hvor moderen døde inden fødslen. Bag skelettet ses foto af udgravning.

Foto: Kirsten Boelskifte

Kost og sundhed

Ved middelalderens begyndelse havde Danmark i næsten 5000 år været et landbrugsland med en såkaldt fadeburshusholdning. Man søgte at være selvforsynende med de madvarer man havde brug for i en husholdning, og med de korte ager sæsoner et år bød på, måtte man have rigelige lagre. Forrådet blev opbevaret i særlige forådsrum; også kaldet fadebure.

Almindelige gårde havde normalt få køer. Skriftlige kilder fra 1200 – og 1300 årene beskriver typisk et antal på to til tre køer som værende standard for en almindelig gård foruden nogle okser som trækdyr. Dette antal blev dog med tiden øget, hvorfor det i tiden efter 1550 var almindeligt med fire til seks køer pr. gård. På præstegårde eller store ladegårde var der dog flere det, men formentlig højst ca. 30 stykker.

Kilderne fortæller mindre om svin i husholdningen, og når de endelig nævnes, er det som regel for deres problematiske adfærd. Svin blev ikke kun holdt på landet, også i byerne blev der holdt svin, hvor de trods forbud fik lov til at gå løse for at rode efter føde i jorden. Derfor var det nødvendigt, at opsætte færiste ved indgangen til kirkegården, så svinene ikke forstyrrede gravfreden.

Det almindeligste husdyr i middelalderen var fåret, da dette kunne klare sig de fleste steder og samtidig krævede minimal pasning.

Som supplement til de store dyr, hvis kød oftest blev spist saltet, holdt man fjerkræ. Dette være sig enten høns eller gæs. Høns havde den fordel, at de kunne leve af husholdningsaffald og korn, og desuden kunne de slagtes hele året og dermed give en kærkommen afveksling til det saltede kød. Derudover må man ikke glemme, at høns også har det med at lægge æg.

Jagt for at skaffe kød, var en hobby kun beregnet for konge og adel, og dermed forblev det nedlagte byttedyr en luksusspise forbeholdt overklassen. Dog var det en udbredt skik, at kongen eller herremanden skænkede en hjort, eller et andet krondyr, når der skulle afholdes større festligheder.[10]

Agerbruget var koncentreret om dyrkning af byg og rug. Byg blev især brugt til brygning af øl, men var også velegnet til grød eller som supplement til dejen. Rug har været selvstændig afgrøde i Danmark fra år 300 – 400 efter Kristi fødsel og frem til slutningen af 1800 årene, men de store, hævede brød lavet af rug blev sandsynligvis først en del af den daglige kost i middelalderen. Af andre kornsorter anvendt i middelalderen, kan nævnes havre og hvede, men disse var også blevet benyttet inden middelalderen.[11]

Selvom størstedelen af befolkningen selv producerede de fleste af deres madvarer, foregik der alligevel en storstilet handel med fødevarer. På torvet handledes der med kød, frugt og grøntsager, og ikke mindst fisk, der var en vigtig fødevare. Fisken udgjorde en nødvendig del af kosten i det katolske samfund, eftersom kirken dikterede faste i 180 dage af året. I Danmark blev fasten praktiseret gennem udeladelse af kød fra kosten og i stedet måtte man spise fisk. Fisk blev i middelalderen generelt defineret som alt levende fra havet, derfor spiste man også dengang en del fisk som ikke i dag betragtes som spisefisk. Blandt andet blev lampretten anset for at være en delikatesse. Større pattedyr som sæler og marsvin, der også dengang levede i danske farvande, blev også opfattet som fisk, der kunne spises i fasteperioden. Skaldyr, som muslinger og østers, blev anset som mindre fine og selvom de er fundet i husholdningsaffald, er de ikke nævnt i skriftlige overleveringer. Rejer og krebs blev derimod anset som en delikatesse.

Da der i løbet af året var mange måneder, hvor det ikke var muligt at købe en del varer og forsyningen af fødevarer desuden tit var ustabil, var konservering af fødevarer ganske nødvendig. Den altovervejende metode var saltning, som anvendtes til både kød og fisk. Tørring anvendtes også i stor udstrækning, hvor man foruden fisk og kød også tørrede frugt, grøntsager, brød og krydderurter. En tredje metode var syrning, der især foregik med skyr, der minder om ymer, eller i krydermarinade. Dette blev gerne brugt til kød. Den sidste metode jeg her vil nævne er røgning, som man ved har eksisteret, for eksempel til pølser og skinker, men denne metode er dog ikke nævnt i de skriftlige kilder, formentlig fordi røgning foregik hjemme og fordi røgede madvarer ikke fungerede som handelsvare.[13]

I det moderne køkken er der endnu visse levn fra middelalderen. Eksempelvis brunkager og pebernødder, der kunne være typen på finere mad fra middelalderen, og ikke nødvendigvis en julespecialitet. At disse godter stadig hører til juletraditionen, kunne eventuelt forklares med, hvor trægt madskikke ændres indenfor højtider.

I middelalderens lægevidenskab blev der lagt stor vægt på diætikken, og især blev den fede, krydrede mad anset for at være vigtig for helbredet. Dette illustreres ved mere end ét tilfælde, blandt andet i lægen Henrik Harpestrengs urtebøger og ligeledes i en diætanvisning læge Hans Frandsen sendte til Mogens Gyldenstjerne i 1562[14]. I diætanvisningen advares Gyldenstjerne mod lyst og magert kød fra unge dyr, samt alle typer indvolde, mens det kraftige og det fede er

tilladt. Han skal undgå unge duer, kyllinger og fisk uden skæl. Derimod blev han anbefalet af spise oksetunger, grisetæer, fede gæs, skinke og havesalat med karse. Dertil kunne han drikke øl og vin, dog med måde. Mogens Gyldenstjerne var imidlertid adelig og havde i kraft heraf formentlig adgang til et bredere udvalg af fødevarer end den jævne dansker, hvorfor hans kost også må formodes at have været mere varieret.

Sygdomme i middelalderen

I det følgende vil jeg beskrive et par af de sygdomme, danskerne måtte kæmpe med i middelalderen, nemlig syfilis og spedalskhed.

Syfilis

Det blev i koncilet i 1215 fastslået at "legemlig sygdom af og til kommer af synd". Med udtrykket "af og til" var det dermed også sagt, at ikke al sygdom blev betraget som en straf fra Gud.[15] Dog skal det slås fast, at de fleste mennesker i dansk middelalder nok levede med den overbevisning, at tingene skete ud fra Guds vilje og skete af en forudbestemt årsag.

Hvis man var katolik og levede i middelalderens gudfrygtige samfund, ville det måske ikke være svært at forstå, at en sygdom som syfilis skyldtes Guds straf, idet den mest kendte form for syfilis overføres alene ved samleje eller anden slimhinde kontakt. Denne form for syfilis medfører nogle meget karakteristiske knudeformede forandringer af skelettet; forandringer der senere falder af. Disse forandringer findes først og fremmest på ydersiden af hjernekassen, især på pandebenet. På nogle kranier er pandebenet ofte helt destrueret.[16]

Skelettets andre knogler kan ligeledes blive angrebet af karakteristiske forandringer af samme art. Her kan nedbrydningen af knoglevævet i nogle tilfælde være mere kategorisk end nydannelse og knoglen kan gå midt over. I andre tilfælde er det omvendt, hvilket kan betyde at der dannes en voldsom fortykkelse af knoglen. Dette kan eksempelvis være skinnebenet, der dermed har fået en buet form.

Syfilis' oprindelse vides ikke med bestemthed, men sygdommen hærgede i Europa i ca. 1493-1520, og indtil for et halvt hundrede år siden var syfilis endnu en kendt kønssygdom i Danmark. I slutningen af middelalderen blev syfilis ikke anset som en kønssygdom, men blev som andre sygdomme set som Guds straf. Set med den jævne mands øjne, var der ingen synd i at have syfilis. Præsterne gav den almene gudløshed skylden og forbød derfor al usømmelig tale og kortspil. Datidens

Billedet er fra udstillingen "Middelalderens Menneske" på Aalborg Historiske Museum og viser et forholdsvist stort hul i pandebenet. Ligeledes er næsebenet destrueret. *Foto: Kirsten Boelskifte*

læger kunne ikke behandle patienterne og overlod dem derfor til barberne, der forsøgte at behandle med kviksølv. Kviksølvet medførte imidlertid frygtelige lidelser, og mange døde således af kviksølvforgiftning.

Fra 1520 og frem til 1530 blev man klar over, at syfilis kunne overføres seksuelt, hvilket gav et helt nyt syn på sygdommen og de mennesker, der havde den. I de lavere klasser blev den smittede nu set som en forbryder og synder, der skulle straffes med kviksølvskuren, bodsøvelser, faste, udrensninger og en yderligere afmålt straf.[17]

Spedalskhed

I den danske middelalder var spedalskheden en udbredt sygdom og man var foruden nutidens behandlingsmetoder. Selve sygdommen kan følges tilbage til 600 tallet, hvor der oprettes et spedalskhedshospital i Paris. Det var dog først omkring 1250 at de første spedalskhedshospitaler blev bygget i Danmark, men der er fundet spor af spedalskhed tilbage til tidlig middelalder.[18]

Omsorgen for de syge og lidende var enhver kristens pligt, således som budet om næstekærlighed foreskrev. Kirken forvaltede de troendes almisser og gaver, så de blev til fordel for fattige og syge og dermed kom de bidrag, som synderne måtte af med som bod, til at gøre godt. Disse almisser og gaver gik bl.a. til St. Jørgensgårdene, hvor de

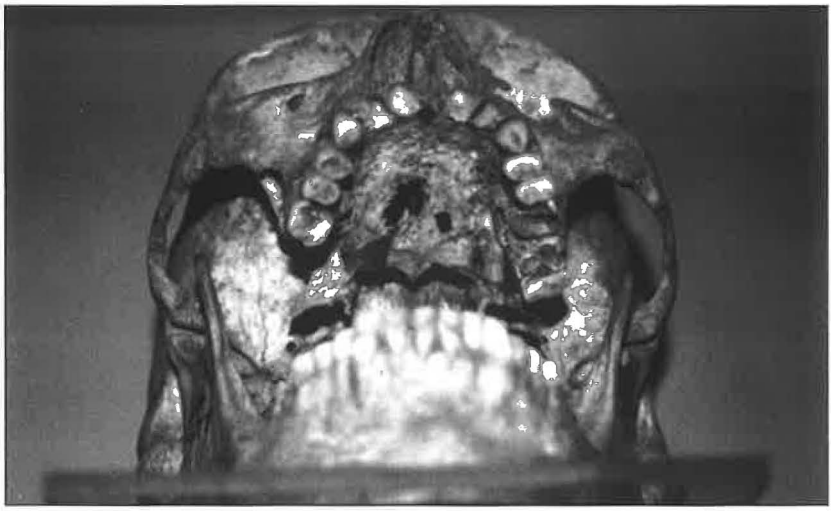

Billedet fra udstillingen om "Middelalderens menneske" viser hvordan spedalskheden har angrebet ganen og overkæben.

Foto: Kirsten Boelskifte

spedalske boede, uden for byernes porte. St. Jørgensgårdene havde i Skandinavien fået deres navn efter helgenen St. Jørgen, der kæmpede mod dragen; en god sammenligning med de troendes kamp mod spedalskheden.

I middelalderens slutning fandtes der i Danmark 31 St. Jørgensgårde, og det var i disse de spedalske enten frivilligt eller ved tvang blev anbragt, og måtte tilbringe resten af deres liv. De syge blev ved indtrædelsen i St. Jørgensgårdene så at sige levende begravet, og nogle steder afholdt man en særlig messe i kirken i den anledning, der mindede om dødsmessen. Man kan undre sig over årsagen til denne isolationspolitik i et samfund hvor vor tids kendskab til smitte var ukendt, og det er langt fra bevist, at det var isolationen af de smittede, der førte til færre smittede. Årsagen til isolationen skal nok snarere søges i opfattelsen af, at de syge modtog Guds straf og at der ikke var noget at gøre.

Som plejere i St. Jørgensgårdene virkede raske mennesker, der udsatte sig for smitten, samtidig med at de for livstid måtte forblive på institutionen. Dette ud fra en betragtning om bodsudøvelse, der senere skulle hjælpe dem i skærsilden.[19]

Spedalskhed smittede primært gennem luftvejene. Især er mange bakterier ophobet i svælg og næse, fordi de foretrækker fugtige omgi-

velser og en lavere temperatur end menneskets gennemsnitstemperatur. Spedalskhed var imidlertid ikke en sygdom man døde af. Det var snarer følgerne af sygdommen der gjorde udslaget. Spedalskhed medførte skelletale forandringer i form af nedbrydning af knoglevæv i overkæben, i hænderne og fødderne. Derudover ville det medføre en fortykkelse af underbenets knogler.[20]

Man mener at spedalskheden forsvandt fra Danmark ved middelalderens slutning og findes i dag kun i ulandene, hvor dens antal af smittede, er blevet reduceret kraftigt gennem de sidste årtier. Der findes i dag under 1 million spedalske.

Kirsten Boelskifte
Historiestuderende på Aalborg Universitet,
samt Kustode og Guide på Aalborg Historiske Museum.

Noter

1 Ingesman, Per m.fl., "Middelalderens Danmark", Gads Forlag, København, 2001, s. 8.
2 Ingesman, Per m.fl., s. 8-9.
3 Saxtorph, Niels M., "Danmarks kalkmalerier", Politikens Forlag, Århus, 1986, s. 192.
4 Paludan, Helge, "Familia og Familie", Aarhus Universitetsforlag, Århus, 1995, s. 158.
5 Bennike, Pia og Brade, Anna-Elisabeth, "Middelalderens sygdomme og behandlingsformer i Danmark", FADL´s Forlag, København, 1999, s. 16-18.
6 Billedet er lånt af Bennike, Pia og Brade, Anna-Elisabeth, s. 17.
7 Bennike, Pia og Brade, Anna-Elisabeth, s. 12-15.
8 Roesdahl, Else, "Dagligliv i Danmarks middelalder", Gyldendal, København, 1999, s. 52-53.
9 Roesdahl, Else, s. 147.
10 Roesdahl, Else, s. 124-128.
11 Roesdahl, Else, s. 127-29.
12 Billedet er lånt fra Liebgott, Niels-Knud, "Danmark i Middelalderen", Sesam, Viborg, 1998, s. 74.
13 Ingesman, Per m.fl., s. 155-161.
14 Roesdahl, Else, s. 144.
15 Roesdahl, Else, s. 328.
16 Plancher fra udstillingen "Middelalderens menneske".
17 Bennike, Pia og Brade, Anna-Elisabeth, s. 65-70.
18 Bennike, Pia og Brade, Anna-Elisabeth, s. 58.

19 Liebgott, Niels-Knud, s. 160-163 og Roesdahl, Else, s. 328-331.
20 Bennike, Pia og Brade, Anna-Elisabeth, s. 58-62.

Litteratur og andet materiale

Bennike, Pia og Brade, Anna-Elisabeth. "Middelalderens sygdomme og behandlingsformer i Danmark", FADL´s Forlag, København, 1999.
Fenger, Ole. "Danmarks historie. Kirker rejses alle vegne", bd. 4, Nordisk Forlag, København, 1989.
Ingesman, Per, m.fl. "Middelalderens Danmark", Gads Forlag, København, 1999.
Paludan, Helge. "Familia og Familie", Aarhus Universitetsforlag, Århus, 1995.
Plancher fra udstillingen "Middelalderens menneske", en vandreudstilling fra Ribe.
Roesdahl, Else, m.fl. "Dagligliv i Danmarks middelalder", Gyldendal, København, 1999.
Saxtorph, Niels M., "Danmarks kalkmalerier", Politikens Forlag, Århus, 1986.
Skyum-Nielsen, Niels. „Kvinde og Slave", Munksgaard, København, 1971.

En uheldig Rådmand

Af Hans Gjedsted

Begrebet "Et uægte barn" er ikke en særlig god betegnelse, hverken for barnet selv, moderen, eller den nærmeste familie. I nutidens Danmark er der heldigvis sket en bedring i dette forhold – for de stakkels børn er jo bestemt helt uskyldige og mindst lige så ægte som alle de andre, og i øvrigt fremstillet på nøjagtig samme måde. For et par hundrede år siden var det endnu værre, når der blev født "et uægte barn". I adskillige sogne kan det påvises, at op til 9% af de udførte dåbshandlinger var af denne uheldige slags, og jo længere man kommer mod det nordlige Jylland, jo værre blev det.[1]

Det helt store spørgsmål var så, hvem der var far til barnet? Var det altid den person, som pigen udlagde? Eller var hun truet til at angive en anden, der så modtog en eller anden form for betaling? Jordmødrene var pålagt at udspørge de stakkels fødende kvinder – under veerne. Hvorfor så stor interesse for, hvem der var faderen? Jo, det var som så meget andet et spørgsmål om penge. En lejemålsbøde tilfaldt byens kasse eller godsejeren af stedet, hvor pigen var ansat. Op igennem 1600-årene var bøden uændret 12 rdl. for manden og 6 rdl. for kvinden.

Som regel var det tjenestepiger, som var de uheldige; at andre også kunne komme i samme situation, fremgår af følgende, som dels er hentet i Hornum Herreds Tingbøger, og for hovedpartens vedkommende i Aalborg Bys Tingbog 1675.

Rådmand Knud Jacobsen Sommer

Knud Sommer blev rådmand i Aalborg i henhold til Kgl. Bevilling af 09.05.1668 og en ny bestalling dateret 28.09.1670. Ifølge Klitgaard var Knud Sommer født i Nørholm og en anden kilde (Tauber & Nielsen) fortæller, at han var søn af præst Jacob Sommer og Elisabeth Poulsdatter Rood i Karleby. Knud Sommer blev i 1662 gift med enken Karen Mogensdatter Vingaard. Hun var ejer af en driftig købmandsgård i Nibe, hvor Knud Sommer derfor opholdt sig det meste af tiden. Da han også var prokurator og rådmand i Aalborg, boede han noget af tiden bl.a. hos en Anne Kjeldsdatter i Aalborg. Efter 1675 var ægteparret et par år i København, hvor han antagelig døde 1677. Enken

flyttede derefter tilbage til Nibe og blev gift for 3. gang i 1682, med præsten Peder Hansen Kall.

Med bopæl i Nibe var det nærliggende, at eventuelle anklager imod Knud Sommer blev fremført på Nibe Birketing. Den 17.05.1675 lod byfoged i Aalborg Peter Panck ham derfor stævne vedr. flere forskellige ting, og som birkefoged Jens Pedersen anførte, " ... at hvo som haver nogen tiltale, som ved Retten bør at søges, saavidt som hans Dommerembede og Rådmandsbestilling i sig selv ikke angår, haver de ham efter Birkeretten, så længe han bor og bygger i Nibe Birk, der til Birketinget for hvad Laugmål de over ham vil have at søge og tiltale ...". Der opstod nemlig et problem med en stævning, som Knud Sommer bare tog til sig, og ikke ville tilbagelevere. Normalt skulle alle stævninger indføres i Tingbogen, og det ville han for enhver pris forhindre. Det meste var gamle skattesager fra 1668, som blev fremført den 17.05; men blandt anklagerne viste der sig en mere personlig anklage, der har følgende ordlyd:

"Et Tingsvidne anlangende Ane Nielsdatter i Raakilde, udstedt af Nibe Birketing den 1.maj 1675, des indhold, om Knud Sommer ikke havde været på Raakilde forgangen Aar, siden den 25.juni 1674. Og siden nu ved Juletid. Og nok et Tingsvidne af Hornum Herredsting den 3.May 1675. At Ane Nielsdatter udi Raakilde, derud inden hun er paavunden (vidnet) at have været i Ondt Rygte for Letferdighed. Et Tingsvidne af Nibe Ting, udstedt den 22.May 1675, belangendes Ane Nielsdatter udi Raakilde".[2]

Ovennævnte blev desuden oplæst på Aalborg Byting og ført i protokollen den 31.05.1675. Det skal på et moderne dansk forstås således: at omkring ved Sct. Hans i året 1674 var Ane Nielsdatter på Råkilde blevet gravid, og rådmand Knud Sommer havde haft en finger med i spillet. Desuden at Knud Sommer senere havde udspredt det rygte, at hun bare var "en løgnagtig og letfærdig Quinde". Hvem var så denne Anne Nielsdatter på Råkilde, som havde mod og den store frækhed at udlægge en gift rådmand som far til hendes barn?

Ellidshøj Præstegård

I årene 1649 – 1672 var Peder Mogensen Kuri præst i sognene Ellidshøj/Svenstrup. Han var søn af Mogens Thomsen Vingaard og Anne Pedersdatter med tilnavn: "Kuri". Peder Mogensen Kuri var først gift med Anne Andersdatter, der døde 1664, derefter med Ane Nielsdatter Stenberg. Hendes far var præsten Niels Eskesen i Sønderholm. Ved deres bryllup, Sct. Hans 1666, nedbrændte Sønderholm præstegård, og

derved gik mange værdier tabt. Peder Mogensen Kuri døde 1672, og hans skifte var 28. september 1672 – men blev omstødt ved en landstingsdom 28. januar 1674. Da præsten døde lå enken Ane Nielsdatter i barselseng. Hans efterfølger var præsten Oluf Andersen Hofmand, som var gift med Sophie Nielsdatter, der var søster til Ane Nielsdatter Stenberg. Oluf Hofmand var kun præst i ca. 6 år, han blev afsat i 1679, årsagen var "Uskikkelighed", antagelig druk, og han døde før 1683.[3]

Da Ane Nielsdatter blev enke, fik hun kun med besvær sin pension og havde også store vanskeligheder med at inddrive sin mands tilgodehavender i menigheden. Den nye præstefrue, hendes egen søster, ville kun nødig give hende det, hun ifølge skiftet havde krav på. Det kneb især med at få udleveret hendes egen seng. Deres broder, Niels Nielsen Stenberg, kapellan i Hornum, var hende en stor støtte og førte alle hendes retssager i forbindelse med mandens død.[4] Ane Nielsdatter, der som præsteenke havde krav på pension og ophold i præstegården, fik i stedet husly på gården "Råkilde" i Ellidshøj sogn, hvor ejeren (endnu) var den adelige Ove Rosenkrands. Her sad hun antagelig til leje, eller var ansat i huset. I 2 senere retssager opgives hendes bopæl som "Nyholm". Omkring 1679/80 flyttede hun til København.[5]

Tingbøgerne fortæller

Som tidligere antydet blev enken Ane Nielsdatter gravid i sommeren 1674. Hun fødte en pige den 13.04.1675, som omgående blev hjemmedøbt, og dåben bekræftet i Ellidshøj kirke søndag den 18.04.1675. Pigen blev døbt Threna Sommer Knudsdatter. Uden hjælp havde en kvinde ikke de helt store muligheder for at føre en retssag i 1600 årene, men Ove Rosenkrands på Råkilde, som i øvrigt var Anes Lauværge, tog sig så af sagen. Han fremsendte de nødvendige anklager og stævninger og fik sagen taget op på såvel Hornum Herredsting som Aalborg Byting den 14.06.1675. Hans indlæg var som følger:

"Niels Christensen på Velb. Ove Rosenkrandss Vegne, og udi hans egen nærværelse, beviste med Stævningemændene: Mogens Niels i Ellidshøj og Jens Andersen i Nyholm, de hjemblede med opbragte fingre og Ed bestod: at der i dag 14 dage forleden med en skriftelig Stævning nu udi rette lagt, stævnet og varsel gav Knud Jacobsen Sommer, Rådmand i Aalborg, boendes i Nibe, og det til hans hus og bopæl, og det udi Pigen ved navn Sofie hendes påhør hid i dag – for Ane Nielsdatter i Raakilde hendes: Sigtelse, Vidne og Bekendelse at påhøre, og tage Vidne efter at forhuervet og tage beskreven. Item samme tid Stæv-

net bemeldte Ane Nielsdatter, Sal. Peder Mogensen Curi i Ellidshøj hans Efterleverske, med hendes lauværge hid til i dag for hendes Sandhed at Vidne og bekiende, at udlægge hvo der er Fader til det barn, som hun haver fået ag haft til Ellidshøj Kirke Søndagen d.18. Aprilis sids forleden, og som Knud Sommer Jacobsen, Rådmand i Aalborg er det, som hun således bekiender i Kirken for Præsten og Menigheden i Kirken næst afvigte den 16.May der hun stod Skrifte. Ilige måde Stævned de forbemeldte Knud Sommer til hans Logemente her i Aalborg, ved Anne Kjeldsdatter i dag 8 dage forleden, udi hendes påhør for samme sag og Vidnesbyrd samt Tingsvidne forhvervelse, alt med samme skriftelige Stævning, og efter dens videre Indhold. Og var forne Stævnede Ane Nielsdatter Sal. Hr. Peder Curis for Retten tilstede Personlig, og blev af forbemeldte Ane Nielsdatter udi rette lagt, forne Ane Nielsdatters Skriftelige underskrevne Bekjendelse og Sigtelse, som hende for Retten lydeligen blev forelæst og formeldte i sig selv Ord for Ord, som følger: Eftersom Ærlige og Velb. Ove Rosenkrands, min gunstige Hosbond og Øvrighed der på Stedet, til i dag den 14.Juni, haver ladet mig undertrykte, fattige og bedrøvede Quinde: Ane Nielsdatter stævne her til Tinget, for min Sandhed at vidne og bekjende, huo der er fader til det barn, jeg haver fået, og som den 13.April sidst forleden der på Raakildegaard blev inddøbt, og derefter den 18.April udi Ellidshøj Kirke samme barnedåb ved Vidner og Fader blev confirmeret, da på det, mine ord ikke anderledes skal foruindes og Udlægges, end som Sandhed og Ret, så vil jeg det under min hånd fra mig give beskrevet, nemligen at ommeldte barn som hedder: Threna Sommer Knudsdatter, som Knud Sommer Jacobsen i Nibe, Rådmand i Aalborg er fader til samme barn – og ingen Anden. Og ved jeg mig og uskyldig i samme sag for alle andre mænd og karle ...? Og er samme gerning sket og bedrevet på Raakildegaard nogen tid efter Sct. Hansdag forgangen Aar 1674. Og eftersom han da lå på Gaarden om natten, kom han ind til mig i en anden stue, som jeg lå i min Seng, og da med sine Falske og bedragelige Ord, som han havde til mig, hvor over jeg desværre af ham er lokket og bedraget, og hverken før eller siden udi så Måder haver haft med hver andre at bestille, uanseet han vilde nogle gange i højeste måder med Ondsigted og tiltald mig derom for samme gerning blev gjort, som er at beklage, at således er sket. Hvilket jeg og for den indstævnede Ret: Aalborg Byting ved min højeste og dyrebareste Helgens Ed, som mig louligen efter Recessen, derom kan blive forelagt, bekjendes og stadfæster jeg og dette til Vitterlighed med min egen hånd underskrevet:

Raakildegaard den 14.Juni 1675: Ane Nielsdatters Egen hånd.

(en tilføjelse) Fremdeles og ydermere at bekræfte, nemligen at der som jeg nu ikke den bare Sandhed siger og bekjender, da straf mig Gud uden all Nåde, både til Liv og Sjæl, af all Guds ords forbandelelser og ulykke samt Lovens Ed, som mig er forelagt at gøre, komme over mig, og at jeg med "Amania och Sappra" (?) hastig i Guds vrede Retfærdeligen omkomme, dersom jeg lever og ikke Sandhed sagt haver, og aldrig mere opstå til Livsens Opstandelses Håb. Men jeg ved mig aldeles fri og uskyldig for alle andre mennesker i alle måder, udi denne begangne Synd og Gjerning. Uden alleneste med forne Knud Sommer, Rådmand i Aalborg, som er fader til samme barn og livsfrugt, som jeg ved hannem haver fået. Så gud obenbare samme hans falske og ...? loulige forb... Stokke, og for mig bedrøvede og lendige Quinde, han samme Skam og Vandære her påført haver, Hør og Gud det Amen.

Ane Nielsdatter".[6]

Derefter måtte Ane Nielsdatter aflægge ed for at bekræfte sin erklæring og anklage. Knud Sommer blev afhørt, dels om den måde han havde behandlet sigtelsen på Nibe Birketing, men også om han havde været til stede på Råkilde i dagene efter Sct. Hans 1674 – hvilket han dog ikke benægtede. I endnu et indlæg fra Ove Rosenkrands fremhæver han, at Knud Sommer den 3.maj på Hornum Herredsting var temmelig uforskammet over for Dommer og Retten i alle sine udtalelser. Han kom med beskyldninger om, at Ane Nielsdatter var en "løgner" og "letfærdig hore", som burde "kagestryges", desuden forlangte han, at hun omgående blev dømt. Også her havde han taget stævningen, før den kunne føres i Tingbogen. Ove Rosenkrands ønskede derfor Knud Sommer dømt for alle sine beskyldninger og handlinger. Desuden påtalte han, at som en gift mand havde han jo også krænket sin egen hustru. Desuden mente han ikke, at Knud Sommer var værdig til at fortsætte som en mand, der havde fået en bestalling som rådmand af landets konge. Knud Sommer fremsendte også adskillige anklager til såvel Aalborg Byting som Nibe Birketing. Anklagerne er meget specificerede, men det hjalp ham ikke meget. Som i mange af den slags sager kneb det med bevisførelsen. Følgende skrivelse fra Ane Nielsdatter til Aalborg Byting viser, at Knud Sommer har forsøgt at true og presse hende til at lade sagen falde, hvilket ikke lykkedes, og vel nærmest fik den modsatte virkning.

"Forne Anne Nielsdatters i Raakilde hendes skriftelige skyld lyder saaledes. Eftersom Knud Jacobsen Sommer i Nibe, Raadman i Aalborg, i dag for 14 dage siden i Raakilde med 2 personer haver ladet mig underskrevne: Anne Nielsdatter, stevne til Aalborg Byting. Men efter min begæring måtte mig ikke få Copi af hans Stevning, hvorfor Jeg gerne af Kgl. Maystæts Byfoged, Rettens Betjener, begærendes, at når ommeldte Stevning i Tingbogen måtte indføres, af mig derefter Tingsvidne til min sags efterretning meddeles. Og ellers herhos er min største Klagemål over bemeldte Knud Sommer, at endog han selv haver Skjendet min Ære, og Timelige Velferd forspildt. Så agter og derhos med: Hånd, Ord, Tvang og Trusler, at ville afskrive mig, så Jeg ikke min Sandhed måtte sige og være bekiendt. Og nu endog Jeg således desværre haver forseet Mig, så forlader Jeg mig alligevel tryggelig til Ærlig og Velbemeldte Ove Rosenkrands, som min gode Hosbond og Øvrighed der på Stedet, at han ikke uden al hjælp og forsvar, ganske forlader mig. Men såvidt Retten og muligt er, forhjælper til rette. Så Jeg fattige bedrøvede Quinde, ikke aldeles af forne Min Modpart: Knud Sommer utilbørligen skal tribuleres, og efter hans Villie, tillige medhandles. Thi forne Knud Sommer er rette Barnefader til det barn Jeg havde til Dåben udi Ellidshøj Kirke Søndagen den 18.April sidst forleden – og ingen anden. Og ydermere slig ville være Gestændig, hvor og når fornøden gøres, så sandt hjælpe mig Gud og Hans Hellige Ord. Dette mit svar og skriftelige indlæg begiærer jeg på Aalborg Byting, at måtte læses, og påskrives af i Tingbogen indføres, og mig derefter igien tilstilles.

Datum Raakilde d.3.May 1675 Anne Nielsdatter." [7]

På anmodning af amtsskriver Mogens Willumsen, Aalborg, blev præsten (og Anes svoger) i Ellidshøj, Oluf Hofmand Andersen, pålagt at fremsende en bekræftelse på, hvad der var passeret i kirkelig henseende. Præstens attest havde følgende ordlyd:

"Eftersom den agtbare og velfornemme mand: Mogens Willumsen i Aalborg, ved sin fuldmægtig Søren Willumsen, på Hans Mayestæts Vegne, i dag af mig sandfærdig kundskab haver begæret, hvad Person Anne Nielsdatter i Raakilde både for mig vidnede, samt for de få overværende udi Raakilde, da forne Anne Nielsdatters barn inddøbt, såvel som nu i dag, da den dåb blev confirmeret i Kirken, for rette barnefader haver udlagt, da beskyldtes Knud Jacobsen Sommer i Nibe, Rådmand i Aalborg. Bekiender Jeg: Oluf Hofmand. Ellidshøj den 18.April 1675."

På samme indlæg stod skrevet således:

"1675 den 3.May er denne Skrift fremlagt på Aalborg Byting af velbårne Ove Rosenkrandss tjener: Niels Eskesen, tjenedes på Raakilde, hvor han var Tingsvidne begærendes. Så eftersom Knud Sommer Rådmand, som dette angår, ikke selv eller nogen på hans vegne var nærværende, og havde noget imod forne Anne Nielsdatters at bestille, ej heller han for denne ... citeres udi Retten og deres Årsag, Kgl. Maystæts Byfoged udi Aalborg ikke her efter Tingsvidne kunde udstede. Mens Byfogden den med fuldmægtigen ville og con ...?, til sig, til videre anammede bekiendes". (underskrifter)

Denne indføring i Tingbogen er efterfulgt af en skrivelse fra præsten i Ellidshøj med følgende ordlyd:

"Efter begæring som tjenstvillig vores Provst: Hr. Jens Jacobsen Ruus, at Ane Nielsdatter udi Raakilde, som i dag den 16. May 1675 tog åbenbar skrifte for sin forseelse imod det 6 Bud offentlig udi Ellidshøj Kirke og for Menigheden udlagde: Knud Jacobsen Sommer i Nibe for sit Barns rette Fader, som hun nu sidst fødte til Verden d. 13.April 1675, Vidner jeg: Oluf H. Ellidshøj den 16.May 75".[8]

Når hverken Knud Sommer eller andre på hans vegne var mødt op i retten den 3.maj, må det anses, at han allerede på daværende tidspunkt havde opgivet at gennemføre og få ret i alle sine modanklager. Af disse var flere af mere økonomisk art og havde tilknytning til skiftet efter Ane Nielsdatters mand Peder Kuri. Den 21.06 blev sagen genoptaget på Aalborg Byting, på anmodning fra Generalfiscal Christen Pedersen, dateret København den 29.maj – på Kongens vegne. Det meste er gentagelser fra de forrige retssager såvel på Aalborg Byting som på Nibe Birketing, som igen blev oplæst i Byretten. Her bekræftes igen, hvorledes Knud Sommer snappede stævningerne ud af hånden på birkefogden i Nibe o.s.v. Byfogden Peter Panch mente, at Knud Sommers boeslod burde være hjemfalden til hans Kgl. Mayestæt.

Knud Sommer fremlagde igen sine beskyldninger med den tilføjelse, at siden han blev rådmand, havde byfogden Peter Panch altid været misundelig på ham, og at Peter Panch – i Hans Kongelige Mayestæts navn – benyttede enhver lejlighed til at forfølge ham. Desværre var d. 21.06.1675 sidste dag, der blev ført tingbog, og den næste tingbog er for året 1679. Derfor kan der ikke her gives nogen endelig

afslutning eller dom over Knud Sommer. Men vi kan vel konkludere, at i betragtning af, at Knud Sommer antagelig var præstesøn, var der visse mangler i hans opdragelse med hensyn til det 6. bud.

Hans Gjeldsted
Ingeniør, nu pensioneret

Noter

1. Sædelighed blandt Landbefolkningen i det 1800 århundrede, (G. Hansen)
2. Aalborg Byting, 1675 31/5 – fol. 215a
3. Himmerlandske slægter i det 16. og 17. århundrede, (Klitgaard).
4. Hornum Herreds Tingbog 1676 4/12 og 1676 27/11 og 1676 4/2 og 1677 12/2
5. Som note 3
6. Aalborg Byting 1675 14/6 – fol. 220a
7. Som note 6
8. Aalborg Byting 1675 21/6 – fol. 236 – 40.

Den miskendte opfinder

Mekanikus C. C. Mortensen (1839-1922).

C. C. Mortensen

Den 2. marts 1922 døde den knap 83-årige maskinfabrikant Christian Caspar Mortensen i sit hjem i Østergade 10 i Nørresundby, hvor han gennem de seneste år havde levet stille og ubemærket af offentligheden. Før den tid havde han imidlertid i en menneskealder på adskillige fronter været en engageret og offentlig kendt personlighed, både lokalt i Aalborg og Nørresundby og nationalt, ja langt udenfor landets grænser. Ved hans død var hans indsats da heller ikke ganske glemt, som det bl.a. fremgik af nekrologerne i Aalborg Stiftstidende og Nordjyllands Social-Demokrat med omtaler af såvel hans politiske engagement som hans foretagsomme virksomhed som opfinder og maskinfabrikant. Om sidstnævnte side af hans livsgerning forelå der i øvrigt allerede ved hans død korte beskrivelser i Opfindernes Liv og i Dansk biografisk Håndleksikon, begge skrevet af bibliotekaren ved Polyteknisk Læreanstalt, Helge Holst.

Siden hen har C. C. Mortensen fået en biografi på halvanden side i Dansk Biografisk Leksikons andenudgave (genoptrykt uændret i tredjeudgaven). Den er skrevet af vindkraftpioneren Poul Vinding, men er dog stort set kun en let udvidet version af håndleksikonnets artikel, og lige som denne helt uden omtale af den politiske virksomhed. Så den eneste samlende karakteristik af Mortensen til dato er faktisk en billedtekst fra 1998 af undertegnede i 6. bind af Aalborgs Historie om Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970. Mere kunne der ikke blive plads til i den sammenhæng, men med denne artikel er der nu mulighed for at tegne et mere nuanceret billede af en højt begavet mand, der både som opfinder og som politiker var tæt på at nå helt til tops. Og som, selv om han på begge områder tabte det sidste afgørende skridt, så afgjort fortjener at blive trukket frem af glemselen.

1.

Christian Caspar Mortensen var gårdmandsøn, født i Vrejlev i Vendsyssel d. 9. maj 1839. Han uddannede sig som mekaniker og giftede sig i 1865 med den 13 år ældre gårdmandsdatter, Johanne Marie Chris-

tensdatter fra Vrå. Frem til 1872 var parret bosat i Hjørring, hvor de i 1869 og 1871 fik sønnerne Caspar Christian og Johan Alexi.

I Hjørring etablerede C. C. Mortensen sig som selvstændig 'mekanikus', en stillingsbetegnelse han vedvarende gennem hele sit liv foretrak at benytte, selv om han til tider måtte acceptere andre benævnelser som mekaniker eller maskinfabrikant. Han har næppe haft mange medarbejdere og synes at have arbejdet med alle slags maskinudviklende og -tilpassende bestillingsopgaver fra kunder i by og på land. Den først registrerede eneretsbevilling han opnåede i Indenrigsministeriet i januar 1866 vedrørte således "forbedring af hakkelsesskjæremaskine". Og en retssag han førte mod bryggeriejer Lillienskjold i Hjørrring om betalingen af 220 rigsdaler for et i efteråret 1868 leveret valseværk til knusning af malt med tilhørende hestegang, peger i samme retning. Det bør for en god ordens skyld bemærkes, at Mortensen, der havde fået medhold ved Underretten, efterfølgende fik sit krav underkendt af både Landsoverretten og Højesteret, der tog bryggeriejerens påstand om, at det leverede arbejde var for dårligt, til følge. Mortensen førte selv sin sag ved appelinstanserne, hvor han ikke virkede særlig godt forberedt. Rimelig eller ej faldt den endelige dom dog først i december 1873 og har således næppe kunnet skade Mortensens virksomhed, som året før var flyttet til Aalborg.

I slutningen af 1860'erne var mekanikus Mortensen også begyndt at sysle med jordboring og havde bl.a. udviklet en vacuumrørbrønd, uden dog at opnå patent. I marts 1870 påtog han sig en boreopgave for proprietær Segelcke på Kjærgård ved Hjørring. Han forsøgte sig her med en amerikansk teknik til neddrivning af rør, men var kun i stand til at føre dem en halv snes meter ned, før de sandede til og måtte trækkes op. Dette gav ham ideen til sit epokeskabende princip, nemlig at presse vand ned i borerøret gennem et tyndere indre rør og derved skylle sandet væk og op, således at det blev muligt at gennemføre dybe boringer i én kontinuert proces.

Gennem Segelcke spredtes kendskabet til metoden hurtigt, og Mortensen fik mange henvendelser fra alle egne af landet. Bl.a. fra ingeniør le Maire, der i sommeren 1871 stod for forundersøgelserne til anlægget af den faste Limfjordsbro. Her borede og udtog Mortensen jordbundsprøver så hurtigt og effektivt, at han efter indgiven patentansøgning opnåede indenrigsministeriets bevilling på 10 års eneret på metoden d. 9. september 1871.

2.

Hermed syntes vejen til både rigdom og berømmelse åben. Mekanikus Mortensen indgik i et økonomisk samarbejde med tre foretagsomme aalborgensere, bankdirektør L. W. Sass, direktør Th. Schmidt og tømrermester H. A. Boss om "Aalborg Brøndboringskompagni" og flyttede selv til byen, hvor han bosatte sig i Jomfru Anesgade. Samarbejdet kom helt konkret til udtryk i den rekorddybe boring på 1272 fod (ca. 400 meter), som samme år blev gennemført på Kasted, hvor Sass og Schmidt søgte at finde salt til den kemiske fabrik, de var ved at grundlægge i den senere Aalborg Vestby. At man ikke fandt salt, og at "Aalborg Chemiske Fabrikker og Gjødningsfabrik" allerede i 1877 måtte likvidere, er underordnet i denne sammenhæng. Selve boringen var en ubetinget og uhørt billig succes, der gennemførtes af 5 mand i 60 dage for 4000 kr. Resultatet blev da også fremlagt til beundring på verdensudstillingen i Wien i 1873.

Brøndboringskompagniets hovedmålsætning var dog en profitabel udnyttelse af eneretten. Det investerede store summer, i alt ca. 40.000 kr., i at udtage patenter i Tyskland, Østrig, Rusland, Belgien, Frankrig, England, Sverige-Norge og USA og i at oplære boremestre med indsigt i skylleboringsteknikken. Samtidig arbejdede Mortensen videre på sin opfindelse. Han opnåede i april 1873 patent på "boremejsler til grundboring" og udviklede derved metoden til at kunne anvendes også i stengrund. Resultater fra Galizien, hvor hans apparatur klart havde udkonkurreret et belgisk frifaldsboreapparat, indbragte ham det anerkendelsesdiplom på verdensudstillingen i Wien, der siden prydede hans annoncer i Aalborg Vejviser. Også ved de svenske bjergværker fortrængte hans bor engelske og andre apparater.

Udover effektiviteten var en væsentlig forudsætning for metodens succes og hurtige udbredelse over hele Europa naturligvis dens prisbillighed. Den krævede langt færre mandskabstimer for det samme arbejde end andre boreteknikker, og den kunne operere med langt tyndere foringsrør, hvilket betød store besparelser på materialeforbruget. Det skortede da heller ikke på hurtig anerkendelse.

Allerede i januar 1872 modtog C.C. Mortensen således en præmie på 200 rigsdaler fra den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og året efter udnævntes han af Khediven af Ægypten som tak for sin fortjenstfulde indsats til ridder af den kejserlige Medjidieh-Orden. Med hensyn til det mere kontante udbytte så det også lovende ud. De udtagne patenter i Sverige og Østrig blev hurtigt solgt, og Kompagniet var langt fremme i seriøse forhandlinger med et tysk konsortium

om salget af de øvrige patenter for 200.000 prøjsiske Thaler, ca. 1/2 million kroner.

Da skete det, som C. C. Mortensens yngre bror, red. M. Mortensen, i 1902 i retfærdig harme betegnede som "et regeringsovergreb". Regeringen kan dog næppe klandres for miseren, som rettelig må tilskrives en inkompetent embedsmand kombineret med savnet af en egentlig patentlovgivning i Danmark - en sådan fik man først i 1894. Konsortiet blev bekendt med, at det danske indenrigsministerium havde forsynet en dansk konkurrent, der praktiserede skylleboringsmetoden, med en erklæring, der kunne forstås således, at alle frit kunne anvende Mortensens princip. Og hvis det var tilfældet, var der jo ikke nogen eneret at handle om; det tyske konsortium opløste sig selv og den halve million var tabt.

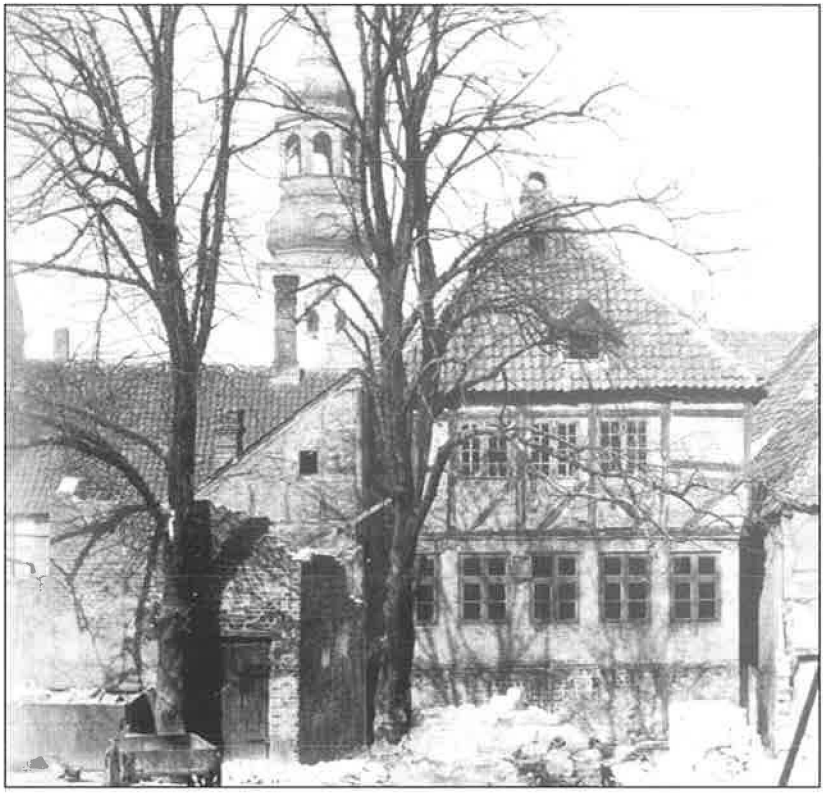

I 1877 etablerede C. C. Mortensen sig på ny i lokaler ved Gråbrødretorv. Billedet viser huse ved Østeraas østside mod vest fra Graabrødre Torv i 1909, Gråbrødregade 14 midtfor. *Foto: Aalborg Stadsarkiv*

Dertil kom, at den indenrigsministerielle erklæring også fuldstændig underminerede Aalborg Brøndboringskompagnis position på det danske marked, hvor det nu overalt mødte konkurrenter, der tilbød sig og metoden til discountpriser. En proces mod en af disse konkurrenter, brøndborer O. Reimers fra Randers, endte ved såvel Under- som Overretten med tvetydige kendelser, der både anerkendte C. C. Mortensens eneret, og samtidig frifandt Reimers for at udnytte den. En uklar og ifølge et af Industriforeningen indhentet responsum fra den ansete jernstøber, cand.polyt. P. J. Winstrup også forkert afgørelse, men Kompagniet havde hverken råd eller kræfter til at følge sagen op i Højesteret, så meget mere fordi eneretten ville udløbe kort efter at processen kunne være endelig tilendebragt. Derfor likviderede Aalborg Brøndboringskompagni, og Mortensen, der i 1872 havde opgivet sin forretning i Hjørring og var flyttet til Aalborg for at hellige sig udnyttelsen af eneretten, var den store taber. Det var nu slut med de spændende og udviklende udenlandsrejser og de velbegrundede forhåbninger om et kontant udbytte på flere hundredetusinde kroner for den opfindelse, der så hurtigt havde vundet udbredelse i det meste af Europa. Omkring 1877 måtte han på ny etablere sig fra grunden som praktiserende mekanikus med sin egen fodtrådte drejebænk på et lejet pakhusloft på Gråbrødretorv.

Omtrent samtidig mistede han i maj måned 1877 sin ægtefælle og stod herefter alene med ansvaret for de to drenge, så at C. C. Mortensen blev en bitter og skuffet mand, er forståeligt. Så meget mere imponerende var det, at han så hurtigt alligevel formåede at gøre sit mekaniske værksted til en ganske indbringende forretning. I 1881 flyttede han det til Kattesundet 21, hvor han også selv rykkede ind med børn og husbestyrerinde på 3. sal. Op gennem 1880'erne voksede hans skattepligtige indkomst støt fra 1400 til 7000 kr. om året (efter fradrag á 300 kr. pr. hjemmeboende barn) og han nåede dermed op blandt Aalborgs 150 højest beskattede indbyggere, selv om der fortsat var langt til den rigeste, tobaksfabrikant Obel med 57.000 kr. Han erhvervede selv ejendommen i Kattesundet, og virksomhedens vækst kan illustreres af, at den fra slutningen af 80'erne antog navnet "Mortensens Maskin-, Pumpe- og Mølletøjsfabrik". Som det vil fremgå af hans annoncer i Vejviseren, påtog han sig alle slags mekaniske arbejder, men hans speciale var dog gennem hele årtiet fortsat brøndboring og vandforsyning. Og at han trods modgangen havde bevaret sine kreative evner, fremgår af den eneretsbevilling, han i februar 1889 fik tildelt på "rørbrønde med sandfiltre".

3.

Samtidig med sin energiske faglige indsats fandt C. C. Mortensen også tid til at engagere sig i sin bys politiske forhold. Den 4. januar 1882 blev der afholdt valg af byrådets større halvdel, hvortil alle byens skattebetalende mænd over 25 havde stemmeret. Vælgerne kunne afgive op til 10 stemmer ved af påføre navnene på en stemmeseddel – eller ved at udstrege navne på en fortrykt stemmeseddel. De 10 byrådsmedlemmer valgtes for en 6 årig periode og virkede sammen med rådets mindre halvdel, 9 mænd der med 3 års forskydelse valgtes af den rigeste femtedel af byens valgberettigede. Hertil kom byrådets formand, den kongeligt udpegede borgmester. Valgsystemet gav det bedrestillede borgerskab en sikker dominans, og det var da også ideen. Kommunale valg burde ikke være politiske, det drejede sig jo blot om at få udpeget 19 af byens dannede, kloge og rige mænd til at varetage byens tarv. Hovedsagen var at sikre byrådet en så alsidig sammensætning, at alle berettigede interesser blandt byens næringsdrivende kunne forventes tilgodeset.

Endnu i 1882 var der ingen, der åbent anfægtede denne ideologi. C.C. Mortensen blev opstillet på et møde 2 dage før valget, indkaldt af "Den folkelige Vælgerforening" på en 10-mands liste med både store og knap så store skatteydere. Aalborg Stiftstidende var meget tilfreds med sammensætningen og anbefalede den til sine læsere. En del af navnene gik igen på andre lister, dog ikke Mortensens, men ikke desto mindre sikrede han sig med 400 stemmer det næstsidste mandat; topscoreren fik 741. I alt var der blevet afgivet 798 stemmer, så med 1819 valgberettigede var stemmeprocenten ikke imponerende. Blandt listens slagne var bl.a. højskoleforstander Th. Bjørnbak og det senere så velkendte byråds- og landstingsmedlem Jørgen Berthelsen. Navne der nok har forekommet mange borgerlige vælgere lidt for Venstre-orienterede. Den tilspidsende forfatningskamp skulle jo nødig rykke ind i byrådssalen. Stiftstidende vurderede, givetvis med rette, at det især var den mindrebemidlede del af vælgerkorpset, der var udeblevet, og spåede, at det ville ændre sig næste gang .

Ved konstitueringen af byrådet blev C. C. Mortensen medlem af byens stående udvalg for Brolægningsvæsenet, Vandvæsenet og for Pontonbroen, og disse tre poster bevarede han gennem hele den 6-årige valgperiode. Sammenhængende hermed var han også medlem af det tremandsudvalg, der i januar 1882 nedsattes med henblik på udarbejdelsen af en plan for afledning af byens vand, dvs. den yderst påkrævede kloakering af den vildtvoksende by. Det var opgaver, hvor

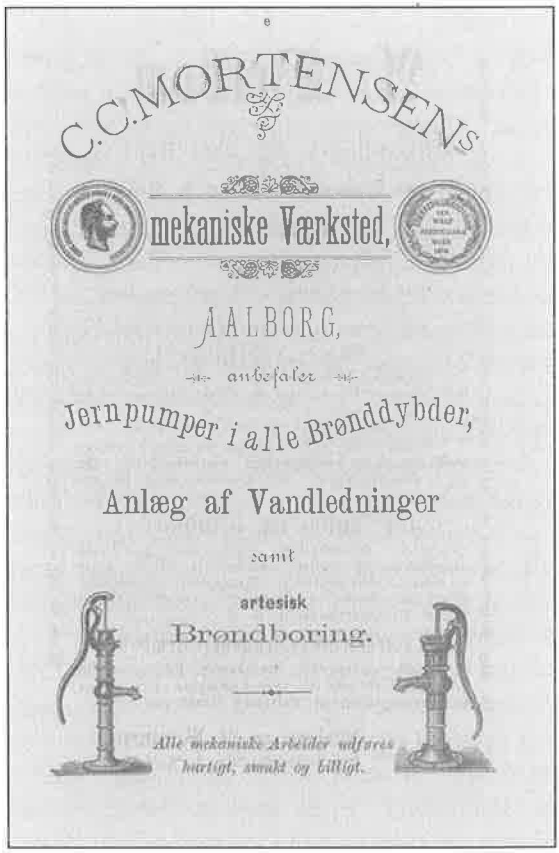

C. C. Mortensens annonce, trykt i Aalborg Vejviser 1882. Bemærk gengivelsen af hans medalje fra Verdensudstillingen i Wien 1873. Aalborg Stadsarkiv

bystyret i høj grad kunne have glæde af hans faglige kompetencer, samtidig med at Mortensen også selv har kunnet udvide sin faglige indsigt, f.eks. gennem kontakten med landets førende byplanlægningsekspert, den københavnske stadsingeniør G. C. C. Ambt, der blev inddraget i kloakeringsplanerne.

Hvorvidt mekanikus Mortensen i begyndelsen af sin byrådspolitiske karriere markerede sig med demokratisk-radikale politiske synspunkter vides ikke, ej heller om han allerede på dette tidspunkt havde fattet sympati for socialismen. Men det må have rystet borgmesteren og alle de konservative byrådskolleger, at han pludselig sprang ud som skabs-socialdemokrat, da den københavnske agitator, Ferdinand Hurup, onsdag d. 27. september 1884 i Dramatikkens store sal i Algade havde samlet 800 begejstrede tilhørere. For det var C. C. Mortensen, der som dirigent styrede diskussionen, og fem dage senere var det også ham, der dirigerede ved det stiftende møde i Aalborg-afdelingen af Socialdemokratisk Forbund.

Den dynamiske kraft bag disse møder var hans 15 år yngre bror, maskinmester M. Mortensen, der valgtes som formand og i de følgende tre år var primus motor i etableringen af den socialdemokratiske

bevægelse i Aalborg, før han blev lokalredaktør og siden byrådsmedlem og folketingsmand i Randers. Så det forekommer troligt, at det har været denne velskolede mand med de gode kontakter til Socialdemokratiet i København og Århus, der trak sin storebror ind i bevægelsen.

C. C. Mortensen påtog sig aldrig organisatoriske tillidsposter inden for de mange socialdemokratisk sindede foreninger, der etableredes i Aalborg i det følgende årti, men han kan findes i protokollerne som en altid beredvillig bidragsyder eller kautionist ved bl.a. indretningen af forsamlingslokalerne i Tiendeladen og Arbejderpartiets Have. Og han påtog sig gentagne gange mødeledelsen, når bevægelsen afholdt sine store faglige og politiske debatmøder, således i marts 1887 da den antisocialistiske faglige organisation "Arbejdernes Værn" forsøgte at etablere sig i Aalborg.

I disse år midt i 80'erne, da provisorielovgivningen for alvor havde polariseret kampen om folketingsparlamentarisme, var det naturligt også at arbejde for et lokalpolitisk samarbejde mellem "demokratiets tilhængere" vendt mod Højre. Ved byrådsvalget i januar 1888 gik Socialdemokatiet derfor sammen med "Den folkelige Vælgerforening" om en liste, der rummede 7 Venstremænd, socialdemokraterne C.C. Mortensen og arbejdsmændenes formand, A Christensen, samt det frisindede byrådsmedlem, bankdirektør Hartvigsen. Sidstnævnte, der også var opstillet på Højres kandidatliste, blev valgets suveræne topscorer med 1249 stemmer ud af 1298 mulige. De 9 øvrige mandater gik alle til Højremænd, der fik mellem 754 og 690 stemmer, mens Mortensen blandt oppositionens kandidater nåede højest med 639. Venstremændene fik mellem 569 og 506 og Christensen sluttede med 487. Det nys oprettede Nordjyllands Arbejderblad havde været yderst spagfærdig i sin agitation op til valget, men det var dog skuffet over den manglende solidaritet hos Venstres vælgere og for så vidt også blandt arbejderne. Oppositionen var for dårligt forberedt, og Højre-sammenrotningens vigtigste bedrift havde været "at befri byrådet for et af dets dygtigste medlemmer".

Først i 1894 lykkedes det på ny at få indvalgt oppositionelle kandidater; tre Venstremænd og en Socialdemokrat. Men da havde Mortensen sluttet sin kommunalpolitiske løbebane i Aalborg. Han havde forgæves forsøgt sig ved et suppleringsvalg om et ledigblevent mandat i 1889, og i 1891 prøvede han sågar lykken ved valget til byrådets mindre halvdel. Den slags valg, hvor stemmeafgivningen var forbeholdt den rigeste femtedel af skatteyderne, interesserede Socialdemokratiet sig ikke for, men Mortensen blev opstillet af Handelsforeningen af

1879 og Værtshusholderforeningen. Det blev dog kun til 75 stemmer ud af 396 mulige; det 9. mandat kostede 224, så nogen høj politisk stjerne blandt byens bedstbemidlede borgere havde han ikke.

Blandt Aalborg-kredsens demokratiske kræfter nød han derimod stor tillid. Ved folketingsvalgene i 1887 og 1890 havde Venstres kandidat, justitsråd Plesner med socialdemokratisk anbefaling sejret ret overlegent over Højres provst Bjerre. Men Plesner havde på tinge tilsluttet sig Bojsens moderate linje, så op til valget i april 1892 enedes Socialdemokratiet og den radikale del af Venstre (med red. Vilhelm Lassen og Aalborg Amtstidende i spidsen) om at opstille C. C. Mortensen som fælleskandidat. Hovedmodstanderen var Højres direktør Bramsen, der med 1249 stemmer lige akkurat besejrede Mortensen, der fik 1219. Nederlaget skyldtes, at Plesner havde opretholdt sin chanceløse kandidatur og hentet 430 stemmer. Men Mortensen manglede altså blot 30 stemmer i at blive Aalborg-kredsens første socialdemokratiske folketingsmand.

4.

Herefter skulle der gå 15 år, før Mortensen på ny engagerede sig i offentlig politik, men til gengæld fik hans professionelle virksomhed en ny retning, da han i kompagniskab med maskinfabrikant Julius Galster specialiserede sig i større vandforsyningsanlæg, drevet ved vindkraft.

Allerede i 1892 må han være flyttet til Nørregade 16 i Nørresundby, naboejendommen til Galsters fabrik. Samarbejdet mellem de to kompagnoner satte sig straks spor i hele tre bevilgede patenter. De to omhandlede vindmotorer, og især det sidste fra august 1893 angik et for deres vandværksproduktion afgørende "reguleringsapparat for vindmotorer og møller". Den tredje eneretsbevilling fra jan. 1893 drejede sig om "halmrystere", så "Mortensens og Galsters Maskinfabrik" satsede ikke udelukkende på vandforsyning.

Det skal bemærkes, at C.C. Mortensen tilsyneladende også i nogle år opretholdt fabrikken i sin Aalborg-ejendom, som han først afhændede i 1897. Han synes gennem mange år at have haft en god medarbejder i sønnen Johan, der i 1890 var hjemmeboende som 19-årig maskinarbejder og i 1893 flyttede med til Nørresundby som værkmester. Og som i øvrigt også må have arvet noget af faderens opfindsomhed; i december 1891 fik han således patent på en "tærskemaskine med fjedrende pigge på cylinder og bro". Ved faderens død var han bosat i København, mens den ældre søn Caspar, der var flyttet hjemmefra før 1890, i 1922 boede i USA.

Det var imidlertid udviklingen og afsætningen af konkurrencedygtige vandværker, der var hovedsagen for C. C. Mortensen og for Nørresundby-firmaet. Det var udnyttelsen af vindkraften, der kunne nedsætte driftsomkostningerne, sammenlignet med de gængse damp- eller motorkraftdrevne værker, og det var nu muligt med firmaets nypatenterede mølleregulator. Men forudsætningen for, at man kunne basere et bysamfunds vandforsyning på en så ustabil kraftkilde som vinden, var, at man byggede meget større vandreservoirer end ellers. Det var naturligvis ikke omkostningsfrit, men Mortensen udviklede en spinklere konstruktion, der med den samme investering kunne give 3-4 gange større rumindhold end i normale vandbeholdere. For at overvinde den naturlige skepsis, der mødte dette nye princip, finansierede firmaet selv alle anlægsudgifter uden udbetaling og gav langvarige driftsgarantier. To større anlæg i den dengang preussiske by Sønderborg og i Nørresundby anlagde det i koncession og drev dem på egen regning og risiko. I hjembyen fra 1897 til 1920, hvorefter værket blev overtaget af kommunen.

I anden halvdel af 90'erne forsynede de samtidig en halv snes landsbyer med anlæg (med Volsted som den første), og i 1898 påtog de sig endnu en større opgave med Løgstør by som opdragsgiver. Og her var det så, at C. C. Mortensen endnu en gang løb ind i skæbnesvangre problemer med den hjemlige "sagkundskab", denne gang forkyndt af ingeniører, udgået fra Polyteknisk Læreanstalt. Problemet opstod ved afleveringen af anlægget, hvor en konstateret revne i pudslaget på det store cementstøbte vandreservoir blev udlagt som en fatal fejl, der kunne medføre, at den, som det hævdedes, alt for spinkelt dimensionerede beholder hurtigt ville bryde sammen. Ophavsmanden til denne vurdering var stadsingeniør Jochimsen på Frederiksberg, der både var en kapacitet og en konkurrent på vandværksområdet. Så forståeligt nok ville Løgstør ikke uden videre overtage værket – betalingen udgjorde mere end halvdelen af byens årlige udgifter. Bedre blev det ikke, da to udmeldte voldgiftsmænd og ingeniører, amtsvejinspektør Schlegel og direktør Berg fra Aalborg Portland-Cementfabrik, nåede frem til samme konklusion. I en lang og mere og mere ubehagelig korrespondance, til dels ført i fagtidsskriftet Ingeniøren, lykkedes det ikke for den selvlærte mekanikus at overbevise sine veluddannede og lettere standshovmodige modparter om sine beregningers holdbarhed. Og hans henvisning til, at Baurath Jensen fra den Kongelige (preussiske) Vandbygningsinspektion i Flensborg i 1897 over for Sønderborg Byråd havde stået inde for beregningernes rigtighed, var heller ikke tilstrækkelig.

Enden på sagen var for Mortensen og Galster for så vidt lykkelig, for da Løgstør Kommune ikke ville overtage værket, drev de det for egen regning og uden problemer i nogle år, hvorefter byen overtog det. Beholderen blev ikke forstærket; det var jo en afgørende forudsætning for rentabiliteten ved de vindkraftdrevne vandværker, at der kunne bygges større og spinklere vandreservoirer, end man plejede. Om de sagkyndige ingeniører kunne have ret i, at Mortensen opererede med en for ringe sikkerhedsmargin, er undertegnede ikke den rette til at vurdere. For at der rent faktisk ikke indtraf uheld ved firmaets vandforsyningsanlæg, betød jo ikke nødvendigvis, at sådanne var udelukkede i al fremtid.

Trods den negative "sagkundskab" overlevede firmaet, og det synes også fortsat i en vis udstrækning at have produceret vandværksanlæg, bl.a. til Stege. Der er dog næppe tvivl om, at den store offentlighed om Løgstør-sagen må have skadet denne side af virksomheden, og hele konceptet har næppe heller været lige anvendeligt overalt. Jordbundsforholdene må have haft afgørende betydning for dimensioneringen af vandtankene, og vindforholdene har naturligvis også spillet ind. At der også må have været grænser for, hvor store bysamfund, der kunne betjenes med vindkraftmetoden, tyder udviklingen i Nørresundby på, hvor vandværkets forsyningssikkerhed og kapacitet omkring 1. Verdenskrig blev et voksende problem.

5.

En væsentlig, om end stærkt tendentiøs, kilde til meget i beretningen om mekanikus C. C. Mortensen er den socialdemokratiske redaktør Martinus Mortensen, der fra sin base i Randers satte sig for at skaffe sin storebror oprejsning for den mishandling, han havde været udsat for af først Indenrigsministeriet og siden de af staten autoriserede ingeniører fra Polyteknisk Læreanstalt.

Til det formål udgav han i 1902 og 1903 to pjecer, som han sendte til samtlige rigsdagsmænd, alle byråd og de fleste blade i landet. Den første var på 30 sider og bar hovedtitlen Et regeringsovergreb og dets følger. Den anden var på hele 68 sider og hed Vinden som drivkraft for vandforsyningsanlæg. Begge var i høj grad dokumentsamlinger med breve, artikler o.l., sammenkædet med både redegørelser og stærkt subjektive vurderinger, holdt i et meget bombastisk sprog. Pjecerne skulle naturligvis dels gøre opmærksom på C. C. Mortensens enestående opfindelser dels pege på den "mishandling", han som følge af dumhed, inkompetence og brødnid havde været udsat for af

statsautoriserede umuliusser, der både havde krænket hans faglige ære og kostet ham en formue i velfortjent udbytte. Og hovedkonklusionen i begge pjecer var, at staten som den i sidste instans ansvarlige for miseren måtte gøre skaden god ved at tildele Mortensen midler til at udvikle sine opfindelser. Med et par hundredetusinde kroner ville han kunne realisere sine patenterede planer om en rationel – og samfundsøkonomisk løfterig – moseindustri.

Et par hundredetusinde kroner var mange penge i 1903, selv på statsbudgettet, så når lillebroderen tog munden så fuld, var det med henvisning til, at ingeniør Poul la Cour på Askov angiveligt havde fået nogenlunde det samme til sine ikke særligt udbyttegivende vindmølleeksperimenter. Og ham havde staten endda aldrig forulempet eller ramt på pengepungen, mens den indenrigsministerielle erklæring vel havde kostet C. C. Mortensen mindst en kvart million. Men argumentationen fandt ikke politisk opbakning, så han fik aldrig midler til at føre sine tørveplaner ud i livet.

Planerne eksisterede faktisk og havde gjort det i mange år. Allerede i 1889, før arbejdet med vindkraft og vandværker var på tegnebrættet, havde Mortensen sammen med en kaptajn S. Jensen optaget patent på et "retortanlæg til fremstilling af tørvekul samt anvendelse af afkølende luft- og gasblanding til afkøling af kullene". Denne opfindelse tilsigtede fremstillingen af en billigere opvarmningskilde til jernbanevognenes kakkelovne end importerede kul. Og i forlængelse

Et
Regeringsovergreb
og dets Følger.

Epokegørende Opfindelser og en mishandlet Opfinder.

Et Ingeniør-Kløverblad.

Statens Stilling til la Cours Eksperimenter og C. C. Mortensens Opfindelser.

RANDERS.
J. Hansens Bogtrykkeri.
1902.

Forsiden fra broderens pjece (1902)

heraf optog han sidenhen sammen med Julius Galster tre patenter, der alle tilsigtede rationaliseringer og dermed billiggørelse af tørveproduktionen og fremstillingen af tørvekul. Firmaet synes således fra starten at have satset på to heste, men derefter på grund af manglende kapital at have prioriteret vandværkerne højere end moseindustrien.

6.

Hvis C. C. Mortensen havde gjort sig forhåbninger om broderens lobbyvirksomhed, lod han sig dog ikke slå ud af de udeblevne resultater. Og ved siden af sin almindelige virksomhed som parthaver i maskinfabrikken, fandt han atter tid til at engagere sig i lokalpolitik. Nørresundby var i 1900 blevet ophøjet til købstad med et 9 mand stort byråd. Flertallet var borgerligt, men i 1902 var der kommet to socialdemokrater ind. Den ene var C. Thorsen, der var værkfører på Mortensens og Galsters fabrik. Den anden var den kontroversielle, men populære lærer P. P. Møller, der ved valget til byrådets større halvdel i januar 1908 opstillede som radikal Venstrekandidat. Det samme gjorde også C. C. Mortensen, men ingen af de to havde dog fjernet sig længere fra Socialdemokratiet, end at de kunne opstille sammen med Thorsen og to andre socialdemokrater på en fælles demokratisk liste. Og Nordjyllands Social-Demokrat havde absolut ingen problemer med at anbefale Mortensen, "der altid havde stået på demokratiets yderste fløj [og] var blandt de første, der meldte sig som aktiv deltager i arbejdet for Socialdemokratiets udbredelse i Aalborg", som "en mand med et ufravigeligt demokratisk sindelag" og med "praktisk sans og kommunalt fremsyn".

Valget blev en stor succes. Demokratiets fællesliste tog alle 5 mandater med stemmetal fra 276 til 323, Mortensen fik det 3. mandat for 295 stemmer. Borgerlistens kandidater fik mellem 190 og 217 stemmer, så sejren var markant.

Ved byrådets konstituering d. 15. januar fik Mortensen sæde i Havneudvalget og Udvalget for Gader og Veje, og måneden efter indtrådte han også i Udvalget for Opfyldningen. Så ligesom 25 år tidligere i Aalborg var det – ikke overraskende – de teknisk betonede anliggender, som han især engagerede sig i. Byrådets forhandlingsprotokol rummer kun summariske beslutningsreferater, så der kan intet siges om eventuelle politiske kontroverser i dette forum. Men Mortensen var et flittigt medlem med en mødeprocent på 100, og at han i maj 1908 blev valgt som fungerende formand under borgmesterens fravær, kan tyde på, at han har nydt almindelig tillid i rådet.

Byrådskarrieren blev dog meget kort. Efter vedtagelsen af den nye kommunale valglov i 1908, blev der i marts 1909 udskrevet nyvalg efter forholdstalsmetoden af alle byrådets 9 ordinære medlemmer, og ved det genopstillede Mortensen ikke. Så den 1. april 1909 trak den nu 70-årige mekanikus sig tilbage fra det offentlige liv. I hvilket omfang og hvor længe han herefter deltog i virksomheden på "Mortensens og Galsters Maskinfabrik og Jernstøberi" vides ikke, ej heller om han nogensinde forsonede sig med de skæbnens uretfærdige anslag, han havde været udsat for. Men selv om han aldrig opnåede det økonomiske udbytte af sine opfindelser, han havde håbet på, må det trods alt have trøstet, at staten til sidst anerkendte hans fortjenester – og vel også at den havde et vist medansvar for det udeblevne udbytte - da rigsdagen på finansloven for 1909-10 for første gang optog en bevilling på 1000 kr. til "understøttelse af mekaniker C. C. Mortensen af Nørresundby", en bevilling han herefter oppebar til sin død i 1922.

Som konklusion på denne skildring af den engang verdensberømte opfinder C. C. Mortensens liv og virke skal fremhæves et bemærkelsesværdigt træk ved hans karakter. Uanset den vrede og bitterhed han nærede over først at få sine patentrettigheder til skylleboringsteknikken undermineret af Indenrigsministeriet og siden at føle sig udsat for en sammenrottet ingeniørstands nedgøring af sine faglige evner, var han ikke en mand, der bare satte sig tilbage og dyrkede sin forurettigelse. Selv når han følte sig hårdest ramt, formåede han at holde fast og udvikle sin virksomhed som en flittig og innovativ mekanikus, samtidig med at han også havde overskud til at engagere sig politisk i sine lokalsamfund og i sin samtids kamp for udbredelsen af demokratiet. Mortensen kunne være vred og bitter, men han faldt aldrig ind i en offerrolle. Han var som Nordjyllands Social-Demokrat formulerede det i sin nekrolog "en kraftig og viljestærk mand, med hvem det altid var ikke alene fornøjeligt, men også belærende at drøfte en sag".

Erik Strange Petersen
Lektor ved Institut for Historie og Områdestudier
Aarhus Universitet

Kildegrundlaget

Denne beretning om mekanikus C. C. Mortensen er sammenstykket af oplysninger, fundet i mange sammenhænge. Blandt hovedkilderne til hans gerning som opfinder, mekaniker og maskinfabrikant er de i indledningen nævnte biografiske leksika og broderens to pjecer. Oplysningerne herfra er især udbygget med Wolffs Patenter udtagne Danmark fra 1864, som i den opstillede udgave på Rigsarkivet er ført frem til 1897. I Ugeskrift for Retsvæsen er fundet et par sager af relevans, men desværre er retssagen mod O. Reimers ikke gengivet der. Skildringen af Mortensens politiske virksomhed bygger bl.a. på periodens lokale presse, de trykte uddrag af Aalborg Byråds forhandlinger og den utrykte forhandlingsprotokol fra Nørresundby, suppleret med bevarede arkivalier fra den tidlige arbejderbevægelse i Aalborg. Og i fremstillingen af hans familiære og almindelige livsforhold er derudover benyttet folketællinger, vejvisere og skattebøger mm. Endelig skal der som baggrundslitteratur peges på Aalborg Bys Historie 4 (1987) & 6 (1998) og Nørresundbys Historie 1850-1970 (1983).

Kør bare videre! – vi skylder!

Magnus Bech-Olsen (1866-1932)

Af Ketty Johansson

Ophavsmanden til denne flotte bemærkning var en af Sundby-Hvorup kommunes vægtigste indbyggere: Den 297 pund tunge cirkusdirektør Magnus Bech-Olsen, der havde vinterkvarter i Ny Lindholm på adressen Kristines Hvile, Thisted Landevej nr. 23. Kristines Hvile, der nu er nedrevet, var beliggende tæt ved Lindholm Camping, hvor der på Bech-Olsens tid lå 2 teglværker. Teglværkerne blev nedlagt i 1940 ved besættelsen og Thisted Landevej er blevet til Lufthavnsvej.

Den ovenstående bemærkning er citeret i et stort fødselsdagsinterview i anledning af Bech-Olsens 60-års fødselsdag den 7. december 1926. I den festlige anledning har en journalist fra hovedstaden, mrk. Grand Danois, bevæget sig til Aalborg med "Aalborghus".

Den fine herre afhentes af fødselaren i en elegant "Victoria". Da ekvipagen nåede billetkontoret ved Pontonbroen, råbte Cirkusdirektøren til kusken: "Kør bare videre – Vi skylder". Brovagten stod ret, og Bech-Olsen hilste med to fingre til hatteskyggen.

Reporteren lod sig transportere til cirkusdirektørens domicil 3 km ud ad landevejen - dvs. Thisted landevej - gennem en gade med spredt bebyggelse "mest af smaa, pyntelige Boliger for Arbejdere fra den nærliggende store Cementfabrik." (Thistedvej vurderes ikke helt så positivt i dag 77 år senere). Journalisten er ikke i tvivl om Bech-Olsens rent ud majestætiske position i lokalsamfundet. Ungerne ved Thistedvejens skole råber Goddaw Bech-Olsen, mens undersåtterne i hans kongerige, der består af en lille firlænget gård med ridehus bag en tjørnehæk, omtaler ham som "Den Store". Hans tiltale til staben foregår derimod i kommandotone. Journalisten er ikke bange for at sammenligne Bech-Olsen med "Il duce" - Mussolini på Thistedvejen. Interviewet er fra 1926, da man stadig kunne spøge med Mussolini – han skulle senere vise sig at blive en dårlig vittighed.

Indledningsvis beses den firbenede besætning på i alt 34 cirkusheste samt æslet "Wolle", der i et ubevogtet øjeblik havde snuppet et stykke af Bech-Olsens højre pegefinger.

Aristokratiet i stalden er skolehestene: "Svend" og "Oline", mens Knapstrupperne: "Hans" og "Tolle" er køreheste for Den Store. Den

Manne Bech-Olsen med: Det levende legetøj, Knold, Buster, Osvald og Blyt. *Sundby Samlingernes lokalhistoriske Arkiv*

øvrige besætning består af 12 Hanoveranere og 9 Shetlandsponyer, hvor de mindste: "Buster" og "Søren" af og til spændes for jumben.

I cirkusmanegen fremføres Hanoveranerne af Bech-Olsen personligt, mens sønnen, Manne Bech-Olsen tager sig af ponyerne. Træningen begynder efter nytår så alt er klart til den nye sæson, der som regel begynder i Fredericia den 1. april.

Cirkusdirektørens enemærker bevogtes af lænkehunden "Bjørn", der rasende slider i sin lænke, både når vedkommende og uvedkommende nærmer sig. Selv postbudet har til tider svært ved at komme ind. Alle breve, der sendes til husstandens medlemmer, åbnes og læses af Den Store, så han altid er ajour med hvad der rø'r sig i staben.

> "Den Store er alligevel elsket af sit hof, selv om hans befalinger af og til ledsages af 'en lille Én' på Forstandskisten. Ved 'en lille Én' forstaar Mussolini-Bech ellers en Rebinau-Konjak med Sodavand. Hans Vinskab, installeret i Vognremisen, er berømt i Aalborg og højt skattet af Kendere."

Bech Olsen, der havde mistet sin hustru Oline i 1922, hersker nu også over køkkenstaben, der udelukkende består af mænd. Kong Magnus bestemmer dagens menu, der bliver serveret med megen elegance og smidighed af den unge forretningsfører, Alex, der har en fortid som

Dir. Magnus Bech-Olsen med dværgene Janzi og Gogo. Sundby Samlingernes lokalhistoriske Arkiv

slangemenneske. Journalisten er ikke i tvivl om, at man lever godt hos Bech-Olsen.

Cirkusdirektørens stue er hyggelig og forsynet med både radio og grammofon. Kl. 10 kommer Politiken og vé den, der da forstyrrer Husets Herre. Væggene i stuen er dekoreret med minder fra fødselsdagsbarnets mildt sagt brogede tilværelse. Denne veritable billedbog med et utal af bryderbilleder og gruppebilleder af familie og selskaber, samt et stort indrammet dokument – Bech-Olsens svendebrev som murer, er et udmærket udgangspunkt for interviewets videre forløb.

Hvem er han egentlig den store cirkusdirektør? I forskellige interviews oplyser han selv, at hans vugge stod i "Knapmagerhuse" på den nu nedlagte vej fra Egøjevej til Billesborg uden for Køge. Fødselsdatoen er 7. december 1866. Han siger selv: "Min Mor var fra Kjøge, min Far fra København. Min far var murer og det blev jeg også". (Kirkebøgerne i Køge og i nabosognet Herfølge, hvor Knapmagerhuse hørte under, er tavse om den lille Magnus' fødsel. Han kan være født i København og opvokset i Knapmagerhuse, for han opfattede altid sig selv som værende Køgenser.

Magnus Bech Olsen fulgte i faderens fodspor og blev udlært murer. Som skik og brug var, tog han på valsen til Tyskland og havnede i Hamburg, hvor der var store byggearbejder i gang. Her fungerede han som som murer og entreprenør 1888-91, men blev ramt af en nedgangsperiode i begyndelsen af 1890'erne bl.a. forårsaget af en stor koleraepidemi. Bech-Olsen var i mellemtiden blevet gift med Oline Gerdes og de tre børn: Datteren Alrosa kaldet Tulle og sønnerne Magnus Eitel Vilhelm (Manne) og Arthur blev alle født i Hamburg. I Hamburg-årene lærte Bech-Olsen "Den ædle Brydekunst" (Græsk-romersk brydning) af selveste verdensmesteren Carl Abs. Da Bech-

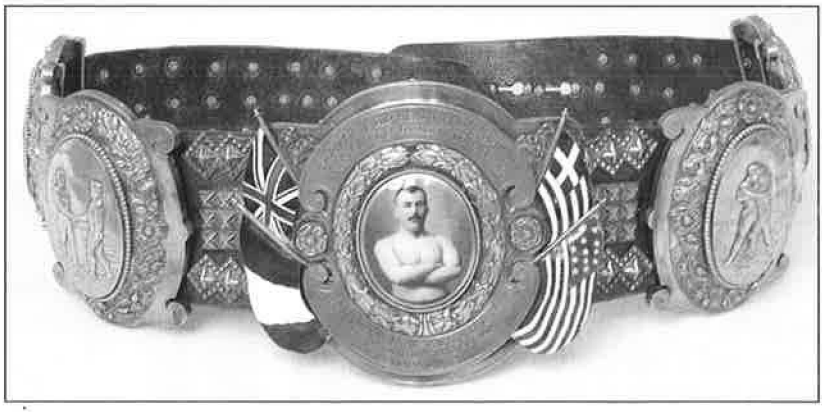

Mesterskabsbæltet. Udstillet på Aalborg historiske Museum.
Foto: Jan Sloth-Carlsen

Olsen udfordrede læremesteren, turde man ikke give tilladelse til at afholde kampen i Hamburg. Den blev i stedet afviklet i Cirkus Schumanns telt i Mainz. Bech-Olsen, der hurtigt havde opnået stor popularitet, vendte i 1893 efter en tourné gennem Europas storbyer hjem til København, hvor han bl.a. arrangerede brydekampe på cykelbanen i Ordrup og på travbanen i Charlottenlund.

Bech-Olsen, der var stor og stærk med en kampvægt på over 200 pund, havde fået smag for den professionelle sport. Pursen var god med 2/3 til vinderen og 1/3 til taberen – sædvanligvis med revanchekamp. Disse brydekampe var overmåde populære med et garanteret stort publikum. Bech-Olsen, der havde flair for reklame og personlig iscenesættelse, tjente store penge, der lynhurtigt blev omsat i fester med floder af champagne. Efter hjemkomsten fra Europaturneen slog Bech-Olsen sig på værtshusbranchen, hvor hans berømmelse sikrede kundegrundlaget både før og efter de store kampe.

I 1800-tallets slutning var der stor publikumsinteresse for alskens tant og fjas. Halv- og helprofessionelle sportsgrene som cykelløb og brydning havde et uhyre stort publikum i alle kredse lige fra de mest sofistikerede æstetikere og smagsdommere som Georg Brandes, der ellers havde base i Café A'Porta til mere eller mindre kendte politikere som Thorvald Stauning, der blev Bech-Olsens trofaste ven for livet. Også cirkusverdenen tiltrak publikum i alle kredse, hvor romancen mellem Sixten Sparre og cirkusprinsessen Elvira Madigan og deres sørgelige endeligt på Tåsinge, forlenede denne branche med farlig romantik og et vist anstrøg af dekadence.

Tændstikæske.
Sundby Samlingerne

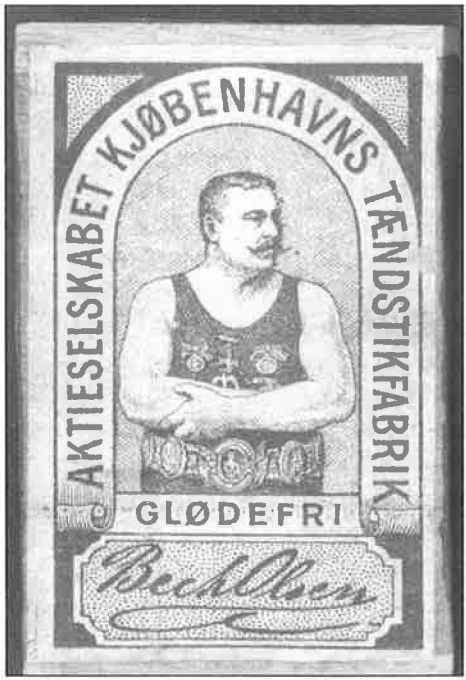

I 1896 var Bech-Olsens modstander ingen ringere end Sultanens Hofbryder, "Den frygtelige Tyrk", Memisch Effendi. Kampen, der blev overværet af selveste Georg Brandes, var lang og hård, men blev til sidst vundet af Bech-Olsen. Det følgende år besejrede han grækeren Antonio Pierri to gange og vandt det berømte mesterskabsbælte. Efter denne præstation kom Bech-Olsen på tændstikæsker – en såre sjælden ære, som bortset fra kongen, kun blev virkelige helte til del f.eks. Tordenskjold. Også "Blæksprutten" forevigede den mindeværdige begivenhed med en spøjs vise med flg. strofe, der skulle illustrerer den brede interesse for kampen:

"Medens der spilles en douce Musik,
opgør Bureauerne for Statistik:
900 Slagtermestre i indre Kreds,
Lensbaronesser en kneben snes
12 Excellencer, 8 Sømænd,
af lavere Gejstlighed 112,
1230 større Købmænd
og 9, der er under pol´tiets Kontrol.

Luften var svanger med nervøsitet
to Børn blev født noget uforberedt,
Børnene lempeligt bæres væk,
Mo´ren vil blive og se paa Bech
etc."

Cirkusplakat fra 1929. I programmet bl.a. Springhesten Meta opkaldt efter den konkurrerende cirkusdirektør, Meta Belli.
Aalborg historiske Museum

15. januar år 1900 tog Bech-Olsen afsked med fædrelandet med kurs mod Guds eget land, Amerika, hvor han skulle møde den amerikanske (verdens)mester Ernst Roeber. Den meget opreklamerede kamp løb af stabelen i New York i selveste Madison Square Garden. For øjnene af 15.000 tilskuere, heraf ca. 5.000 af dansk oprindelse, skete det for amerikanerne helt utænkelige, Bech-Olsen vandt. Mesterskabsbæltet lå stadig trygt om Bech-Olsens midje.

Efter sejren rejste han på turné i en række amerikanske stater. I et brev i Køge byhistoriske Arkiv fortæller en gammel ven/skolekammerat, der præsenterer sig som Frederik Albrechtsens plejedreng, Hans Peter fra Græsmarken, om hvordan han ledsagede Bech-Olsen under opholdet i USA. Efter sejren i New York gik turen til Chicago i Illinois og Racine i Wisconsin – tilbage til Chicago og videre til Omaha/Nebraska og Minneapolis/Sct. Paul i Minnesota, derefter over Denver i Colorado til San Francisco i Californien og tilbage til New York via Kansas City.

5 måneder senere var Bech-Olsen hjemme i gamle Danmark igen. 35 pund lettere og uden nævneværdig økonomisk gevinst. Han var, som mange andre professionelle sportsfolk senere skulle erfare, blevet taget grundigt ved næsen. Bech-Olsen nedfældede sine erfaringer i en publikation: Min Amerikafærd, der blev en stor salgssucces.

Magnus Bech-Olsen med mesterskabsbæltet.
Foto: Aalborg historiske Museum

Ernst Roeber ville have revanchekamp – det fik han - faktisk hele 2, som han begge tabte.

Bech-Olsens bryderkarriere i mesterskabsklassen endte i 1903-04, hvor han først blev besejret af den tyrkiske bryder, Nourlah og derefter 2 gange af den professionelle verdensmester, karetmagersvend, Jess Pedersen fra Odder. Tabet af verdensmesterskabet betød ingenlunde et farvel til brydningen. Tværtimod turnerede han rundt i landet, hvor han stillede op mod lokale stærke mænd. Samtidig genoptog han kontakten med de gamle cirkusvenner, hvor han var et populært indslag i programmet.

I 1904 optrådte Bech-Olsen i Cirkus Francois i Norrköping i Sverige og i Cirkus Orlando i Göteborg. Efter sigende reddede han ved denne lejlighed Cirkus Orlando fra en truende fallit. Bech-Olsen havde for alvor fået interesse for forlystelsesbranchen. Da han i 1908 af samme Orlando fik tilbudt et gammelt cirkustelt og nogle cirkusheste, slog han til og blev cirkusdirektør.

Bech-Olsen debuterede som hestedressør hos Cirkus Orlando i Malmø, den 28. marts 1908 og som cirkusdirektør med eget cirkus i Frederikshavn den 20. april 1908. Bech-Olsen, der kendte nytten af et grundigt PR arbejde, fik en flyvende start med et godt program og et generelt velfungerende materiel.

I 1910 etablerede han sig med et fast cirkus på Aaboulevarden i København med plads til 2.000 tilskuere samt restaurant og biografte-

ter. Sideløbende med det faste cirkus fastholdt Bech-Olsen det omrejsende cirkus. Da cirkusbygningen på Aaboulevarden i 1918 blev inddraget til andet formål, erhvervede han ejendommen i Ny Lindholm, ved Thisted Landevej i nærheden af teglværkerne. Om forretningen siger Bech-Olsen til journalisten:

"Materiellet er opmagasineret i Slagelse og den 1. april begynder vi i regelen i Fredericia. Vi besøger paa et halvt Aar 45 Byer (den bedste er Svendborg), og det gælder om at komme i det rette Øjeblik til store Dyrskuer o. lign. Materiel, Heste og Orkester, der hvert Aar er nyt, transporteres i 4 aabne og 4 lukkede Jernbanevogne som Ekstratog."

Direktøren selv boede aldrig i cirkusvogn. Han indlogerede sig altid på byens bedste hotel og lod sig transportere i herskabsvogn med liberiklædt kusk.

I Aalborg/Nørresundby-området var Bech-Olsen et festligt indslag i byens liv. I Aalborg var hans stamværtshus, Svalegaarden, på Nytorv med den kendte gæstgiver Jensen og ikke mindst hans hustru, Christine Jensen, der senere er nævnt blandt Bech-Olsens sørgende efterlevende i dødsannoncen i 1932.

I Nørresundby var hans yndlingsvandingssted, hos Tinus i 'Café National' på Torvet, hvor Spar Nord nu er beliggende, men der gik også frasagn om vilde og fugtige fester i domicilet på Thistedvej.

På trods af Bech-Olsens efter sigende velspækkede tegnebog ved hver sæsons afslutning, fortælles der i nabolaget i Ny Lindholm om konstante tørre lommesmerter, om en kold telefon etc.

Den 19. februar 1932 var det slut med den gamle verdensmester og cirkusdirektør. Efter nogle få dages upasselighed døde Magnus Bech-Olsen i sin alders 65. år. Dødsannonce i Nordjyllands Socialdemokrat (senere Ny Tid) den 22. februar 1932:

Vor kære Fader og Bedstefader
Magnus Bech-Olsen
døde i morges
Lindholm d. 19. febr. 1932
Alrosa, Manne og Arthur. Monna
Christine Jensen.
Bisættelsen foregaar fra
Hjemmet i Lindholm
Tirsdag eftmd. kl. 3 ½

Jubilæumsprogram, 1932
Sundby Samlingernes
lokalhistoriske Arkiv

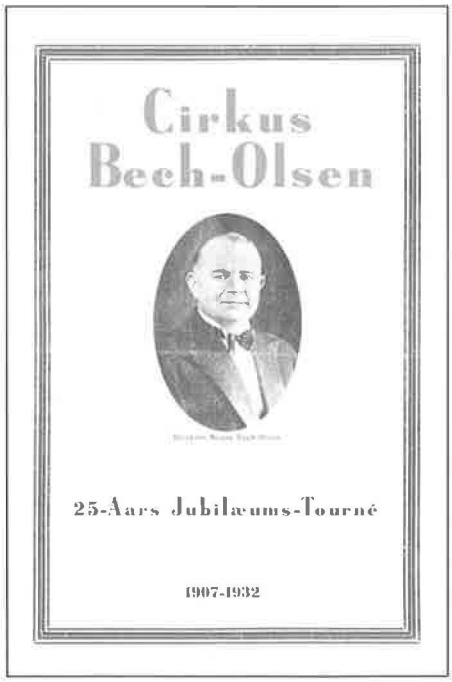

Båren blev ført fra gården i Lindholm på en smukt pyntet vogn med et forspand af de bedste heste til rutebåden til København, hvor hustruen Oline lå begravet. Den gamle ven, Thorvald Stauning, havde sendt en smuk krans af røde roser til båren og han deltog personligt i begravelsen i København. Af nekrologerne fremgår det, at Bech-Olsen var en dybt respekteret person.

Sæson 1932 var 25-års jubilæumssæson, der efter planen skulle ledes af sønnen Manne. Desværre var boet insolvent og der måtte en tvangsauktion til. Ejendelene blev spredt for alle vinde herunder også den afdøde frues ejendele og beklædning. Af cirkus var der kun teltet og 3 heste tilbage, som Manne skulle overtage. Et par af de kendte ponyer endte deres dage i Ny Lindholm, hvor de blev spændt for Brugsens varevogn.

I dag er der ikke mange, der husker Den Store, men hans mesterskabsbælte bliver af og til omtalt. Bæltet blev sammen med nogle guldmedaljer købt af fam. Studstrup, der for nylig har deponeret det på Aalborg historiske Museum. Sidst offentligheden kunne beskue det imponerende trofæ, vundet af en af Danmarks første professionelle sportsfolk, var i 1996 i forbindelse med SIFAs 85-års jubilæum, hvor det var udstillet i Aalborghallen.

Ketty Johansson
Inspektør ved Sundby Samlingerne

Kilder:

Blæksprutten, 1899
Enevig, A.: Cirkus i Danmark, 1982, Bd. 3, s. 162 ff.
Lokalhistorisk Arkiv, Køge. Avisudklip og brev fra USA samt beretning om Bech-Olsen af skoleinspektør, P. A. Klein.
Politiken: Fødselsdagsinterview v/Grand Danois, dec. 1926
Sundby-Hvorup før og nu, Nr. 3, 1964, aug. 1967
Nordjyllands Socialdemokrat, dødsannonce og nekrolog 22.02.1932.
Aalborg Stiftstidende dødsannonce og nekrolog 22.02.1932

Ét jeg ved, som aldrig dør

Korrektion til:
Omtale af Christian Vilhelm Bojer i Bind nr. VII af "Fra Himmerland og Kjær Herred" årgang 1930-32, side 363 og 364, afsnittet om Matr. Nr. 5a i Løgsted sogn

Af Ansgar Havbæk Madsen

I anledning af min morbrors 70 års fødselsdag lod hans børn en slægtsbog[1] udarbejde. Endnu husker jeg hans glæde over denne dyrebare gave, og jeg delte den med ham, for det var jo også min slægt. Side op og side ned stod navnene opført med datoer for fødsel og død. Og så ellers spredte glimt fra deres liv.

Grå almue var de, mine forfædre. Og de har tilsyneladende levet deres stille liv her i Himmerland i en dagligdag næsten uden materielle forandringer inden for et menneskes levetid, men selvfølgelig i en hverdag fyldt med lige nøjagtig det drama, som et menneskeliv altid vil være, omkranset af den fødsel og død, der er enhver beskåret. Generation efter generation har afløst hinanden og dyrket jorden i det spand af år, som blev dem tildelt. Og så: - Pist er de borte, hver enkelt af dem! Glemt som sneen, der faldt i fjor.

Kun de ganske få lever videre i mindet. Det gjorde min tipoldefar oppe ved Løgstør. Han levede i folkemunde langt ud over mands minde. Om end lidet flatterende.

Min tipoldefar i Ravnstrup

Efter min morbrors slægtsbog var han alle sine dage, fra han den 6. december 1798 blev født, til han døde en uge efter sin 50 års fødselsdag den 13. december 1848, bosat i Løgsted sogn i Himmerland lige syd for Løgstør. Han blev hjemmedøbt lige efter fødselen og fremstillet i den dengang kullede[2] Løgsted kirke nytårsdag 1799, hvor han ved dåben blev navngivet Christian Vilhelm Jørgensen Bojer.

Fascineret var jeg af de ganske få oplysninger, slægtsbogen giver om ham. Især rækken af faddere imponerede mig: - Provstinde Claudi og Degnens Hustru af Kornum, Landmaaler Hall paa Toftebjerg, Jens Laursen i Kornum og Peder Nielsen af Brøndum. Usædvanlig må den have været i en bondefamilie så tidligt som i tiåret for stavnsbåndets ophævelse. Måske fornemmede jeg, at almuen her var mindre grå end vanligt. Og med stednavne som Kornum, Brøndum, Toftebjerg og

Løgsted dufter der ligefrem af gamle dages Himmerland ud af den - med associationer til Johs. V. Jensens himmerlandshistorier.

At min fascination så øgedes yderligere med følgende flotte tilføjelse, er til at tage og føle på: - »Christian Vilhelm Jørgensen Bojer var Gaardejer og Sognefoged i Ravnstrup By, Løgsted Sogn.« Netop det har jeg pralet af mangen en gang i mine unge år og sidenhen, men mere vidste jeg så heller ikke om ham.

Heller ikke vidste jeg, at hans liv og færden på matrikel nr. 5 a i Ravnstrup og nærmeste omgivelser kom til at udvikle sig og tage form på en måde, så det som nævnt gav anledning til, at folk langt ud over mands minde blev ved med at fortælle og berette om ham. Hans tilværelse på denne jord er blevet vendt og drejet og overleveret eftertiden i op til flere forskellige myteagtige versioner. Først i en moden alder fik jeg én af dem smidt i hovedet. Og det var bestemt ikke rart!

Optegnelser om matrikel nr. 5 a i

For jøsses dog, hvor der "berettes" og "fortælles": - En skørlevner skulle han have været, min tipoldefar, som væltede sig i kvindearme. Ikke mindre end fire gange var han gift. Og dét endskønt han var forfalden. Så slemt var hans forfald, at det kostede ham livet. Kronisk alkoholisme må det have været, der plagede ham. Og dét i en grad, så kortvarige anfald af delirium tremens[3] kom over ham, en drankergalskab, rent ud sagt, med sindsforstyrrelser, der gav sig udslag i, at han så syner og rystede. Sin død mødte han efter myten en mørk efterårsaften, da hans egen broder skønnede, at branderten var så slem, at Vilhelm ikke kunne hitte vejen hjem, men da de to brødre passerede dammen i Ravnstrup, oplevede min tipoldefar et syn, der tydeligt drog ham, for i eller ved dammen så han en person, som han ville ned til. Kun i kraft af sin myndighed lykkedes det lillebroderen at få Vilhelm hjem, men næste morgen fandt man hans lig i dammen på nøjagtig det sted, hvortil han blev draget.

Sådan lyder beretningen om Vilhelms sørgelige liv og død i nogle omfattende "Optegnelser om Løgsted Sogn", som blev gjort af en forhenværende lærer M. Møller i Løgsted og offentliggjort i nærværende årbog for 1930-1932. Matrikel for matrikel beretter den pensionerede lærer om skiftende ejere på de forskellige gårde i sognet. Og så forsøger han i øvrigt at iklæde dem kød og blod. Forståeligt er det, at det har været kærkomment, når en anekdote i ny og næ dukkede op derude på matriklerne. Som et krydderi kan live op, sådan kan en god historie bryde ensformigheden i opremsningerne og gøre dem læse-

værdige. Og netop som hovedperson i en sådan gårdhistorie er det, at min tipoldefar optræder på siderne 363 og 364 i Bind VII af "Fra Himmerland og Kjær Herred".

Frit har jeg herover refereret, udbygget og forsøgt at tydeliggøre, men læs nu selv om alt det, eller rettere den smule, som lokalhistorikeren har fundet frem til om netop den gård, som min tipoldefar trods alt var ejer af i samfulde 27 år, fra han som 23 årig blev gift med min tipoldemor, Maren Sørensdatter, og til sin død. Og kontroller så venligst, om jeg har overdrevet. Sådan står der:

> Madam Nors´s Gaard, Matr. Nr. 5a, lå sønden og en Streg til Øst for Ravnstrupgaarden. I 1814 har den af Hartkorn 3 Tdr.3 Skp. 1 Fdk. og beboes da af Selvejer Thomas Nielsen.
>
> I 1823 er det Christian Vilhelm Bojer, der er Indehaver af den. Om ham berettes der, at han havde været gift fire Gange, endda han var noget forfalden, hvilket kostede ham Livet. Der fortælles saaledes: En Efteraarsaften havde han været nede i Løgsted By og besøgt sin Broder, og da denne fandt, at Vilhelm vanskeligt selv kunde hitte hjem, fulgte han med ham. Men da de kom til Gaarden Matr. 3a, sagde Vilhelm: "Hvem er det, der staar dernede ved Dammen?" – Broderen svarede: "Der er ingen, Vilhelm, kom nu, saa du kan komme hjem!" – De fulgtes saa ad til Vilhelms Gaard, hvorpaa Broderen gik hjem. Men næste Morgen fandtes Vilhelms Lig i Dammen, hvor han havde haft sit Syn.
>
> I 1860 er Gaarden i Familien Nors´s Eje. En vis Enkemadame Nors havde den i mange Aar, men ved hendes Død blev den lagt sammen med den nærliggende Ravnstrupgaard.

Som gårdhistorie er den rent ud sagt fattig, men det er nu slet ikke typisk for degnen. Og måske netop derfor, fordi han manglede stof om nr. 5a, fylder min tipoldefar så meget i den. For det gør han jo unægtelig.

Pralet har jeg jo i mange år. Og tilsyneladende smuldrede nu grundlaget for mit praleri: - Min tipoldefar, Sognefogden i Løgstrup, var tilsyneladende en rigtig skidt fyr!

"Sandheden" om fortiden

En dyb undren fyldte mig naturligvis. Foreløbig fandt jeg dog en smule trøst i, at begge opfattelser jo ikke kunne passe. Og anbragt i den situation, som ofte må være historikerens, hvor man er nødt til vælge mellem "sandheder", kan man da kun satse på forskerens facts, for

Christian Vilhelm Jørgensen Bojer blev døbt i Løgsted kirke nytårsdag 1799, men på det tidspunkt havde kirken endnu ikke tårn; efter årstallet på den vestlige side skete det først i 1869.

den professionelle slægtsforsker vil selvfølgelig have alt væsentligt med om sit emne. Og lige så selvfølgelig er han i stand til at dokumentere, hvad han fremfører. Men hold nu fast: - Sognefogden i Løgsted på den tid hed ganske rigtigt Bojer, men med fornavnene Peder Christian. Manden, der bestred dette ærefulde hverv, var en bror til Christian Vilhelm. Og i øvrigt ham, der i degnens "anekdote", eller hvad vi nu skal kalde den, fulgte den forfaldne Vilhelm hjem hin skæbnesvangre aften i december 1848.

I opgøret om troværdighed vedrørende "sandhederne" om min tipoldefar er det altså – må jeg desværre indrømme – foreløbig "lokalhistorikeren" fra Løgsted, der bærer palmerne. Endnu værre bliver det, for i sin fremstilling af virkeligheden udstyrer "slægtsforskeren" kun Christian Vilhelm Bojer med to koner. Ikke med hele fire af slagsen, som tilfældet er i degnens "skrøne". Og skam stå i dét, for det er degnen, der har ret: - Han var vitterlig gift fire gange, min tipoldefar!

Kirkebogens afsløring - under »Døde af Mandkjøn«

Og så er bunden endnu ikke nået. Kirkebogen har overhovedet ikke været brugt. Den "professionelle slægtsforsker« afslører nemlig totalt ukendskab til, at min tipoldefar kom af dage ved en drukneulykke.

Og det på trods af, at intet skjules i kirkebogen[4], heller ikke med hensyn til, hvilke offentlige hverv, han bestred. Under "Døde af Mandkjøn" for året 1848 står det anført klart og præcist:

Den 13. December, Christian Vilhelm Jørgensen Bojer, begr. d. 19.December. Selveiergaardmand i Ravnstrup, Sogne- og Skoleforstander, Alder: 50 Aar.

Anmærkninger: - Druknede i en Dam i Ravnstrup.

Så enkelt: Ikke sognefoged, men sogneforstander, medlem af den tids sogneråd, og skoleforstander tillige, vel medlem af en slags skolebestyrelse. Og så var han selvejergårdmand, om jeg må be´!

»Slægtsforskeren« kunne altså have hentet samtlige relevante oplysninger i kirkebogen for Løgsted sogn, også dét om drukneulykken, for ord til andet står det dér, alt dét der virkelig burde være "guf-guf" for en mand, som lever af at udarbejde slægtsbøger, og han burde da i det mindste vide, at også dengang blev den slags dødsfald helt automatisk fulgt op af politiforhør, hvor vidnernes redegørelser blev afgivet under vidneansvar, »formanet til Sandheds Følge og under Eeds Tilbud«, som det hedder. Intet har han med, min morbrors »slægtsforsker«.

At den forhenværende degn i Løgsted ikke har keret sig om hverken kirkebog eller fogedprotokol, er derimod tilgiveligt og vel også forståeligt, for hans ærinde er et helt andet. Han fortæller blot den historie, han har hørt her 84 år efter min tipoldefars tragiske død, som rimeligt er, for den må jo fortsat have levet i Løgsted i 1932 i bedste velgående og i just den version, som vi nu kender, takket være den pensionerede lærer. Han har selvfølgelig kun betragtet beretningen om Vilhelm som det, den dengang i 1932 var og fortsat er for nutidsmennesker: - En god historie! Og så har den passet godt ind i hans optegnelser.

Sandhedsvidnet ...

En afsløring af, hvordan virkeligheden bag den "gode" historie så har været, var herefter mit ærinde, og i den henseende må primærkilden være herredets fogedprotokol.[5] Den afslører sig da også straks som førstehåndsvidne, når forsøg nu skal gøres på at finde frem til "sandheden" om den tragiske drukneulykke:

»Allerede paa Dødsdagen indfandt Kongens Foged sig i Ravnstrup By i Skikkelse af constitueret Herredsfoged, Fuldmægtig L.H.Spliid for at anskikke Undersøgelse i Anledning af, at Selv-

eiergaardmand Christian Vilhelm Bojer af Ravnstrup Dags Morgen er fundet druknet i en Dam ved Chr. Kornums Gaard.« Et ligsyn afholdes og kan konstatere, at ...«Liget befandtes uden Spor af anvendt udvortes Vold«. En efterfølgende besigtigelse af stedet i dammen, ... »hvor Afdøde var funden liggende druknet tæt ved et Dige, der fra Vejen gaar op til Chr. Kornums Gaard«, afslørede, at ... »Vandets Dybde befandtes næppe at være 3/4 Alen«.

Tvivlen melder sig

Sådan er kendsgerningen altså: - På mindre end 47 cm vand er han druknet! Og lyder det da ikke i sig selv underligt, ja, lige frem betænkeligt? En voksen mand, som just har rundet de 50 år, drukner under sådanne omstændigheder. Spontant spørger man: - Jamen, kan det da virkelig passe? Og man tilføjer for sig selv: - Skulle den sejlivede "beretning" så alligevel have noget på sig?

Netop sådan kan man forestille sig, at folk i Ravnstrup har spurgt: - Jamen, kan det da virkelig passe? - På så lidt vand? Snart er det så blevet til antydninger: - Jamen, var denne Vilhelm nu alligevel ikke en smule forfalden? Kiggede han monstro ikke for dybt i dramflasken? Også den sidste aften i sit liv?

Førstehåndsvidnets udsagn

Hvad myten fortæller om denne forfaldne Vilhelm, er imidlertid så forskelligt fra det, forhøret af kronvidner på selve dødsdagen har af facts om Christian Vilhelm Bojer. Så dybt forskelligt er det, at man må betvivle, at de to personer skulle være identiske. Foreløbig overlades videre dokumentation imidlertid til fogedprotokollen, til førstehåndsvidnet, primærkilden. Og som ventet:

Første Vidne er Afdødes Kone, Maren Kirstine Jensdatter. Og hun fortæller, at hendes Mand i Gaar Aftes kl. 5 ville gaa op til Morten Lassen paa Løgsted Mark, hvis Sted ligger knap en Kilometer sønden for Gaarden. Hans Ærinde var at tale med Morten om nogle Penge, som denne skyldte ham, og da han ikke ville længere, tog han hverken Tegnebog eller Penge med sig, men kun sin Pibe; det var meget mørkt, da han gik. Da han ikke kom hjem til Sengetid, hvilket imidlertid ofte hændte, gik de alle i Seng uden derover at gøre dem nogen Betænkning; men da han endnu i Morges ikke var kommet hjem, lod hun Sønnen Hans Christian[6] forhøre om ham saavel hos Morten Lassens som i Løgsted By, navnlig hos hendes Mands Broder, Sognefoged P. Chr. Bojer, og da der

overalt blev svaret Sønnen, at hans Fader ikke havde været eller var hos nogen af Beboerne, fulgte Sognefogeden med her til Gaarden, og da de passerede ad Vejen, som fører forbi Dammen ved Chr. Kornums, blev de opmærksomme paa, at Afdøde henlaa druknet i denne tæt ved Diget paa et Sted, hvor Vandet ikke engang var højt nok til at skjule ham; de tilkaldte da Naboerne Jens Brøndum og Morten Andersen, som hjalp dem Liget op af Dammen og med at bringe det hjem til Gaarden. Vidnet antager, at hendes Mand, da han ad Vejen er kommet lige ud for Chr. Kornums Gaard, har bestemt sig til at ville gaa ind til denne Mand og derfor som den nærmeste Vej har valgt at gaa paa Diget langs Dammen til Gaarden, samt at han enten ved Diget ved et Fejltrin eller som Følge af en pludselig Besvimelse eller Svimmelhed er styrtet i Vandet og druknet. De levede under lykkelige Forhold og deres Formueomstændigheder var gode.

Ovenstaaende blev oplæst og godkendt af Vidnet, som derpaa aftraadte.

Intet som helst i dette vidneudsagn kan bære véd til mytedannelse om min tipoldefar. Og endnu bedre bliver det:

Andet Vidne, Sønnen Hans Christian Bojer, ligeledes formanet til Sandheds Følge under Eeds Tilbud, forklarer aldeles overensstemmende med sin Moder, hvis Aarsag dennes Forklaring for ham blev oplæst og af ham vedgaaet som sin egen. Kun ønsker han tilføjet, at det var baade mørkt og taaget, da hans Fader forlod Hjemmet i Aftes. Og derefter aftrådte han som vidne.

To vidner er tilsyneladende aldeles overensstemmende i deres forklaring. Og man spørger: - Tør man så formene, at de også har berettet virkelighedens skinbarlige sandhed? For så må følgende altså være facts: - Min tipoldefar nåede aldrig ud til Morten Lassens i Løgsted by, men besluttede i stedet at aflægge besøg hos Chr. Kornums i Ravnstrup. Og grunden? Jamen, den decemberaftèn har det været ikke blot mørkt, men tåget, da han forlod hjemmet, langt mere end han nok havde forestillet sig. Og lidt dumdristigt går han så som vanligt i dagtimerne langs diget. Og snubler ved et fejltrin? Eller måske ved pludselig besvimelse eller svimmelhed?

Eller bør man måske være skeptisk, når det som her er "mor" og "søn", der er så ... »aldeles overensstemmende«, for de kunne vel i så penibel en situation have rottet sig sammen, for ... mor og søn skulle

det jo efter protokollen være, ... »Protocollen for selveste Kongens Foged«. Den burde vel ikke kunne fejle overhovedet, men, men ... mor og søn er de to førte vidner aldeles ikke, aldersforskellen mellem dem er kun på knap 11 måneder. Og bemærk så venligst, hvem hun er den unge pige på de 25 fagre somre. Det er jo vitterlig min 50 årige tipoldefars fjerde kone, der vidner om ham her. Hvordan retsskriveren så end kan slippe godt fra at prente en sådan uhyrlighed i en autoriseret retsprotokol? Fejltagelsen må da have været til at få øje på.

Endnu førtes 3 vidner, særdeles troværdige og sikkert også agtværdige: - Selveste sognefogden i Løgsted, Christian Vilhelms fem år yngre bror, Peder Christian. Og desforuden retsmødets to beskikkede vidner, udpeget til at tjekke, at alt ved fogedforhøret går rigtigt til. De to retsvidner bliver altså tillige ført som vidner i selve sagen, Jens Brøndum og Morten Andersen er deres navne, og begge er bosiddende i Ravnstrup. Som vidner i sagen føres de vel først og fremmest, fordi de som nærmeste naboer blev tilkaldt af sognefogden samme dags morgen, da de fandt den druknede, og så vel fordi de kendte afdøde og hans forhold særdeles godt. Som retsvidner må de begge nyde almindeligt og godt omdømme; især bliver det dog spændende at høre, hvad sognefogden har at berette her ved forhøret. Hans rolle i "Vandrehistorien" om broderen er jo blevet ret så fundamental og essentiel. Og sådan står deres vidneforklaring sort på hvidt og som den sidste i fogedprotokollen om denne politiforretning, der blev afholdt ... »i Afdødes Gaard, hvor Liget befandtes henliggende«:

> Hver for sig og efter at være formanede til Sandheds Følge under Eeds Tilbud forklarede de overensstemmende med de 2 foregaaende Deponenter (Vidner) angaaende Stedet, hvor Afdøde fandtes henliggende druknet, og Maaden, paa hvilken de antoge, at afdøde er forulykket, og erklærede samtlige, at det er deres Overbevisning, at han ved Vaade er faldet i Dammen, lige som det og er dem bekjendt, at han levede under lykkelige Forhold og var en velhavende, stræbsom og virksom Mand samt Fader til 11 levende Børn, hvoraf de 6 ere smaa.

Hvilket derefter oplæstes for vidnerne, der godkendte det.

Helt sikre er de, samtlige vidner. Det er deres faste overbevisning, at han ved våde, ved et hændeligt uheld er faldet i dammen. Ingen tale overhovedet om synsforstyrrelser, der på mystisk vis har draget ham. Eller noget som helst om drikfældighed, der bare antyder, at han skulle være "forfalden". Og det er altså broderen, sognefogden, Løg-

sted sogns lokale politimyndighed, der beretter under vidneansvar. Samt fogedrettens vidner. Og dog? Hvad skal jeg som amatør ud i slægtsforskningen mene om denne min ane så mange år efter? Hvad er virkeligheden? Bør jeg efter fogedprotokollen være i tvivl om svaret? - Nej vel! Jamen, hvorfor blev han så en myte med så skrækkeligt et indhold?

Masser af tillidshverv

I en sag så speget må et tjek af kirkebogens oplysninger om hans virke som sogne- og skoleforstander være på sin plads. Og ingen tvivl: »Forhandlingsprotokollen for Sogneforstanderskabet i Kornum-Løgsted Sogne« bekræfter selvfølgelig kirkebogen. Den "forfaldne" Vilhelm har vitterlig været medlem af sogneforstanderskabet, den tids sogneråd eller kommunalbestyrelse. Og samme "forfaldne" Vilhelm deltog trofast og samvittighedsfuldt i samtlige møder på nær 2, hver gang bevidnet ved hans underskrift, C.V.Bojer.[7]

Protokollen indledes på side 2 med at berette om det første møde efter Anordningen om Landcommunevæsenet af 13 august 1841, og det fandt sted d. 15. marts 1842 i Kornum præstegård.

En betydningsfuld begivenhed må det virkelig have været, det lyser ud af formuleringen. Og en tilsvarende stor ære for de valgte sogneforstandere, som præsenteres i umiddelbar fortsættelse:

> Dette Sogneforstanderskabs udnævnte Medlemmer ere: 1. Præsten F.W.Trøjel, som er valgt til Formand, 2. Gaardeier Hr. Thomas Lund i Kornum, som tillige er valgt til Skolepatron for Kornum Skole, 3. Gaardeier Christian Vilhelm Boier i Raunstrup, som tillige er valgt til Fattigforstander, 4. Sognefoged og Gaardeier Peder Christian Boier i Løgsted, som tillige er valgt til Fattigforstander ... osv.- 7 valgte medlemmer var der, hvoraf yderligere 2 er valgt som fattigforstandere.

Og så skal med, at de udnævnte medlemmer nævnes i den rækkefølge, de er valgt, så med præsten som "født" medlem, er nr. 2 og 3 topscorere i hvert sit sogn, Thomas Lund i Kornum og min tipoldefar i Løgsted; de fik lige mange stemmer, 28 til hver.

At det så viser sig, at min tipoldefar tillige i 19 år[8] var medlem af Skolekommissionen for Kornum-Løgsted sogne - fra 28.11. i 1829 til sin død i 1848, kan da kun yderligere tælle på kreditsiden, når vi nu er i gang med den her opgørelse over Christian Vilhelm Bojers liv og levned i et forsøg på at vurdere, hvad der taler for og imod det dårli-

ge eftermæle, der er blevet ham til del. Yderligere skal så endda med til kredit for positivsiden, at han allerede forud for "Anordningen om landkommunevæsenet" var medlem af fattigkommissionen. Ved hans ældste datters konfirmation i 1838 benævnes han i kirkebogen[9] som ... »Gaardmand og Fattigforstander«.

Endnu flere tillidshverv dukker frem fra landsarkivets støvede protokoller. Samtidig med at broderen blev beskikket som sognefoged pr. 03.08.-1842, fik Christian Vilhelm beskikkelse[10] som budfoged, hvilket vil sige en person, der var ansat som hjælper for sognefogeden, når tilsigelser eller forkyndelser, skulle overbringes rette vedkommende.[11] I samme protokol afsløres tillige, at han var brandfoged i Ravnstrup.

Mindet om død mands dåd

For at bedømme et menneskes tilværelse i dagligdagen med kone og børn og i det samfund, hvor han bor og færdes, skal andet og mere med end opremsning af diverse stillinger og medlemsskaber af råd og kommissioner, men nået så langt ud i egen "forskning", som tilfældet er, tør jeg dog under alle omstændigheder konstatere følgende: - Min tipoldefar var ikke så skidt en fyr, som senere tider har villet gøre ham til! Når det kommer til stykket, er jeg overbevist om, at han ligefrem var et hæderligt menneske, der fortjener et ganske andet eftermæle end det, skæbnen på så uforklarlig vis har udstyret ham med. Og vel var han da gift 4 gange, denne Christian Vilhelm Jørgensen Bojer, men som skrevet står om hans samliv med den fjerde: - de levede under lykkelige Omstændigheder. Intet tyder på, at det var anderledes med de tre foregående.

Mine tipoldeforældre

Første gang Vilhelm indgik i ægtestand, var han 24 år, og det skete i 1823, den 13. april, da han blev gift med sin barnekæreste, datteren i nabogården på 25. Godt og vel 2 måneder senere, den 26. juni, arriverede min oldemor som førstegrøden af deres kærlighed.

Som "forsker" ud i egen slægt bør jeg nu stoppe op og spørge: - Gør jeg mig her skyldig i ønsketænkning? Var virkeligheden monstro knap så lyserød? Gik det tværtimod til på den måde, at nabosønnen, den skidte fyr, ham Vilhelm, forførte naboens uskyldige datter, ja, nærmest voldtog hende, så hun nu – besvangret - tvinges ud i et ægteskab mod sin vilje? Ingen tvivl i mit sind overhovedet. Svaret må blive et afgjort nej, for sådan behandlede man nemlig ikke Maren Sørensdatter. Til trods for sin ungdom var min tipoldemor nemlig alle-

rede ejer af matrikel nr. 5a på det tidspunkt, ja, hun havde endda personligt haft skødet på gården i knap 3 år. Hør blot! Skødet indledes på følgende – trods alt - noget usædvanlige måde:

"Jeg underskrevne Peder Pedersen Sørensen tilstaar at have solgt .... til min kjære Søster Maren Sørensdatter min eiende og paaboende Gaard i Raunstrup Bye ....".

Jamen, sådan står der virkelig: - Til min kære søster Maren! Og så i et offentligt dokument![12]

Selveiergårdmand m/k var Maren Sørensdatter blevet i en alder af 22 år. Og så skal det endda vise sig, at det dér med kvinderegimente på matrikel nr. 5a er der intet usædvanligt i: - I 1808 fik Marens mor, min tip-tip-oldemor, som enke skøde på samme gård, som hun og hendes mand havde drevet som fæstegård. Det står formuleret sådan i købekontrakten fra 1806:

"Jeg General Auditør og Landvæsens Commissair Lindahl gjør vitterligt at have ved herfølgende Kjøbecontract af 29 Juli 1806 solgt til Søren Lunds Enke af Raunstrup Bye i Løgsted Sogn den af hende beboede og under Aggersborggaard hørende Fæstegaard i bemeldte Raunstrup ..."[13]

Og bemærk så venligst: - Det var endnu i de tider, hvor kvinder kun optrådte som deres mænds hustruer og enker m.v. Uden navns nævnelse overhovedet.

Ane Marie Madsdatter hed hun, min tip-tip-oldemor. I marts 1806[14] var hun blevet enke, men gift igen[15] i september med den Thomas Nielsen, om hvem degnen i Løgsted helt rigtigt beretter, at han som selvejer beboede matrikel nr. 5a i 1814. Allerede i 1815[16] overlod de imidlertid gården til Marens storebror, samtidig med at de dels forpligtede ham til at gjøre ... lillesøsterens eventuelle »Bryllup saa anstændig som Skik og Brug er her paa Egnen«, og dels sikrede de sig selv en aftægtskontrakt, som sagt på jysk - vist it´ var så ring´ endda. Den hvilede som en tung byrde på gården i årene lige efter statsbankerotten i 1813 og frem til 1837, da begge aftægtsfolkene var døde.

Just denne selvejergård er det så, at Vilhelm overtager efter brylluppet i 1823 med alle dens herligheder og forpligtelser.

Tab af Hustrue og Boet befundet fallit

Født og opvokset var de altså gård om gård i Ravnstrup, mine tipoldeforældre: - Vilhelm på matrikel nr. 4a, Claudihuus[17] som den næstældste i en søskendeflok på 6, og Maren på nr. 5a, der altså senere blev kaldt Madam Nors´s Gaard. De fik to børn, og den ældste, Johan-

ne Kirstine Christiansdatter, min oldemor, var knap 4 år ved moderens død som 29 årig, og hendes lillebror, Hans Christian, næsten 2. Og ikke nok med den ene ulykke, de kommer sjældent alene; ved ...«Skifte efter Christian Vilhelm Bojers afdøde Hustru Maren Sørensdatter i Raunstrup« ... står at læse – kort, men så sandelig mindre godt: »Aar 1827, den 30te Mai blev bemeldte Skifte sluttet, og Boet derved befundet fallit ...«.

Slemt må det virkelig have været for Vilhelm, på samme tid tab af hustru og mor for de to små, tab af madmor på en jævn stor gård, og så er samme gårds økonomi i en sådan forfatning, at den erklæres for et fallitbo. Uhyre let ville det være - her og nu og dengang - at postulere, at hvad der kommer let, går let, og i den sammenhæng er det for den 28 årige enkemand kun en fattig trøst, at han i økonomisk henseende lider fælles skade med rigtig mange i disse tider, for det var svære år for landbruget. Her i kølvandet af statsbankerotten stod kreditorerne i kø og gjorde krav gældende med tvangsauktioner på stribe som følge.

Tilsyneladende bevarede Vilhelm dog fatningen. I skiftet erklærer han nemlig, at de to børn trods boets fallit skal tilgodeses med en arv efter deres mor. Sådan siges det i knudret kancellistil i umiddelbar fortsættelse af erklæringen om boets fallit: ... »hvisuagtet Enkemanden erklærede, at han vilde tillægge sine Børn følgende Penge og Varer, nemlig Hans Christian Christiansen: - 50 Rdl., Johanne Christine Christiansdatter: - Moderens Dragkiste og Gangklæder samt en god Sengsklæde, alt sammen til Værdie: - 25 Rdl.« Videre hedder det så om arv og aftægt: - »Pengene bliver indestaaende rentefri i Boet næstefter en paa Gaarden hvilende Aftægt, Capitalværdie 450 Rdl. Sølv, indtil Sønnen fylder sit 18de Aar, og Varerne udleveres ikke Datteren, før hun bliver gift eller paa anden Maade bosat uden for Fædrenehuset.«

Aftægtskontrakten har helt klart førsteprioriteten, den skal opfyldes så vidt gørligt med de fulde 450 rdl i sølv. Og det er rigtig mange penge i 1827.

Og børnene? Ja, de er jo endnu kun 2 og 4 år, så der kan ske meget, inden de bliver 18 år. Dejligt er det i den sammenhæng at erfare, at Vilhelm er sig sit ansvar bevidst som far. I det mindste er han det på officielle papirer. Sådan står der i hvert tilfælde videre i skiftet: - »Tillige forpligtede Enkemanden sig til at sørge for begge Børns Opdragelse.«

Vilhelms andet giftermål

Noget tilsvarende har den senere så udskældte og perverterede Vilhelm forhåbentlig forpligtet sig til, hver gang konerne døde fra ham. Så slemt, som det så ud her i 1827, falder det helt naturligt at spørge: - Jamen, hvordan kan en mand dog klare sine forpligtelser i den situation? Uden forsikringer? Uden sociale hjælpeforanstaltninger? Med vanærende fattighjælp som eneste mulighed!

Svaret må for enhver og til alle tider være: - Jamen, så må han da sikre sig kvalificeret hjælp på anden måde! Og det gør han så, denne Vilhelm: - 72 dage efter at Maren Sørensdatter er stedt til hvile i sin grav på Løgsted kirkegård, gifter[18] .. »Enkemanden« .. sig med .. »Tjenestepigen Else Cathrine Andersdatter« - i samme kirke. Om det så var egen tjenestepige, nabogårdens eller en helt tredjes, vides ikke, men det fortæller da vist det hele, og det må være svaret, når nogen spørger, hvad en enkemand med små børn og en stor gård skulle gøre, når de døde fra ham, konerne – ganske unge. Og sådan var det for flere end Vilhelm.

Sammen med Else Cathrine fik han 3 børn i løbet af de otte år, ægteskabet kom til at vare. Den yngste, Lars Christian, fyldte 2 år fire dage, før moderen døde i en alder af 30 år, og så var der Jørgen Christian foruden den ældste Maren på henholdsvis 4 og 7 år. Og så altså de to af første ægteskab, som i mellemtiden var blevet 10 og 12 år. Tillige åbenbares, at den hårdtramte husbond på matrikel nr. 5a også er tilsynsværge[19] for sin 6 år ældre bror, der stadig bor hjemme på nr. 4a, men … »ei er saa ganske ved sin Fornufts fuldeste Brug«.

Intet er overleveret om årsagen til Else Cathrines død, men tvivlsomt er det nok, om den yngstes 2 års fødselsdag blev fejret. Var det bratdød? Eller var det en ondartet kræftform, den frygtede "tæring", der ofte betød et langt sygeleje? Eller måske tuberkulosen? Sidstnævnte var dødsårsag for Vilhelms tredje kone, men så langt nåede min morbros "slægtsforsker" som nævnt aldrig. Med to koner syntes rimelighedens grænsen nået: - For folkesnak i Løgsted! – Og altså for "forskeren"!

Den tredje kone på matrikel 5a

Virkeligheden ville blot noget andet. Den tredje kone var fra nabosognet Malle. Og her stod brylluppet den 23. oktober 1835,[20] og det var nøjagtig 4 måneder og 22 dage, efter at Else Cathrine blev stedt til hvile på kirkegården i Løgsted.[21] Også hun hed Maren med fadernavnet Larsdatter. Hun døde den 9. januar 1848.[22] Af brystsyge, røber kirkebogen, og efter et ægteskab, der varede i godt 12 år. De havde syv »sammenavlede« børn, som man udtrykte det dengang, den yngste, Mette Marie, var kun 9 måneder og 1 dag gammel, da moderen døde i en alder af 35 år, og de øvrige fem levende børn var Mariane på 3 år, Lars Peter knap 5, Karen Marie godt 6, Else Cathrine 7 1/2 og Niels Christian 12 år. Barn nr. 2 i tredje ægteskab, Lars Christian, var syg fra fødselen, men døde 13 måneder senere.[23] Og så er der altså fortsat børnene fra de to første ægteskaber på henholdsvis 14, 16, 19 og 22. Og så altså min oldemor på 24 år, men på det tidspunkt gift og hjemfaren.[24]

For en ordens skyld skal her midt i jagten på "sandheden" om manden med det dårlige eftermæle lige repeteres, at i såvel ægteskab nr. 2. som nr. 3. bliver den førstefødte datter opkaldt efter Christian Vilhelm Bojers sidst afdøde hustru. Hvem der så end har foreslået det, så tæller det da også på kreditsiden for min tipoldefar i opgørets time.

Vilhelms fjerde kone

Folkesnak og sladder kan ingen gardere sig imod, men den opstår sjældent af ingenting. Og det er da klart, at antallet af ægteskaber i sig selv har vakt opsigt og måske forarget, det indledes "skrønen" jo med omtale af. Endnu mere har det måske været Vilhelms korte enkestand, der sprang i øjnene, og allerede i hans levetid kan det have givet anledning til snageri. Kun mellem 2 og 6 måneder efter sidste kones død indgår han i ægteskab på ny. Hver gang med unge kvinder først i tyverne. Og helt galt blev det nok, da han giftede sig 4. gang, for da var han jo selv blevet tæt på 50, ja, man kan næsten høre forargelsen koge over i Ravnstrup blandt koner og andet kvindfolk og fornemme misundelsen tillige blandt mandfolk, da han d. 7. juni 1848 vendte hjem til matrikel nr. 5a med sin unge brud, Maren Kierstine Jensdatter på 25 år. Helt nøjagtigt var der dog denne gang gået 6 måneder og 7 dage, siden hans tredje kone blev stedt til hvile på Løgsted kirkegård.

- »Og det er endda slet ikke rekorden!« kan nogle af sladderkællingerne i Ravnstrup huske. »Sidste gang gik der kun 4 måneder og 27 dage. Og gangen før 2 måneder og 26 dage. Den skørlevner og kvindeboler! Nu må det være nok!«

Vejen til Gundersted kirke var i 1848 lang og kroget, men forhåbentlig smuk og solbeskinnet i juni måned, da bryllupstoget passerede hen over de himmerlandske heder.

Virkeligheden overgår fantasien

Virkeligheden bag Vilhelms fjerde giftermål skulle vise sig at være en ganske anden end den, kællingerne i Løgsted bryggede sammen. Og indrømmet: - Det voldte mig et hulens besvær at finde frem til den, virkeligheden, men så fremstod den til gengæld i en næsten eventyragtig glans.

Brylluppet d. 6. juni 1848 fandt nemlig hverken sted i Løgsted eller i nogle af nabosognene, men langt af led i Borup nede midt i Himmerland i Gundersted kirke.[25] Vejen til Gundersted var krinklet og kroget - for mig i mine forsøg på at hitte ud af sammenhængen - og sikkert også bogstaveligt dengang, men værsgo, følg nu med på turen:

Den går via Overformynderiet, for her blev såvel "Mødrenearven" som "Fædrenearven" for Vilhelms og Maren Larsdatters umyndige børn af 3. ægteskab ved skiftet efter deres forældre indsat. Det skete i henholdsvis 1848 og 1850, men pr. 11. juni 1853 kan protokollen pludselig fortælle, at de tillige tildeles en "Søsterarv".[26] Og det skulle være efter den yngste, Mette Marie Christiansdatter Bojer af Drastrup. Sådan står der, og et hurtigt opslag i kirkebogen for Frejlev sogn,[27] hvortil Drastrup hører, fortæller, at hun kun blev 6 år og var plejedatter af gårdejer Jens Nielsen i denne by. Under "Anmærkninger" af-

sløres så, at en trist vådeskudsulykke var årsagen: - »Blev skudt i Stuen af Jens Nielsens Tjenestedreng.« Fogedforhøret afholdtes den 7. Marts 1853.[28] Og omstændighederne er netop så tragiske som antydet, men lige efter bogen: - En nysgerrig knægt på 14 år kan ikke holde sig fra husbonds jagtgevær, som er ladt. I kådhed sigter han mod Mette Marie, som han så ofte har leget med, og det halve af ansigtet er et øjeblik efter skudt bort.

Spændende var det for mig, om det nu via forhøret kunne bekræftes, hvad jeg så inderligt havde håbet. Og det var vitterlig tilfældet: - Vilhelms fjerde kone var af sådan karat, at hun havde taget den mindste med sig, da skiftet var afsluttet i 1850. Sådan står det omtalt i fogedprotokollen: - »Afdøde var en Steddater af Jens Nielsens Kone og en Datter af hendes forrige Mand, afdøde Gaardmand Christian Vilhelm Bojer og Hustru Maren Larsdatter, og Barnet har været i Jens Nielsens Huus, siden han for 2 1/2 Aar siden blev gift med Stedmoderen.« Mette Maries stedmoder, ja! Ingen tvivl, for det siges jo rent ud: - Det er min tipoldefars fjerde kone!

Endnu et opslag i samme kirkebog under "Copulerede" i de foregående år oplyser i tilgift, at den 26 årige bruds forlover var fra Borup. Nærliggende var det jo så at kigge efter, om hendes første giftermål så måske havde stået dér. Og pludselig er det så, at virkeligheden får eventyragtig karakter, for netop dertil – til Borup - var Vilhelms ældste datter, min oldemor, Johanne Kirstine, flyttet i 1845 sammen med sin mand Søren Christian Jensen, som hun var blevet gift med et par år forinden.[29] Forlovere ved deres bryllup var: - »Sognefoged Peder Christian Bojer og Pigens Fader.« Helt naturligt har det været det dér med pigens far som forlover for min oldefar, for i årene forud havde han, indtil gården i Borup i Gundersted sogn blev købt, været forkarl hos sin svigerfar hjemme på matrikel nr. 5a i Ravnstrup.[30] Og nu overgår virkeligheden fantasien: - Forlover ved Vilhelms bryllup med den fjerde kone viser sig at være Søren Christian Jensen, - hans egen svigersøn og tidligere forkarl.

Tak for sidst kan min oldefar have sagt til min tipoldefar. Og det gør han rent faktisk på et senere tidspunkt.

Og deres formueomstændigheder var gode …

Vel bevarede Vilhelm fatningen i 1827, da hans første kone døde, og hans hele bo blev befundet fallit. Om ikke før, så siger hans fjerde kone det rent ud 21 år senere i fogedretten i 1848, at deres formueomstændigheder var gode. Og dette vidneudsagn bekræftes så rigeligt

ved skiftet efter ham,[31]- alene gennem rækken af møder, som skifteretten måtte afholde, før boet var gjort op. Hele 7 blev det til i 1849,[32] og først så sent som d. 21.06.–1850 kunne skiftet endelig afsluttes og bekræftes med underskrift, og da havde der tillige d. 10.05.-1849 været afholdt offentlig auktion på gården »efter Bekjendtgørelse i Aalborg Avis og ved Kirkestævne i forskjellige Sogne«.[33]

En stræbsom og virksom mand

Opgørelsen af boets status bekræfter til fulde de øvrige vidners udsagn i fogedretten, hvor de karakteriserede afdøde som en mand, der for det første ... »levede under lykkelige Forhold« .... og for det andet ... »var en velhavende, stræbsom og virksom Mand«.

En stræbsom og virksom mand har han formentlig været alle dage. Og velhavende er han blevet ad åre. Hvordan udviklingen i den økonomiske vækst så har været igennem de 21 år, - hvordan væksten er forløbet for Christian Vilhelm Bojer, fra han i 1827 blev befundet fallit, til han i 1848 fremstår som en rig mand med gode formueomstændigheder, kan måske bedst illustreres gennem sammenligning af størrelsen af den mødrenearv, som de tre hold børn blev til del: - I 1827 fik sønnen Hans Christian lovning på 50 rdl., men til datteren var der ingen kontanter. Smalhals må der derefter have været frem til 1835, for Else Cathrines sønner tildeles hver kun 33 rdl. ved hendes død, mens der i 1848 til hver af sønnerne af 3. ægteskab kan blive så stort et beløb som 362 rdl. For en ordens skyld skal nævnes, at døtre dengang kun fik halvdelen af, hvad sønnerne tildeltes, de skulle jo bare se at blive godt gift.

At fremgangen påbegyndtes i 1835/36, da min tipoldefar indgår sit tredje ægteskab, bekræftes af udstedelsesårene på de 13 obligationer med lån til folk på egnen, som skiftet indeholder. I alt har han været i stand til i årene fra 1836 til 1848 at investere for 1475 rigsbankdaler i obligationer.[34] Den udslaggivende faktor kunne være en god medgift med den tredje kone, Maren Larsdatter, men det kan blankt afvises. Skifteprotokollen efter hendes far viser, at det på ingen måde har været tilfældet.[35]

En almindelig bedring af økonomien på landsplan fandt derimod sted i disse år efter de magre tider i statsbankerottens skygge, men husbond på matrikel nr. 5a har så helt klart været i stand til at udnytte den. En mægtig gevinst for gårdens økonomi har det til gengæld været, at aftægtskontraktens forpligtelser forsvandt i 1837.[36]

Min tipoldefar som bankier

Min tipoldefars ærinde hos Morten Lassens hin skæbnesvangre aften i december 1848 drejede sig om penge, det lægges der ikke skjul på ved fogedforhøret. Da det er dagen efter terminsdag, kunne det være spændende at vide helt præcist, hvorfor Vilhelm gør sig så stor ulejlighed en mørk og tåget decemberaften. Kan man forestille sig, at Morten Lassen var udeblevet dagen før? Og at debitor nu selv vil hente renterne? Eller er det måske tiden for sidste afdrag, så en afregning nu kan finde sted? Morten Lassen optræder nemlig ikke som skyldner ved status over boet, der blev endeligt opgjort med en indtægtsside på så formidabel en sum som 6.747 rigsbankdaler. At det virkelig drejer sig om et anseeligt beløb, illustreres af den sum, som salget af gården beløb sig til, nemlig 2.000 rbd. Og boets løsøre blev solgt for 1.788 rbd. Resten var en kontantbeholdning på 281 rbd. + formuen på de 1.475 rdl ifølge ovennævnte obligationer, fordelt på de 13 forskellige skyldnere + alt det løse, fordelt på 19 skyldnere, opgjort til 453 rbd. + påløbne renter på 162 rbd.[37]

Afdøde efterlod sig ikke gæld overhovedet, så når udgifterne ved boopgørelsen beløb sig til så stort et beløb som 1.844 rbd, skyldes det, at børnenes mødrenearv alene udgjorde 1.568 rbd. Og resten er så diverse udgifter ved boopgørelsen. »Igjen blev« - som det udtrykkes i skifteprotokollen, et beløb på 4.903 rbd.

At min tipoldefar skulle ende som en slags bankier, må få hans tipoldebarn, der her forsøger sig som forsker, til at spørge: - Kunne det tænkes, at det er hans optræden som pengeudlåner, der skaffer ham det dårlige eftermæle på halsen? Eller i det mindste er medvirkende? Kneb det monstro med forståelse og henstand, hvis terminsrenter og –afdrag ikke faldt til tiden? Eller var han måske ligefrem en gemen ågerkarl, ham Vilhelm? Intet nævnes der i "skrønen" om den side af hans tilværelse. Og det ville da have været taknemmeligt stof for sladderen i Ravnstrup, et område, som så sandelig kunne sidestilles med hans påståede forfald til både flasken og kvinderne. Så måske har den stræbsomme og virksomme mand tillige været hæderlig.

Den rige enke

Ved fordelingen af de 4.903 rigsbankdaler blev enken den store vinder. Efter et ægteskab, der varede i 6 måneder og 1 uge, kan Maren Kjerstine Jensdatter inkassere 2.663 rigsdaler og 3 mark, opgjort som dels en boeslod på 2.340 rbd., dels en arvelod efter manden på 273 rbd. og 3 mark, svarende til det hver af sønnerne fik i fædrenearv, og så 50 rbd. til hendes egen begravelse.

Det dér med penge til enkens egen begravelse trak man næppe på smilebåndet ad dengang, og da slet ikke i denne familie. Stadig ung, kun 26 år, må hun dog have været særdeles attraktiv på ægteskabsmarkedet. Med den mægtige formue var hun i stand til at købe en jævn stor gård uden gæld, så for den 24 årige brudgom i Frejlev kirke må lykken være gjort den 25. oktober 1850, da han kunne tage den rige enke til ægteviv.[38] Og så kan man kun håbe, at de efter den forfærdelige vådeskudsulykke levede lykkeligt til deres dages ende. På det tidspunkt var Maren Kierstine gravid, og den 29. maj nedkom hun med en datter, som blev opkaldt efter steddatteren.[39] Et smukt træk, som igen kun kan tolkes på kreditsiden for Christian Vilhelm Bojer på regnskabsdagen.

Min oldemors arv

Venindeskabet mellem afdødes rige enke og ældste datter kunne forhåbentlig holde til al den økonomiske medgang, som Maren blev til del. Johanne Kirstine fik nemlig intet ved skifteopgørelsen efter sin far. Og det gjorde hun ikke af den simple grund, at hun frivilligt gav afkald. Ved skifterettens møde d. 06. marts 1849, hvor man i øvrigt drøftede det rette tidspunkt for realisation af boets ejendele m.v., står pludselig anført:

> "Arvingen Søren Christian Jensen erklærede, at han herved frasiger sig al Arveret efter afdøde Chr. V. Bojer paa sin Kones, dennes Datter Johanne Kirstine Christiansdatters og hendes Arvingers Vegne, imod at Boet, hvad samtlige dets Vedkommende vare enige i, frafalder alt Krav paa ham, for hvad han af Afdøde i sin Tid og navnligen ved sin Bosættelse har modtaget. Saadan Erklæring bekræfter han med sin Underskrift.
>
> Søren Christian Jensen"

Det sindelag, som ligger bag arvefrasigelsen, kan vel kun skabes gennem det gode eksempel. Og jeg spørger: - Jamen lyser der da ikke ligefrem af godt familieskab ud af min oldemors frasigelse af arveret-

ten efter sin far. Datteren og svigersønnen er enige om, at de allerede ved deres bosættelse i Borup er blevet hjulpet så rigeligt, at det nu må være de øvrige søskendes tur.

Som lovet i skiftet efter sin første kone har min tipoldefar levet op til sin forpligtelse: - Han formåede at opdrage sine børn! Og 11 var det virkelig blevet til, hvoraf de 6 var umyndige ved hjemmets opløsning. Efter gennempløjning af kirkebøger og folketællinger kan konstateres, at de ikke blev anbragt tilfældigt på sognerådets foranledning, men hos folk, som havde stået fadder til dem, eller hos ældre søskende.

Dommen over død mand

Urimeligheden er til at få øje på i det ejendommelige misforhold, ja, det paradoks, der eksisterer mellem den "virkelighed" om Christian Vilhelm Bojers liv, som jeg mener at have "forsket" mig frem til, og hans slette eftermæle. Så afgrundsdyb er forskellen, at det vel er tvivlsomt, om afdøde nogensinde har kunnet finde hvile under mulde, når man betænker snakken oven mulde i alle årene derefter.

Rimeligt er det ikke, og krav på rimelighed i bedømmelsen af eftermælet har enhver. En anklaget er ikke skyldig, før dom er fældet. Og min tipoldefar kunne som anklaget ikke selv møde frem i "folkedomstolen", denne den hæsligste af alle retsinstanser, som bygger på massesuggestion og masseforførelse, for han var jo død og borte.

I 1932 fandt myten så plads i den forhenværende lærers "Optegnelser". Dermed blev min tipoldefar overleveret til evigheden, stivnet i den udgave, som myten netop på det tidspunkt var nået til. Og dér har han så - i denne ynkelige skikkelse - måttet stå til beskuelse i 71 år.

Det trykte ords magt

Jamen, kan du da ikke bare springe op og falde ned på sådan noget gammelt vås? Og håbe på, at en eventuel tilværelse efter døden er indrettet, så de døde ikke lider under f.eks. et urimeligt eftermæle? Svaret bliver: - »Absolut nej!« Og hvorfor ikke? Jamen, hans hæslige eftermæle lever jo, det står trykt sort på hvidt. Og hvem tør anfægte det trykte ord? Hvor tit har man ikke hørt argumentet med, at det og det da stod i avisen. Ofte endda som den udslaggivende faktor: - "Jamen, sådan stod der!" Og dermed basta!

Endnu værre bliver det, når en påstand står fremført i en bog, en rigtig bog, som eksempelvis nærværende årbog, udgivet af noget så autoritativt som et Historisk Samfund. Så er det vel, lige før samme

påstand ophøjes til en endegyldig sandhed, distribueret i mange eksemplarer, der står rundt omkring i de små hjem, i lokalhistoriske arkiver og på biblioteker, hvor de bruges som opslagsbøger.

Trist er det for enhver, når den historiske virkelighed i eftermælet bliver en helt anden, men især da for den lille mand, der har levet dét her jævne og virksomme liv på jord. Hvem kerer sig om hans eftermæle? Hvem skriver en biografi om ham og hans?

Derfor denne rettelse til omtalen af min tipoldefar, den har stået uantastet i afsnittet om matrikel nr. 5a i Ravnstrup i Løgsted sogn, side 363 og 364 i lærer M. Møllers "Optegnelser" i bind nr. VII af "Fra Himmerland og Kjær Herred" i årgang 1930-32, ... men: ....

Fæ, det dør,
frænder dør,
så og selv en dør;
men ærens ry, det aldrig dør,
for hver, som navn opnår.

Fæ, det dør,
frænder dør,
så en selv og dør;
ét jeg ved,
som aldrig dør:
dommen over hver en død.[40]

Gid min tipoldefar nu må hvile i fred!

Ansgar Havbæk Madsen
Forhenværende, nu pensioneret
skoleinspektør i Nørager

Noter

1 Slægtsbogen er udarbejdet af "Dansk Slægtsforskning" i Fredericia i årene 1956/57.
2 På Løgsted kirkes tårn står årstallet 1869.
3 Gyldendals røde Ordbøger, Fremmedordbog, 1960: - Kortvarig sindsforstyrrelse hos kroniske alkoholister (med synsforstyrrelser og rysten), drankergalskab.
4 Kirkebogen for Løgsted Sogn i Sleth Herred i Aalborg Amt.
5 Fogedprotokol for Løgstør Birk, Aars og Slet Herreder (B42-218: side 722 og 73) Aar 1848 d 13 Decbr.
6 Hans Christian, født d. 07.04.-1825, er altså godt 23 år gammel
7 Efter Sogneforstanderskabets Forhandlingsprotokol for 1842 til 1887 (Landsarkivet for Nørrejylland – LK 155-101/1).
8 Forhandlingsprotokol for Skolevæsenet for Kornum-Løgsted Sogne (Landsarkivet for Nørrejylland LK 155-500/1).
9 Kirkebogen for Løgsted sogn – under "Konfirmation" i 1838, den 22de April
10 Sognefogedprotokol mv. for Aalborg Amt (B3-1359)
11 "Ordbog over det danske sprog" under Budfoged
12 Landsarkivet i Viborg, fundet i en pakke (B42-250), benævnt "Sluttede Skifter", Aars Sleth Herreder 1813.
13 Landsarkivet i Viborg, fundet i en pakke (B42-250), benævnt "Sluttede Skifter", Aars–Sleth Herreder 1813.
14 Kb. for Løgsted 1806 – under døde: - d. 11. Marts, Søren Lund, Gaardmand i Raunstrup – 63 Aar.
15 Kb. for Løgsted 1806 – d. 11. Septr meldte sig til Ægteskab: - Thomas Nielsen og Enken Ane Marie Madsdatter, begge af Raunsstrup.
16 Skøde af 20.12.-1815 fra Thomas Nielsen, Selvejergaardmand i Raunstrup, til Stedsønnen Peder Sørensen.
17 Skifteprotokol for Løgstør Birk og Aars Sleth Herreder (B42-231) og Kb for Løgsted sogn.
18 Anført i den form i kirkebogen for Løgsted ved brylluppet d.16.06.-1827.
19 Skifteprotokol for Løgstør Birk, Aars Sleth Herreder 1827 – 31. (B42-231) efter Jørgen Pedersen Bojer i Claudihus, som døde den 18.06.-1829.
20 Kb. for Malle sogn under Copulerede: - 1835, d. 23 Oktober.
21 Kb. for Løgsted sogn under Døde af Qvindkjøn. - 1835, d. 28 Juli, begr. 2. August.
22 Kb. for Løgsted under Døde af Qvindkjøn. – 1848, d. 9 Januar.

23 Kirkebogen for Løgsted 1838, d. 10.02. Samme kirkebog under døde: 1839, d. 08. Marts: godt 1 år gl.
24 Kb. for Løgsted under copulerede for 1843, d. 10. November. Skødet på gården i Borup er udstedt d. 22. Juni 1845.
25 Kb. for Gundersted sogn – under copulerede, 1848, d. 6. Juni.
26 Overformynderiprotocol 1837 for Løgstør Birk, Aars og Sleth Herreder. (Landsarkivet i Viborg B42-270)
27 Kb. for Frejlev sogn under "Døde af Qvindkøn": - 1853, d. 6. Marts.
28 Fogedprotokol for Hornum, Fleskum Herreder (Landsarkivet i Viborg, B40-178, side 368B-371B)
29 Kirkebog for Løgsted 1843, d. 10.11 – under copulerede.
30 Folketællingen for Løgsted sogn pr. 01.02.-1845
31 Skifteprotokol for Løgstør Birk, Aars og Sleth Herreder 1846-56 (Landsarkivet i Viborg B42-237).
32 Skifterettens 7 møder 1849 fandt sted: - d. 15.01., d.02.02., d.06.03., d. 02.04., d. 24.04., d. 29.06., d. 23.10.
33 Auktionsprotokol for Løgstør Birk, Aars og Sleth Herreder – side 62. (Viborg Landsarkiv B42-296).
34 Tallene fremgår af skiftet og fordeler sig sådan: I 1836 - 1 stk. på 100 rbd., i 1838: - 1 stk. på 50 rbd., i 1841 - 1 stk. på 200 rbd., i 1843 - 3 stk. på i alt 400 rbd., i 1844 - 1 stk. på 200 rbd., i 1845 - 1 stk på 100 rdl., i 1846 - 1 stk. på 150 rbd. og i 1848 - 3 stk. på i alt 275 rbd.
35 Marens far, Lars Jensen i Malle, var fæstegårdmand under Bjørnsholm gods, og skifteprotokollen (G166-14) afslører (på side 239), at han døde d. 19.07.-1825, efterladende sig 4 børn, alle umyndige: -Jens Christian på 20 år, - Jens på 18, - Mette på 14 og Maren på 13 år. Det endelige skifte (på side 273) bevidner, at megen medgift kan der ikke have været tale om. Den søsterlod, som bliver Marens arv, beløber sig til 9 rd. 1 mark og 12 sk., men enken kan kun udbetale i kreaturer og bogenstande til pigerne, og det blev så til: - En god Overdyne til en Seng, 2 uklippede Faar samt en god Olmerdugs Hovedpude.
36 Thomas Nielsen døde d. 16.04.-1829 i en alder af 79 år, og Ane Madsdatter d. 17.01.-1837 – 74 år gl..
37 Alle beløb i afrundede tal til hele rigsbankdalere.
38 Kb for Frejlev Sogn (C 161 A+B+C) – under "Copulerede". 1850, den 25. Oktober.
39 Kb for Frejlev Sogn – under "Fødte af Qvindkøn". 1853, den 29 Mai:
40 Fra Den ældre Edda. Af: Den høies Ord. (Falkenstjerne og Borup Jensen: Håndbog i dansk litteratur I.

LITTERATUR OM HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

Udarbejdet af bibliotekar Tove Michelsen
Bibliotekets Lokalsamling – Det nordjyske Landsbibliotek

Litteraturlisten dækker perioden medio 2002 – medio 2003, det er ikke en fuldstændig bibliografi, men en inspirationsliste. Hovedvægten er lagt på lokalhistorie, slægtshistorie, erindringer og romaner. Endvidere er medtaget lokalhistoriske årsskrifter og tidsskrifter, der stadig udkommer.

Som noget nyt i år er tilføjet et afsnit med adresser på internetsteder, der indeholder lokalhistorie fra området.

En detaljeret registrering af litteratur om Nordjyllands Amt findes i Nordjyllandsbasen – en database, der indeholder bøger, tidsskrifter og artikler fra 1995 og frem. Løbende registreres alle artikler fra lokalhistoriske årbøger og tidsskrifter. Desuden alle artikler fra samtlige årgange af "Fra Himmerland og Kjær Herred" (1912-) og "Vendsyssel Årbog" (1915-).

I løbet af 2002-2003 er der også registreret artikler fra samtlige årgange af "Barn af Himmerland".

Nordjyllandsbasen findes på Bibliotekets Lokalsamlings hjemmeside, her findes også andre interessante links til lokalhistorie og slægtshistorie. Se www.njl.dk/lokalsamlingen

Nordjyllands Amt er den geografiske grænse for de publikationer, vi anskaffer til Bibliotekets Lokalsamling. Vi søger at skabe en komplet samling og vil derfor meget gerne have besked, hvis vi skulle have overset nogle udgivelser.

NORDJYLLAND GENERELT

Andersen, Bent
Ryå og Store Vildmose - Skørping: Jysk Lokalhistorisk Forlag, 2002. - 239 sider.
Indhold: Vandreturen begynder; Den nedre del af Nørre Å; Landbruget i 1700-tallet; Om studehandel og kroer; Mose og sandflugt; Godsejere og fæstebønder; Landbrugets udvikling; Kræmmere og fiskere; Skudehandel; Ryå som handelsvej; Heksejagt; Engenes flora; En tur

langs Hune Bæk; Et industrieventyr; Store Vildmose; Godtfolk og røvere i mosen; Syd for Toftegårdsbro; Birkelse Hovedgård; Turen slutter; Fugle i Store Vildmose
Med litteraturhenvisninger

Arkæologiens Nordjylland / faglig redaktør Per Lysdahl.
Nordjyllands Amt i samarbejde med museerne i Nordjyllands Amt og Museumsrådet for Nordjyllands Amt, 2003. - 87 sider
(Museernes rejser gennem Nordjyllands kultur og historie)
Indhold: Arkæologiens Nordjylland; Syv tværsnit af arkæologiens Nordjylland; Rejser i arkæologiens Nordjylland; Museer i Nordjylland

Barn af Himmerland. - Lions clubber i Himmerland, Bind 12 - 2002. - 208 sider
Indhold: Michael Silberbauer: Lykke. Kristian Sloth Kristensen: Langsomme flyvere er hurtige nok. Orla Johansen: Erindringer fra barndom og ungdom. Sigurd Thorup Nielsen: Himmerlænding i Jordan. Leo Christensen: Tiden efter 100 års dagen for træfningen i Lundby 1864. Johs. Sørensen: En bondedreng kommer til byen. Tage Buhl: Spangg@årds historie i tiden fra ca. 1100. Flemming Sørensen: Min barndom i fabriksmiljøet i Godthåb. Per Hedeman: Gammel Sejlfloddreng. Karen Faber: Min barndom på »Mariendal« ved Vegger. Karl Johan Clemmensen: Barndom og opvækst. Lis Høvring Rasmussen: Min bedstefars breve. Børge Kristiansen: Arden og Omegns Brugsforening gennem 100 år. Mads Staghøj Petersen: Stilkonkurrence: Barn af Himmerland

Havets Nordjylland/faglig redaktør Henrik Gjøde Nielsen:
Nordjyllands Amt i samarbejde med museerne i Nordjyllands Amt og Museumsrådet for Nordjyllands Amt, 2002. - 199 sider (Museernes rejser gennem Nordjyllands kultur og historie)
Indhold: Havets Nordjylland ; Fem tværsnit af havets Nordjylland ; 16 fortællinger om havets Nordjylland ; Museer i Nordjylland

Holt, Knud
Erindringer om det evige liv: en fortælling: 2002. - 266 sider
Knud Holt (f. 1928) fortæller om sin opvækst i København, sin studietid og om sit arbejde som præst og provst i folkekirken i 38 år, hovedsagelig i Aalborg Stift
Med litteraturhenvisninger

Kunsthistoriens Nordjylland/faglig redaktør Anne Lie Stokbro
Nordjyllands Amt i samarbejde med museerne i Nordjyllands Amt og Museumsrådet for Nordjyllands Amt, 2003. - 111 sider
(Museernes rejser gennem Nordjyllands kultur og historie)
Indhold: Kunsthistoriens Nordjylland; 10 fortællinger om kunsthistoriens Nordjylland; Museer i Nordjylland

Petersen, Viggo
Aalborghåndværk i Nordjylland: om håndværkernes virksomhed uden for byen indtil 1861: Selskabet for Aalborgs Historie: i samarbejde med Aalborg Historiske Museum, 2002. - 135 sider (Aalborgbogen 2002)
Bygningshåndværkere fra Aalborg blev ofte brugt ved reparationer af bl.a. kirker i store dele af Nordjylland. Også kandestøbere, snedkere og malere har afsat deres produkter i landsdelen

ARDEN

Lokalhistorisk forening for Arden Kommune.
Årsskrift. (1995 -)

Pletskud: jubilæumsskrift 1902-2002: IF 1902 Jarl Arden: 2002 - 19 sider

FARSØ

Hvalpsund - fortællinger fra Lovnshalvøen
udvalgt og indledt af Laust Torp Jensen. - 2002. - 159 sider
Med litteraturhenvisninger

Palludan, Inge
Sparekassen Farsø og lokalområdet i 125 år:
Sparekassen Farsø, 2002. - 134 sider

HADSUND

Gammelt nyt: lokalhistorie fra Sydøsthimmerland. Museumsforeningen for Hadsund og Omegn: Lokalhistorisk Forening for Als og Omegn: Lokalhistoririsk Forening for Veddum og Omegn: Lokalhistorisk Forening for Skelund og Omegn: Lokalhistorisk Forening for Øster Hurup og Omegn, (1987 -)

HALS

Gjøde, Henrik
Fra tørv til natur: I/S Knoldgaard, 2. januar 1903-2. januar 2003: Hals Museum, 2003. - 64 sider: ill.
Med litteraturhenvisninger

Huse i Hals. - Hals : Hals Museum, 1999 –
Bind 9 / Birthe Hjelm, Yrsa Jensen. - 2002. - 43 sider

Jensen, Yrsa
S/S Kjøbenhavns forlis ved Hals 1948; redaktion: Henrik Gjøde Nielsen. - Hals Museum, 2002. - 36 sider

Wagner-Augustenborg, Bjarne
»Farvel, farvel -« : beretningen om rutebåden Kjøbenhavns dramatiske forlis; redaktion og tekstbearbejdning: Henrik Bugge Mortensen. - 2002. - 112 sider
Om skibskatastrofen i 1948, hvor rutebåden Kjøbenhavn ramte en mine kort før indsejlingen til Limfjorden og forliste med 300 passagerer om bord

Årsskrift/Museumsforeningen for Hals kommune:
Hals Museum, Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune, (1989 -)

HOBRO

Poulsen, Aksel
Adelsmanden, kunstmaleren, vagabonden og bohemen Angcelo von Fürstens spændende liv og utrolige oplevelser:
2002. - 219 sider
Om vagabonden og maleren Angcelo von Fürstens (1918-1994) liv, hvor han, ifølge ham selv, vandrede omkring lige fra Indien til Nordkap. I perioder mellem 1941 og 1957 opholdt han sig i Hobro.

Thomsen, Dorthea
Nogle optegnelser om Hobro i de sidste 60 år / »oversat« fra originalteksten med gotisk skrift til nudansk af kursister fra Hobro Daghøjskole : fra 1808 til 1868 ; af Dorthea Thomsen. – 2002. - 34 sider

LØGSTØR

Krejl: lokalhistorisk tidsskrift for Løgstør og omegn. N.H. Lindhard . (1981 -)

Lindhard, N. H.
Løgstør Bio: 1907-1991, 1992-2002: Løgstør Bio's Venner, 2002.
- 32 sider

Lindhard, N. H.
Socialdemokratisk Forening for Løgstør og Omegn gennem 100 år: 1901- 2001: Socialdemokratiet Løgstør, 2001
- 36 sider
Med litteraturhenvisninger

NIBE

Kristensen, Frode
Det gamle Nibe: købstad gennem 275 år.
- Lokalhistorisk Forening: Nibe Museum, 2002. - 28 sider

Strejftog i sang og rim: Nibe-sange gennem 100 år : hyldest til Nibe i 275 året som købstad / redaktion: Poul Søndergaard. - 2002.
- 60 sider

NØRAGER

Folk fortæller: årsskrift \Nørager\. - Boldrup Museumsforening, (1978 -)

SEJLFLOD

Kristensen, Poul Erik
Fra det gamle Østhimmerland / Poul Erik Kristensen. - 2002.
- 40 sider

Lille Vildmose, nationalt naturområde - bilag: oplæg til pilotprojekt / Nordjyllands Amt & Sejlflod Kommune. - 2003.
Indhold: Urørte skove, store højmoser, naturgenopretning, Vildmosecenter og genindførsel af store dyr

Lokalhistorisk forening for Sejlflod kommune. Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune, (1980 -)
Nr. 26: Refsnæs II: - dagliglivet og nutiden / Verner Svinth. - 2002. - 29 sider

SKØRPING

Egnsminder fra Skørping Kommune / udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Skørping Kommune. (1992 -)

Glimt af himmerlandsk folkekultur før og nu: Spillemands- Jagt- og Skovbrugsmuseet i Rebild 1951-2001: Spillemandsmuseets Forlag, 2002. - 108 sider
Sangene med melodistemme, delvis med becifring. Dansene for 1-2 melodiinstrumenter med becifring.

Skørping Marionetteater 25: 1977-2002: Skørping Marionetteater, 2002 - 36 sider

STØVRING

Hanen: nye tidender om gamle emne : Støvring Kommunes Lokalhistoriske Forening, (1973 -)

AABYBRO

Bavnen : meddelelser fra Lokalhistorisk Forening for Aaby Sogn (1988 -)

Vestergaard, Kristen
Gjøl kirke: - en perle i romansk stenkunst: Eget forlag, 2002. - 77 sider
Indhold: Historisk materialesamling om Gjøl kirke
Med litteraturhenvisninger

AALBORG

Bjerg-posten: medlemsblad: Lokalhistorisk Forening i Frejlev, Nørholm, Sønderholm Sogne, (1977 -)

Blegvad, Jacob
Fra en arkitekts arkiv: Hasserisstuerne, 2002. - Ca. 40 sider
Arkitekt Jacob Blegvad fortæller ud fra sit arkiv om, hvordan han var med til at præge Hasseris udseende gennem de sidste par årtier som selvstændig kommune

Boligselskabet Østparken Aalborg 1942-2002 :
Boligselskabet Østparken, 2002. - 48 sider :
Udgivet i anledning af boligselskabets 60-års jubilæum i 2002

Egnsmindesamlingen for Sulsted og Ajstrup Sogne:
Årsskrift. (1993 -)

Fabrik : industriens arkitektur i Aalborg / fotograf: Helene Høyer Mikkelsen; redaktion: Thomas Birket-Smith: Fonden til udgivelse af Arkitekturtidsskrift B, 2002. - 179 sider
Syv aalborgensiske fabriksanlæg, som stammer fra forskellige perioder og repræsenterer forskellige bygningstyper, præsenteres gennem tekst og historiske og aktuelle fotografier
Udgivet i forbindelse med udstilling på Nordjyllands Kunstmuseum 13.6.- 3.11.2002

Fonden Børnenes Kontor Aalborg: 1903 - 2003. - Aalborg 2003 - 78 sider

Gjedsted, Hans
Aalborgs møller i 1600-årene / Hans Gjedsted: Aalborg Stadsarkiv, 2003. - 68 sider
Indhold: Generelt om møller og vandløb ; Barkmøllen ved Østerport; Gammel Mølle; Ny Mølle; En barkmølle vest for Kattesundet; Et par andre vejrmøller; Kærs Mølle; Feldberederens stampemølle

Gotfredsen, Ebbe
Kildeparken: glimt fra garnison og militærmusik Aalborg: Teknisk Forvaltning, Park & Natur, 2002. - 28 sider

Hertz-Jensen Carl
Hammer sogn: orientering og historisk rids : Aalborg Nordre provsti, Aalborg stift: Hammer Sogns Menighedsråd, 2003. - 26 sider

Hertz-Jensen Carl
Horsens kirke & sog : historisk rids: Horsens Sogns Menighedsråd, 2003. - 22 sider

Krabbe, Poul
Byens hal, der blev et internationalt center: 1953-2003 : Aalborg Kongres & Kultur Center, 2003. - 64 sider
Udgivet af Aalborg Kongres & Kultur Center for at markere 50 året for Aalborghallens indvielse den 15. januar 1953

Krabbe, Poul
Gæstebogen: Skråen 1978-2003: Foreningen Skråen, 2003. - 120 sider
Gæstebog med forskellige kunstnere, der har optrådt på Skråen gennem 25 år

Michelsen, Tove
Haveselskabet Vesterkær: 1953 - 23. marts - 2003: 2003. - 31 sider
Historien om Haveselskabet Vesterkær, med beretninger fra beboere, der har været med fra starten i 1953. Udgivet i anledning af Haveselskabet Vesterkærs 50 års jubilæum

Morell, Lars
Frejlev kirke: messehagler og glasmaleri : Frejlev Menighedsråd, 2002. - 29 sider

Musik uden skel: Aalborg Symfoniorkester 60 år: Aalborg Universitetsforlag, 2003. – 287 sider

Nørre Tranders Central: - en institution midt i et landsbysamfund / samlet og fortalt af Gudrun Madsen og Carsten Svendsen: Lokalhistorisk Forening for Nørre Tranders Sogn, 2002. - 39 sider
Om livet på den gamle telefoncentral i Nørre Tranders
Med litteraturhenvisninger

Orlien, Jørgen
En Eiendom nest Hospitalet: en ejendom - dens ejere og lejere: Privattryk, 2002. - 83 blade
Om ejendommen beliggende på hjørnet af C.W. Obels Plads og Adelgade samt dens beboere fra 1600-tallet indtil i dag.
Med litteraturhenvisninger

SiD Industri Aalborg : 1902-2002. - 2002. - 16 sider
Festskrift udgivet i anledning af 100 års jubilæet i SiD Industri, Aalborg

Sundsholmeren : Sundby-Hvorup før og nu: sognehistorisk tidsskrift for Hvorup, Sundby, Lindholm og Nørre Uttrup sogne: Nørresundby/Sundby-Hvorup Lokalhistoriske Forening, (1983 -)

Usædvanlige boligområder i Danmark: otte fortællinger / Per Lorang Sørensen, Ole Kirkegaard: Statens Byggeforskningsinstitut, 2003. - 135 sider
(By og Byg resultater ; 027)
Om en række upåagtede og usædvanlige boligområder, som beboerne oplever en række kvaliteter ved at bo i.
Af indholdet: Fjordbyen i Aalborg

Vor Frelsers Kirke: et sogn og dets kirke: festskrift i anledning af Vor Frelser Kirkes 100 års jubilæum, september 2002 / Søren Dosenrode : Aalborg Universitetsforlag, 2002. - 72 sider :
Aalborg Søfarts- og Marinemuseum: 1992 - 24. maj - 2002: Aalborg Søfarts- og Marinemuseum, 2002. - 19 sider
Udgivet i anledning af museets 10 års jubilæum

AARS

Solvang 1952-2002: et hus i Aars, Gislumvej 39, gennem 50 år. - 2002. - 58 sider : ill.
Med litteraturhenvisninger

ROMANER

Boysen, Rolf
Den fjerde sabotør: roman : Gyldendal, 2003. - 240 sider
Da Erik Andersson, under et besøg hos farbroderen i en lille nordjysk landsby, begynder at grave i baggrunden for faderens selvmord, viser der sig forbindelser tilbage til besættelsen, og mange fortrængte begivenheder afdækkes

Rasmussen, Gorm H.
Eigil Zinck: roman: Vindrose, 2003. - 189 sider
Mens Eigil venter på at få udbetalt arven efter sine forældre overlever han som cykelbud i Ålborg først i 1970'erne med dagdrømmerier, piger og venner

Vinn Nielsen, Bent
Labyrintbyen: Athene, 2003. - 142 sider. – (hjemstavnsroman med indstik) Sulsted

SLÆGTSLITTERATUR

Bloch
Brask, Aage
Niels Bloch i Rold og hans nærmeste Slægt: en gammel jysk Selvejer- og Herredsfogedslægt / af Aage Brask. - [Ny udgave] / med tilføjelser af Jens Ejgild Caspersen. - Frederikshavn: 2002. - 145 sider

Estrup
Thomassen, Jesper
Familien Estrup gennem 300 år: 1705-2002: rytterbonde i Estrup, Øster Hornum sogn, Christen Poulsens efterslægt i mandslinjerne: med tillæg: hospitalsforstander Laurits Carl Constantin Estrups efterkommere, konseilspræsident Jacob Brønnum Scavenius Estrups efterkommere og aner / udarbejdet af Jesper Thomassen; på grundlag af Carl Lindberg Nielsens: Familien Estrup i 250 år, Odense 1955. - Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2003. - 100 sider
(University of Southern Denmark studies in history and social sciences; vol. 260)

Johansen
Caspersen, Jens E.
Slægten Johansen: (hovedsagelig i Frederikshavn): aner og efterkommere samt sidegrene til Johannes Peter Jensen og hustru Maren Kirstine Thomasdatter: 2003. - 295 sider: ill.

Olesen
En landboslægt fra Kær Herred (Ulsted og Dronninglund sogne)
om Jørgen Olesen, født 1823 og hustru deres forfædre og efterkommere. - Skals: Nordisk Slægtsforskning, 2002. - 248 sider

INTERNETKILDER

www.noks.dk
Nordjyllands Kulturhistoriske Søgedatabase
Søgning i 115.000 registreringer fra nordjyske arkiver, biblioteker og museer.

www.njl.dk/aalborgleksikon
Aalborg Leksikon
Gadernes historie i Aalborg Kommune. Lavet i samarbejde mellem Det nordjyske Landsbibliotek, Aalborg Historiske Museum og Aalborg Stadsarkiv

www.detaktiveaalborgkort.dk
Det Aktive Aalborgkort
Lavet af Teknisk Forvaltning, Aalborg Kommune. Indeholder historiske kort fra perioden 1816 – 1988

Nogle bemærkninger til artiklen om Hals Lodseri i Fra Himmerland og Kjær Herred 2002 s. 13-32

Af Svend Gram Jensen

Museumsinspektør Henrik Gjøde Nielsen har til årbogen for 2002 bidraget med en artikel om Hals Lodseri. I denne artikel fremkommer forfatteren med oplysninger om tidligere tiders søret og gør gældende, at lodserne i 1700-tallet "let kunne blive syndebukke ved forlis som følge af skipperens eller mandskabets udygtighed".

Efter min mening er nogle af hans oplysninger vedrørende retsreglerne ukorrekte, ligesom hans påstand om lodsernes manglende retssikkerhed ved forlis på grund af udygtighed fra besætningens side forekommer mig at være klart uholdbar.

Vedrørende de for lodserne gældende retsregler

Forfatteren anfører s. 13, at "i dansk lovgivning omtales lodser første gang i Frederik II's søret af 1561", og at to paragraffer i denne er "de eneste generelle regler, der fra statsmagtens side blev udstedt for lodsers virksomhed og organisation, helt frem til første del af 1800-tallet, da man udstedte lodsforordningen af 27. marts 1831".

Den sidste oplysning er imidlertid urigtig. Forfatteren overser, at Christian 5.s Danske Lov i 4. bog, 3. kapitel "Om Ulykkelige Hendelser, Averie og Lodsmænd" (der først blev ophævet ved søloven af 1892) indeholder generelle bestemmelser af den nævnte beskaffenhed i artiklerne 23 og 24. Kilden til bestemmelsen i artikel 23 er Frederik 2.s søret, hvorimod kilden til artikel 24 er den svenske søret af 1667.*

Artikel 24 indeholder i sidste membrum en sålydende bestemmelse: "Forseer nogen Lodsmand sig, saa straffis hand, som tilforn udj det første Capitels femte Artikel er mælt om Styremanden." Og i Danske Lovs 4-1-5 hedder det: "Og dersom nogen giver sig ud for Styremand, og lader sig derfor hyre til een vis stæd, og Skipperen fanger Skade enten paa Skib, eller Gods, for hans Forsømmelsis og Uforfarenheds skyld, da skal samme Styremand, naar det ham lovlig ved tvende søefarne Folkis Vidne overbevisis, være pligtig at bøde al skaden igien, om hand det formaar. Formaar hand det ikke, da have hand forbrut sit Liv; ...".**

I Danske Lov blev det i 4. bog, 8. kapitel "Om Søerettens Sagers Udførelse" fastsat, at sådanne sager "strax" skal foretages og påkendes af "een hver Stæds ordinarie Dommere", se Danske Lovs 4-8-1. Efter-

som Hals, da Hals Lodseri i 1735 påbegyndte sin virksomhed, henhørte under de sammenlagte Dronninglund og Hals birker, var det altså den stedlige birkedommer, der skulle dømme i første instans. Og sager mellem lodser og skippere kunne – efter at være blevet påkendt i første instans – indbringes for Overadmiralitetsretten i København.

Hals og Dronninglund birker udgjorde en selvstændig retskreds i årene 1716-1810. Sidstnævnte år blev Hals birk imidlertid lagt ind under Kjær herred, således at herredsfogeden i Nørresundby herefter skulle dømme som første instans i søretssager.

Vedrørende forfatterens ræsonnement om lodsernes manglende retssikkerhed

Det afsnit i Gjøde Nielsens artikel, der især nødvendiggør en indsigelse, finder man s. 16-17, hvor forfatteren under den opsigtsvækkende overskrift "... da skal han hænges ved strandbredden" omtaler en forordning af 1752, hvorfra han citerer en bestemmelse.

Datoen for udstedelsen af den pågældende forordning og titlen på denne meddeles ikke af forfatteren; men jeg kan oplyse, at det drejer sig om en forordning af 8. januar 1752, og at der er tale om Frederik 5.s Søe-Krigs-Artikels-Brev. I den pågældende forordning siges det, at "Kongen [har] ladet det hidtil i Krigsskibene og Flaaden værende Krigs-Artikels-Brev med Flid igiennemsee, alle Ting deri nøiere bestemme, formere og forbedre, og om enhver af dem, der tiene paa Kongens Flaade og i Kongens Krigsskibe, fra den høieste til den laveste, deres Pligter, og den af dem forventende Belønning eller Straf, ladet følgende anordne". Under XXXVI finder man den af Gjøde Nielsen citerede bestemmelse "Om Lotsen", der har følgende ordlyd: "Dersom han [Lotsen] sætter Skib paa Grund, eller saa lotser, at Skib kommer til Skade, eller til Ulykke, da skal han, om det er skeet af Ukyndighed, Forseelse, eller Forsømmelse, erstatte Skaden, og, efter Omstændighederne, enten arbeide i Jern paa vis Tid, eller reent være uværdig at være Lots mere; Men er det skeet af ham forsætligviis, da skal han hænges ved Strandbredden." (366 in fine).

Den pågældende bestemmelse giver forfatteren anledning til at anstille følgende betragtning: "Hvem der så skulle tage stilling til, om grundstødning eller forlis på "forsætlig Vis" var forårsaget af lodsen meldes der intet om, men det må vel have været skibets kaptajn, idet man næppe kan forestille sig en mere lovformelig etableret standret tage stilling til sagen på stranden. Med andre ord et ikke særligt betryggende forhold for lodserne, der i sådanne tilfælde let kunne blive

syndebukke ved forlis som følge af skipperens eller mandskabets udygtighed."

Forfatteren synes her at forudsætte, at den oven for citerede bestemmelse omfattede enhver lodsning. Bestemmelsen angik imidlertid alene det specielle tilfælde, hvor det lodsede skib var et orlogsfartøj. Og hængning var alene foreskrevet i tilfælde, hvor en lods forsætligt havde sat et orlogsskib på grund. Generelt gjaldt som hovedregel de tidligere af mig citerede bestemmelser i Danske Lovs 4-3-24 jf. 4-1-5. Derfor er der ikke tale om, at der i tilfælde af grundstødning eller forlis skulle nedsættes en standret, hvor kaptajnen på det grundstødte eller forliste skib havde dømmende myndighed, og hvor hans afgørelse var inappellabel. I 1700-tallets Danmark risikerede den arme lods ikke at blive klynget op på stedet. Også under enevælden var riget en retsstat, hvor man naturligvis ikke i en søretssag ville sætte en part ("skibets kaptajn") til at være dommer i sin egen sag. Det var stedets ordinære dommer – og ikke en standret – som skulle tage stilling til, hvorvidt skade på skib eller gods var indtruffet på grund af lodsens forsømmelse og mangel på erfaring, eller om der var tale om et hændeligt uheld. Fandt dommeren, at lodsen havde handlet forsætligt eller uagtsomt, således at grundstødningen eller forliset kunne tilregnes ham, skulle han tilpligtes "at bøde al skaden igien, om hand det formaar". Sanktionen var således i almindelighed ikke straf, men erstatning. Kun hvis lodsen ikke så sig i stand til at svare erstatning, var der hjemmel til at anvende livsstraf, men afgørelsen heraf var henlagt til stedets ordinære dommer.

Konklusion

At Henrik Gjøde Nielsen kan fastslå, at "vi ikke [har] kendskab til, at nogen Hals-lods er blevet klynget op på stranden," er derfor på ingen måde en konstatering, der kan overraske mig.

Sv. Gram Jensen
Fhv. docent i retsvidenskab ved Københavns Universitet

Noter

* Jf. V.A. Sechers tekstudgave af Kong Christian den Femtis Danske Lov (1891) sp. 633 og 634.

** Jf. Henning Matzen: Forelæsninger over den danske Retshistorie. Indledning. Retskilder (1897) s. 159 ff., der i omtalen af en endnu ældre retskilde end Frederik 2. søret af 1561 nævner, at Frederik 2.s søret "fastsætter Livsstraf for den Lods, der sætter et Skib til, medens den visbyske Søret indeholder en mindre stræng Forskrift desangaaende".

Meddelelser fra styrelse og redaktion

Generalforsamlingen holdtes på Aalborg Historiske Museum tirsdag 7. oktober.

I sin beretning sagde formanden: Efter sidste generalforsamling konstituerede styrelsen sig 9. september 2002 med Ove Paulsen som formand, Ketty Johansson som næstformand/sekretær og Birte Friis som kasserer. Redaktionsudvalg: Birte Friis, Knud Knudsen, Ketty Johansson, Jens Topholm og Niels Jørn Østergaard. Redaktør: Knud Knudsen. Turudvalg: Inger Bladt, Bent Kanstrup, Anne-Marie Møller Knudsen og Bent Olsen. Forretningsudvalg: Birte Friis, Ketty Johansson, Knud Knudsen, Bent Olsen og Ove Paulsen. IT-ansvarlig: Jens Topholm. Medlem af firmandsudvalget til fastlæggelse af torsdagsforedragene: Jens Topholm.

Ordningen med, at medlemmerne kan vælge mellem nyhedsbrev tilsendt med posten og nyhedsbrev pr. e-mail har været en rimelig succes. Hertil kommer, at Historisk Samfunds hjemmeside www.histsamf.dk i mellemtiden er blevet etableret, hvor man bl. a. kan læse nyhedsbreve.

Årbogen 2002 har med rette fået en god kritik, selvom den udkom for sent, hvad styrelsen kun kan beklage. Der er en anden deadlinepolitik på den nye årbog, som vil blive præsenteret ved et arrangement i Bryggergaarden i Nørresundby 11. december kl. 14, hvor man kan komme og hente sin egen årbog i god tid inden postvæsenets værste juletravlhed. Den nye og mere demokratiske struktur i Torsdagsforedragene vil i stigende grad gøre det muligt, at årbogens forfattere også kommer som foredragsholdere i Auditorium T, hvor foredragene holdes.

Det har været diskuteret, hvad det kan skyldes, at så få deltager i vore tur-arrangementer, kun 15 deltagere i Jens Topholms aftentur i Vestbyen, kun 3 tilmeldte til sensommerturen, som måtte aflyses af samme grund. Der er enighed om, at annoncering er svaret. Ture vil fremover blive annonceret ved meddelelser i Nordjyske Stiftstidende kort før de afholdes eller kort før tilmeldingsfristen udløber.

Det har knebet lidt med at få styrelsen til at fungere hensigtsmæssigt efter omdannelsen af formandsposten sidste år. Vi prøver nu at lade Turudvalget redigere Nyhedsbrevets første 2 numre, og Redaktionsudvalget det sidste. Formanden kontakter samtlige styrelsesmedlemmer pr. e-mail en gang om måneden og samler input til næste sty-

relsesmøde. Forretningsudvalget ophæves igen.

Jeg vil gerne til sidst rette en tak til Aalborg, Arden og Aars kommuner, Fonden Himmerland, Nørresundby Bank, samt Sulsted-Ajstrup Sparekasse for støtte til Historisk Samfunds virksomhed.

I Birte Friis' fravær blev 2002-regnskabet fremlagt og gennemgået af Ketty Johansson. Det blev godkendt.

Der var ikke indkommet forslag til behandling.

På valg til styrelsen var Thorkild Nielsen, Bent Olsen og Jens Topholm. Bent Olsen ønskede ikke genvalg, og Anne-Marie Møller Knudsen ønskede at udtræde af styrelsen. I stedet for Bent Olsen indvalgtes Henrik Gjøde Nielsen, Hals Museum. I stedet for Anne-Marie Møller Knudsen indvalgtes Birgit Øskov, Nørresundby. Thorkild Nielsen, Jens Topholm og de to revisorer Finn Øst Andersson og Hans Borch Christiansen blev genvalgt.

Styrelsen har siden på sit møde 13. oktober konstitueret sig som nedenfor.

Redaktionsudvalget til nærværende årbog bestod af Birte Friis, Knud Knudsen, Ketty Johansson, Jens Topholm og Niels Jørn Østergaard. Knud Knudsen var årgangens redaktør.

Historisk Samfunds styrelse:
Ove Paulsen, Storvorde, formand.
Ketty Johansson, Nørresundby, næstformand og sekretær.
Birte Friis, Klejtrup, kasserer.
Inger Kirstine Bladt, Aalborg.
Bent Kanstrup, Fjellerad.
Knud Knudsen, Aalborg.
Henrik Gjøde Nielsen, Hals.
Thorkild Nielsen, Aars.
Jens Topholm, Aalborg.
Birgit Øskov, Nørresundby.
Niels Jørn Østergaard, Støvring.

Redaktionsudvalg:
Birte Friis
Knud Knudsen
Thorkild Nielsen
Jens Topholm

Birgit Øskov
Niels Jørn Østergaard

Turudvalg:
Inger Kirstine Bladt
Bent Kanstrup
Henrik Gjøde Nielsen
Niels Jørn Østergaard

Torsdagsforedrag:
Jens Topholm
Henrik Gjøde Nielsen (1. suppleant)
Knud Knudsen (2. suppleant)

IT-ansvarlig:
Jens Topholm

Formand:
Ove Paulsen, Tofthøjvej 37, 9280 Storvorde.
Tlf.: 98 31 84 70.
E-mail: ovepaulsen@mobilixnet.dk.

Kasserer:
Birte Friis, Viborgvej 20 A, Klejtrup, 9500 Hobro.
Tlf.: 98 54 69 70.
E-mail: birte_friis@get2net.dk.

Næstformand og sekretær:
Ketty Johansson, Bryggergaarden, Gl. Østergade 8, 9400 Nørresundby.
Tlf.: 98 17 47 55
E-mail: sundsholmeren@mail.tele.dk

Redaktør:
Knud Knudsen, Aalborg Universitet,
Fibigerstræde 5, 9220 Aalborg Øst.
Tlf.: 96 35 84 14.
E-mail: kk@humsamf.auc.dk

Hjemmeside:
www.histsamf.dk

Resultatopgørelse for 2002

Kontingent		102.950,00
Tilskud:		
Aalborg kommune	7.500,00	
Aars kommune	500,00	
Arden kommune	1.000,00	
Nørresundby Bank	1.000,00	
Sulsted Ajstrup Sparekasse	2.000,00	12.000,00
Salg af ældre årbøger		1.795,50
Renter		86,11
Indtægter i alt		***116.831,61***
Trykning og forsendelse af årbog		82.229,25
Andel af udgifter ved torsdagsforedrag		7.773,50
Udgifter ved ture	12.117,25	
Heraf deltagerbetaling	6.025,00	6.092,25
Kontorholdsudgifter		4.674,25
Kontingenter		2.500,00
Gebyrer		161,00
Udgifter i alt		***103.430,25***
Årets overskud		***13.401,36***

Status pr. 31. december 2002

Indestående på bankkonto	20.832,95
Indestående på girokonto (ophævet)	0,00
Beholdning af årbøger	10.000,00
Aktiver i alt	***30.832,95***

Formue pr. 1. januar 2001	17.431,59
Årets overskud	13.401,36
Passiver i alt	***30.832,95***

Revisionspåtegning:

Vi har revideret det af bestyrelsen aflagte regnskab for regnskabsåret 2002 for Historisk Samfund.

Vi har i overensstemmelse med almindeligt anerkendte revisionsprincipper tilrettelagt og udført revisionen med henblik på at opnå en begrundet overbevisning om, at årsregnskabet er uden væsentlige fejl eller mangler.

Vor revision har ikke givet anledning til bemærkninger.

Aalborg, den 4. september 2003

Hans Borch Christiansen
Registreret revisor

Finn Øst Andersson

Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred er stiftet 1912. Dets væsentligste opgave er at udgive årbogen Fra Himmerland og Kjær Herred, der er udkommet alle årene. Bogen rummer hvert år lokalhistoriske og personalhistoriske artikler af god kvalitet fra et område, der svarer til det gamle Aalborg amt. Desuden indeholder den en opdateret liste over lokalhistorisk litteratur for hele området. Styrelsen arbejder for tiden på at give årbogen et mere folkeligt præg end tidligere, ligesom der løbende foretages ændringer af bogens udseende for at opnå bedre præsentation og større læsevenlighed.

Desuden arrangerer Historisk Samfund i sommerhalvåret for tiden 3 historiske aftenvandringer i bykerner og andre udvalgte kulturområder og en årlig lokalhistorisk heldagsekskursion. Historisk Samfund er også med til at finansiere Torsdagsforedragene i Aalborg, som er en række historiske, arkæologiske og kulturhistoriske foredrag af høj kvalitet, der holdes hver torsdag i vinterhalvåret. Derfor er adgang hertil, samt adgang til Aalborg Historiske Museum og Lindholm Høje Museum gratis for medlemmer. Der udsendes 3 nyhedsbreve årligt til medlemmerne og en hjemmeside er under oprettelse.

Med dette udbud når Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred ud til alle lokalc m
koordinator og parap en
for det område, lover af
Nordjyllands amt.

NJL DET NORDJYSKE LANDSBIBLIOTEK